

Tanulmányok

A társasági jog helye a jogrendszerben

I. A tanulmány célja és néhány előzetes kikötés

A jelen tanulmánynak az a célja, hogy megvizsgálja azt a kérdést, *milyen* viszonyban áll a társasági jogi szabályozás a polgári jogi szabályozással, illetve a megalkotandó új Polgári Törvénykönyvnek milyen módon kell kezelnie a társasági jog anyagát. A logikailag lehetséges válaszok egészen távolálló végleteket mutatnak. A társaságokra vonatkozó jogi szabályozásról állíthatnánk azt, hogy teljes egészében kívül áll a polgári jogon, s azzal semmiféle érdemi kapcsolatban nem áll, de juthatunk arra a következtetésre is, hogy a társasági jog valójában semmiféle specialitást nem mutat a polgári joghoz képest, igazából csak a polgári jog egy részéről van szó. Ezeknek a végleteknek a jogszabályi leképezéseként érvelhetnénk amellett, hogy a társasági jog anyaga teljes egészében a Polgári Törvénykönyvben helyezendő el, vagy épp ellenkezőleg: teljes egészében a Polgári Törvénykönyvtől függetlenül, mindenféle szabályozás-technikai kapcsolatot is mellőzve kell megalkotni azt.

Mint általában, a végletes megoldások itt sem számíthatnak sikerre. A valódi, hatékony megoldásnak valahol a végletek között kell elhelyezkednie. Éppen emiatt van szükség tüzetesebb vizsgálatra e tárgykörben, hiszen a lehetséges szélső megoldások között megtalálni azt a pontot, amely a legkielégítőbb megoldást adja, egyáltalán nem látszik egyszerű feladatnak.

Mielőtt belemélyedünk a kérdés vizsgálatába, szükségesnek látszik néhány előfeltevés rögzítése.

I. A társasági jog alatt minden társasági viszony szabályozását értem

Ha a társasági jog helyét keressük a magyar jogrendszerben, akkor nem mellőzhetjük annak tisztázását, hogy mit is érünk társasági jog alatt. Viszonylag egyszerű válasz lenne azt mondani, hogy a társaságok sajátos belső és külső viszonyainak jogi normák formájában való szabályozása jelenti a társasági jogot. Csak-hogy azonnal felmerül annak szükségessége, hogy magyarázatot adjunk arra, mit is tekintünk társaságnak.

Ezen a ponton pedig meglehetősen nehéz helyzetben vagyunk, mert sem a tételes jog, sem a jogtudomány nem szolgál általánosan elfogadott, s a társaságok általános jellemzőit megragadó definícióval. Ezt a hiányt ez a tanulmány sem fogja pótolni. A társaságok fogalmával csak olyan mértékig kívánnék foglalkozni, ameddig ez az elemzés tárgyának meghatározásához elengedhetetlen.

Az elmúlt évtizedben ugyan szokásossá vált, hogy a „társasági jog” fogalma alatt a gazdasági társaságokra vonatkozó joganyagot értsük,¹ ez azonban sem jogi, sem gazdasági szempontból nem helyeselhető. A jog ugyanis társaságként szabályoz olyan alakulatokat is, amelyek nem minősülnek gazdasági társaságnak (pl a hatályos Ptk. XLVI. fejezete is a „Társaság” címet viseli), tehát a társasági jognak a gazdasági társaságok jogával való azonosítása a pozitív jog alapján nem helytálló. Gazdasági szempontból pedig az, hogy a gazdasági társaságok „eltakarják” a többi társaságot, azért veszélyes, mert az érdekeltek olyankor is gazdasági társaságokat hoznak létre, amikor pedig ez nem lenne feltétlenül szükséges, hiszen elképzelhető, hogy a társaságnak szánt funkciókat más társasági formában hatékonyabban lehetne szolgálni.

Ha azonban a társaságok fogalmát szélesebb értelemben fogjuk föl, akkor csak tovább bonyolítjuk a fogalomalkotást. Sárközy Tamás írta, hogy „a gazdasági társaságok olyan sok formában jelentkeznek, olyan sokfajta igényt elégítenek ki, annyi

vegyes - atipikus alakzatuk van, annyi más szerződéssel képeznek határesetet, hogy igen nehéz számukra egységes fogalmi jegyeket találni.”²

Ha a társaságok egy csoportját alkotó gazdasági társaságokra igaz ez, akkor sokkal inkább érvényes mindez a társaságok általános fogalmára. Olyan jogi jelenségre kellene egységes fogalmat találni, amely - a hatályos jogi szabályozás alapján - magába foglalja az élettársak nem elsősorban vagyoni jellegű kapcsolatának vagyoni következményeire vonatkozó szabályokat és a legnagyobb részvénytársaságok működését szabályozó normákat, s a két véglet közötti sokféle alakzat szabályozását is. Ez az összetettség nemcsak a társasági formák különbözőségében jelenik meg, hanem időnként egy társasági formán belül is különbséget kell tennünk az egyes társaságok között a társaság méretei, gazdasági súlya, a kívülállók szempontjából megítélendő kockázatossága alapján.

Nyilvánvaló, hogy minél több elemet felölelő fogalmat alkotunk, e fogalom annál általánosabb lesz, annál kevesebb fogalmi jegyet lehet meghatározni. Jószerivel csak az alábbi ismérvek maradnak:

- A társaságok több személy együttműködését jelentik (kivételesen jelenthet e kritérium alól az egyszemélyes gazdasági társaságok esete);
- az együttműködés az abban résztvevők autonóm elhatározásán alapul;
- az együttműködés vagyoni jellegű;
- a társaság résztvevői vagyoni hozzájárulást teljesítenek a társaság részére;
- a társaság tevékenységének vagyoni kockázata (a nyereség vagy veszteség lehetősége) közvetlenül vagy közvetve a társaság tagjaira esik.

Mindezek alapján a társaságok közé sorolandónak látom a gazdasági társaságokon kívül a Ptk. XLVI. fejezetében szabályozott formációkat, továbbá a közhasznú társaságot (Ptk. 57-60. §) és az egyesülést (Ptk. 74/H. §, illetve Gt. XIII. fejezet).

Elméleti szempontok alapján a szövetkezeteket is társaságnak kellene tekintenünk, hiszen a társaságok általános jellemzői ezekre az alakulatokra is igazak lehetnek, a szövetkezeti specialitások érvényesülését pedig a társasági szabályok egyáltalán nem zárják ki. Nem véletlen, hogy a Kereskedelmi Törvény (1875. évi XXXVII. tc.) a szövetkezeteket a kereskedelmi társaságok egyikeként szabályozta. Bár a szövetkezeti mozgalom a szocialista társadalmi és gazdasági ideológia keretei között speciális értékelést kapott, s ennek következtében a szövetkezeti jog valamiféle önállósult jogággá vált, az új Gt. előkészítésének idejére már egyértelművé vált, hogy - a szövetkezetek jogi szabályozásában az utóbbi évtizedben bekövetkezett, s a társasági jogi szabályozáshoz közelítő módosítások eredményeként - a szövetkezetek a társaságok rendszerébe beilleszthetők lennének, sőt ezt Sárközy Tamás jogtechnikailag lehetségesnek, jogdogmatikailag pedig indokoltnak tartja.³ Annak ellenére, hogy az aktuális politikai helyzet és a szövetkezetek bizonytalan tulajdoni viszonyai nem tették volna kifizetődővé a társasági jogi szabályozásba való beépítésüket, Sárközy Tamás már 1994-ben azt állapította meg, hogy „a szövetkezet lényegében a hetedik társasági formává vált”,⁴ s a szövetkezetek szabályozásának a társasági jogba való beolvadását kb. 2000-re prognosztizálta.⁵ Azt, hogy a szövetkezet valójában egy társasági forma, az Alkotmánybíróság is tényként kezelte egy ítéletében.⁶ Mindezek alapján tehát nem indokolatlan, ha a szövetkezeteket is a társaságok fogalmi körébe vonjuk.

A társaságok egyes fogalmi jegyeivel való rokonság miatt fölmerülhetne további együttműködési formáknak a társaság fogai-

mába sorolása is, ezért érdemes egyértelművé tenni, hogy nem tekintem társaságnak a közigazgatási feladatok ellátására (tehát nem vagyoni célokból) létrejött társulásokat, a szintén nem gazdasági célokat követő társadalmi szervezeteket és köztestületeket, továbbá az alapítványokat - akkor sem, ha esetleg több alapítójuk van. Nyilvánvalóan egészen más szempontok szerint, s esetleg más módszerekkel kell szabályozni azokat az együttműködési alakzatokat, amelyek csak másodlagosan válnak vagyoni jogviszonyok alanyaivá, s másként azokat, amelyek elsődleges célja, létük értelmé az, hogy vagyoni jogviszonyokban *vegyenek* részt. A közigazgatási jogban vagy az alkotmányjogban gyökerező együttműködési formák elsősorban a közjogi elemek által meghatározottak, s a vagyoni jogi sajátosságoknak csak másodlagos jelentőségük lehet, ezért nem hiszem, hogy azonos módon, társaságként lehetne kezelni ezeket a szervezeteket.

Az egyes jogi személyek vállalata és a leányvállalat pedig magánjogi lényegű ugyan, de éppen az együttműködési elem hiánya miatt nem tekinthető társaságnak.

2. Nem a hatályos tételes jogi helyzetből kell kiindulni

Amikor a társasági jog és a polgári jog viszonyát vizsgáljuk, kiindulhatunk abból a pozitív jogi helyzetből, amit a hatályos jogi szabályozás mutat, ez a vizsgálódás azonban elsősorban a jogalkalmazás számára járhatna tanulságokkal. Ha azonban a jogalkotás, a kodifikáció szempontjából közelítünk a kérdéshez, akkor a hatályos tételes jog elemzése sok lehetőséget kihasználhatlanul hagy, nem enged meg felvetni és végiggondolni olyan gondolatokat, amelyek pedig a jogalkotás számára hasznosak lehetnek.

Tekintettel arra, hogy a Ptk. újrakodifikálása napirenden van, az aligha kifogásolható, ha a Ptk. oldaláról nem ragaszkodunk a hatályos szabályozás adta keretekhez, hanem viszonylag szabadon kezeljük az amúgy is változtatásra váró anyagot. Némileg más a helyzet a társasági jogi szabályozás zömét kitevő Gt.-vel, amely a gazdasági társaságokra vonatkozó szabályokat nem túl régen, 1997-ben szabályozta újra, s nincs is napirenden az új törvény átfogó módosítása. Ez a körülmény azt indokolná, hogy a társasági jogi szabályozásnak ezt a részét tekintjük adottáságnak, s a társasági jognak a polgári joghoz való viszonyát ezen adottságok figyelembe vételével próbáljuk meg rendezni. Úgy gondolom azonban, hogy ezt, az első közelítésben kézenfekvőnek tűnő kötöttséget mégsem szabad teljes egészében elvállalni. Az ilyesfajta korlátozás csak akkor lenne elfogadható, ha biztosak lennének abban, hogy a jelenleg hatályos Gt. a lehető legjobb, aminél jobb nem is szükséges és nem is lehetséges. Úgy vélem, nem biztos, hogy ez megfelelő kiindulás lenne a gondolkodáshoz. Már csak azért sem, mert a Ptk. módosulásával változik a Gt. által szabályozott viszonyok hátterét, keretét adó joganyag, s ekként hiba lenne a Gt. változtathatatlanságához ragaszkodni.

Mindezek figyelembe vételével az elemzés során mind a Ptk.-t, mind a Gt.-t változtatható elemnek fogom tekinteni, de természetesen a Gt. esetében igyekszem mindig erőteljesebben figyelembe venni a hatályos törvény által diktált feltételeket.

A fenti előzetes kikötésekben foglaltak megtartásával a következőkben kísérletet teszek arra, hogy először a társaságok és a társasági jog fejlődése alapján mutassam be azt, hogy a gazdasági célú társaságok nem mindig és nem feltétlenül kizárólag az abban résztvevők magánautonómiaja alapján működő intézmények voltak, hanem a társasági forma elméletileg más célok megvalósítására is alkalmas lehetett.

Ezt követően igyekszem a társaságok jogi struktúrájának leírására vonatkozó modern elméletek segítségével feltárni a társaságok valódi tartalmát, hiszen ez fogja alapvetően meghatározni a szabályozás jellegét is. A társaság lényegének megragadásához a szerződéses cégelméletet kívánom röviden bemutatni, majd kitérnék a társaságok társadalmi felelősségére vonatkozó elméleteknek a társasági jogi szabályozásra gyakorolható hatására is.

A társaságok lényegének bemutatása után a társasági jog, a társasági jogi szabályozás funkcióival foglalkoznék, hiszen közvetlenül ez határozhatja meg a szabályozás módszerét, jogrendszerbeli elhelyezkedését.

Mindezen vizsgálódások eredményeképpen javaslatot tennék a társasági jog és a Ptk. viszonyának kezelésére a Ptk. kodifikációjának menetében, s végezetül néhány adalékkal szolgálnék ahhoz, hogy a javasolt megoldás milyen előnyökkel, illetve hátrányokkal járhat az alternatív megoldásokhoz képest.

II. Történeti fejlődés: a társaságok államtalanítása

Nem célokom, hogy a társaságok és a társasági jog minden részletre kiterjedő fejlődéstörténetét felvázoljam. Ezt a terjedelmi korlátok sem tennék lehetővé, de nincs is szükség feltétlenül ilyen elemzésre, hiszen a történelemnek nem minden mozzanata hordoz üzenetet a most vizsgált témakörrel kapcsolatban. Az a kérdéskör azonban figyelmet érdemel a társasági jog és a polgári jog viszonyának szempontjából, hogy a társaságok funkciói és ehhez képest a társasági jog funkciói hogyan viszonyultak az államhoz, az állami funkciókhoz.

Ebből a szempontból az egyes társasági formák nem teljesen egységesek. A kisebb jelentőségű, a résztvevők körén kívülre hatást nem gyakorló társaságok mindig is a felek magánmegállapodásán, autonómiáján alapultak. Itt is érdemes azonban megjegyezni, hogy azok az okok, amik miatt ezek az ősi társaságok létrejöttek, részben olyanok voltak, amelyek korábban csak állami eszközökkel voltak kezelhetők. A társaságok kialakulásában döntő szerepet játszó távolsági tengeri kereskedelemhez nélkülözhetetlen hajók megépítése, felszerelése, áruval való ellátása és a veszélyes vizekre bocsátása kezdettől fogva olyan kockázatot jelentett, amit jobbra csak az uralkodó vagy az államilag szervezett közösség egésze tudott vállalni. Ez egyben persze bizonyos értelemben a hatalom forrása is volt, hiszen a kereskedelmi és hadihajók, illetve a kalózhajók kezdetben nem differenciálódtak.⁷

Ennek megfelelően az ókori Egyiptomban pl. egyáltalán nem volt hajó magántulajdonban; a tulajdonosok a fáraók, illetve a templomok voltak. A görög városokban is eredetileg a király rendelkezett a hajókkal, s amikor már kialakult a hajók magántulajdona, akkor is még az állam a közellátás biztosítása érdekében kötelezte a hajótulajdonosokat, hogy mindig gabonarakományal térjenek vissza kereskedelmi útjaikról.⁸

A Római Birodalomban egészen a császárkorig az állam építette a hajókat, s a gabonaellátást is az állam biztosította hivatalnokai tevékenysége útján. Ez az állapot azonban megváltozott, „a határok védelme ugyanis állandó hadsereget igényelt, s az emiatt pénzsűkkébe kerülő császárok kénytelenek voltak munkaszolgálat formájában megszervezni az állami feladatok ellátását. Az állami szükségleteket most már nem adókból, hanem egyre inkább oly módon fedezték, hogy a kincstár az egyes foglalkozási ágakban céh jellegű szervezeteket hozott létre és arra kötelezte ezeket a szervezeteket, hogy robotmunkát végezzenek az állam számára. Cserébe viszont megkapták az illető iparág monopóliumát.”⁹ Ebben az időben tehát „a hivatalnokok nemcsak saját beosztottaikkal rendelkeztek, hanem a szállítótársaságok tevékenységét is ők irányították, vagyis a hivatalnoki szervezet keveredett a munkaszolgálatokat biztosító szervezettel.”¹⁰

Mindezek az adalékok azért lehetnek érdekesek, mert pontosan ez a terület, a tengeri kereskedelem volt az, ahol - miután az állam szerepvállalása megszűnt - a „magán”-, azaz nem állami kereskedők arra kényszerültek, hogy valamiféle társas formációban biztosítsák az üzleti tevékenység feltételeit. Bár nincsenek pontos adatok a szervezeti keretekről, az olyan törvényekből, mint pl. a *lex Rhodia de iactu mercium*, egyértelműen látszik, hogy egy hajó több kereskedő áruját is szállította, s ekként rendezni kellett valamilyen módon a közöttük kialakuló kockázatközösséget.

A középkorban ez a folyamat tovább tartott. „A tengeri kereskedelem kevésbé volt kapitalista jellegű, mint az ókorban. Rendszerint egy olyan társulás formájában szerveződött meg, melyben mindenki részt vett, aki az adott kereskedelmi üzletben érdekelt volt. A magas kockázat miatt a középkor folyamán soha nem fordult elő, hogy egyetlen személy a saját számlájára épített volna hajót; a hajóépítésben mindig többen vettek részt, s ennek következtében a hajótulajdon mindig társtulajdon volt. Ugyanakkor a tulajdonostársak több hajónak is társtulajdonosai lehettek. Éppúgy, mint a hajóépítés és a hajótulajdon, egy-egy tengeri vállalkozás is alkalmat adott a társulásra. Ilyenkor összeállt a hajótulajdonos, a kapitány, a legénység és végül a velük utazó kereskedő; közösen létrehoztak egy társaságot, és magukkal vitték az árut. A kereskedő nem mindig utazott személyesen a társasággal, sokszor alkalmazottal képviseltette magát, pl. bizományost küldött maga helyett. A társaság közösen vállalta a kockázatot: meghatározott arányok szerint osztották szét a nyereséget, és az esetleges veszteségből is mindenki arányosan vette ki a részét.”¹¹

Ebből a társas viszonyból alakult ki a középkorban a *commenda* intézménye, amelynek lényege abban állt, hogy „az utazás viszályosságait nem vállaló, talán már túl öreg kereskedő tőkét bocsátott egy másik rendelkezésére, aki aztán ténylegesen útnak indult. A hasznot megosztották, általában 3/4 részt kapott a helyben állomásozó tőkés, 1/4-et pedig az aktív partner. Ilyen szerződések leggyakrabban a földközi-tengeri kereskedelemben fordultak elő, de alkalmazták a szárazföldi utazásoknál is. Rendszerint egyeden (kör)utazásra szóltak, de sikeres vállalkozás után gyakran újabb szerződést kötöttek ugyanazok a partnerek. Néha a helyben maradó tőkés megszabta a vitt és hozott áruk fajtáját, mely utóbbiakat aztán esetleg a saját kikötőjében maga értékesített, de nem számított ritkaságnak, különösen akkor, ha egy özvegy, egy alapítványi vagy egyházi intézmény, vagy kisgyermek és árvák gyámja volt a 'kapitalista', hogy minden fontos döntést az aktív partnerre bízták.”¹² Attól azonban óvakodnunk kell, hogy a *commendat* mint a mai értelemben vett társaságot fogjuk föl. Eleinte ugyanis a társas viszony csak egy-egy üzleti útra alakult, nem volt tehát tartós kockázatközösség. Az üzletenkénti elszámolás még akkor is fennmaradt, amikor pedig már a felek közötti együttműködés tartóssá vált. Az üzletenkénti elszámolás lehetetlenné tette azt, hogy a társaság maga a tagoktól elkülönült vagyonnal rendelkezzen.¹³ Ez pedig lényegesen eltér a mai társaságoktól, bár az üzleti célú társasági forma csírája felfedezhető benne.

A társaságoknak a tagoktól elkülönült vagyona csak a XIV. században kezdett kialakulni azért, mert az üzlet kezdte meghaladni a családi kereteket: a család külső tőkét is felhasznált vállalkozásaihoz, illetve kívülálló üzleti partnerekkel lépett társas viszonyra, ezért szükséges volt az üzleti vagyont elkülöníteni a kereskedő magánvagyonától. Ezt tette lehetővé a kettős könyvelés módszerének „feltalálása” is.

Az itt vázolt fejlődési folyamat a vizsgált szempontból azzal a tanulsággal jár, hogy az ősi társasági formák az államot váltották fel (szorították ki) a gazdaság bizonyos területein, ahol az állam korábbi funkciói csak a kereskedők összefogásával, társulásával voltak megvalósíthatók. Ezekbe a társas viszonyokba azonban az állam a kezdeti próbálkozásoktól eltekintve nem avatkozott bele, legfeljebb jogi kereteket biztosított működésük számára.

A modern társaságok kialakulásának másik forrásaként a céhek tekinthetnek megjelölni. Itt a közhatalommal való összefonódás sokkal egyértelműbb. „A céhek eredete ... két tényezőre vezethető vissza: a törvényes hatalomra és az önkéntes társulásra. Az előbbi a köz, vagyis a fogyasztók érdekét védi, az utóbbi a kézművesek, vagyis a termelők szabad kezdeményezéséből ered. Kezdetben tehát törekvéseik teljesen eltértek egymástól. Attól kezdve fonódnak össze, amikor a hatóságok hivatalosan elismerik, hogy a dolgozók társulásai kötelező testület jellegével bírnak. A középkori céhet - lényegét illetően - a következőképpen határozhatjuk meg: olyan testület, amely egy meghatározott mesterség kizárólagos gyakorlásának kiváltságát élvezve a hatóság

által jóváhagyott szabályzatok szerint.”¹⁴ Ezek a szervezetek tehát valamely területen élvezett kizárólagos jogaikért azzal „fizettek”, hogy elviselték a közhatalom beavatkozását belső ügyeikbe is. Ez a közhatalom kezdetben a városi hatóság volt, később azonban (a XIV. századtól kezdve) az uralkodói (állami) hatalom, amely jellegében és Nem, csak terjedelmében, földrajzi kiterjedésében különbözött a városi politikától.¹⁵ A jellemző továbbra is a protekcionizmus, s ezzel szemben a céhekkal szembeni állami beavatkozás lehetősége, a céhek állami célokra való felhasználása. Ilyen alakulat volt például az angliai Merchant Adventurers, a gyapjúposztót exportáló céhek közössége, amely 1564-ben királyi szabadalomlevéllel törvényes monopóliumot kapott a Németországba és Németalföldre irányuló posztó kivitelre.¹⁶ Az ilyen, privilégiumokai rendelkező céhek tekinthetők a későbbi társaságok egyik előképeinek.

Az állami célok domináltak a modern részvénytársasági forma előfutárainak tekintett társasági alakzatoknál is. A középkorban az állam által ellátandó feladatok, azok közül is elsősorban a háborúk igényelték olyan mennyiségű pénzt, amit már nem lehetett egyetlen forrásból megszerezni, hiszen még az akkor legnagyobb bankházak tőkéje is kevés volt ehhez. E célok finanszírozására jöttek létre az első részvénytársaságok, amelyek azonban csak nagyon általános szinten azonosíthatók a ma ilyen néven ismeretes társasági formákkal. A XII. században „tulajdonképpen háborús vállalkozás finanszírozásáról volt szó például a genovaiak Ciprus ellen indított nagy tengeri expedíciójának esetében, amikor 'maoa', vagyis hajózási részvénytársaság alakult a sziget meghódítására és kiaknázására. Ugyanígy pénzelték sokszor a hitelezők szervezetei a városok egymás elleni háborúit.”¹⁷

Kezdetben az uralkodók a felvett hiteleket nem feltétlenül fizették vissza (s időnként megtalálták annak a módját, hogy a kényelmetlenné váló hitelezőtől akár fizikai értelemben is megszabaduljanak), vagy ha volt is törlesztés, kamatot nem fizettek. Később azonban a helyzet változott, s a hitelhez már csak valamiféle biztosíték, ellentételezés fejében lehetett hozzájutni. Ekkortól „a politikai hatalom csak úgy tudta megszerezni a céljai megvalósításához szükséges pénzt, ha cserébe különféle monopóliumokat adományozott.”¹⁸ Ilyen kedvezmények lehettek kereskedelmi monopóliumok vagy a vám- és adóbeszedés jogának átengedése. A kereskedelmi monopóliumok egyik sajátos esete volt az, amikor a fejedelem vagy a város a közhatalmát felhasználva monopolizálta a bankügyleteket, s utóbb az így monopolizált üzletet pénz ellenében engedte át annak, aki az állami célokra szánt pénzüsszeget rendelkezésre bocsátotta. Ilyen értelemben tehát a bankok alapítása sem volt tisztán üzleti vállalkozásnak tekinthető, az alapítók nem kizárólag, de még talán nem is elsődlegesen autonóm üzleti céljaikat követték, hanem állami politikai célokat valósítottak meg. Ennek utolsó példája a Bank of England volt. Ezt a bankot „1694-ben ... tisztán politikai indítékok alapján, Oránia Vilmos XIV. Lajos ellen folytatott hadjáratának finanszírozására hozták létre. Alapításnál ahhoz az országszerte szokásos eljáráshoz folyamodtak, hogy elzálogosították a hitelezőknél bizonyos adókat - elsősorban a sóadót -, majd pedig egy államilag privilegizált társaságot hoztak létre, melynek élére az illető hitelezőket nevezték ki.” A Bank of England teljes alapítóját az állam kapta meg, ennek fejében viszont privilégiumokat biztosított a banknak. Ez ugyebár nem az a társaság alapítás, amit a mai fogalmaink szerint elképzelnénk mint az alapítók gazdasági érdekeit szolgáló társaság létrehozását.

Amikor a társaság egyébként az államot megillető jövedelmek (pl. adó vagy vám) beszedésére szerez jogot, akkor sem történik más, mint az államot később megillető bevételek átengedése az adóbérlő által jelenleg kifizetett összeg ellenében. A bevétel nagyságának és a behajtás bizonytalanságának kockázatát tehát a társaság veszi át, s ekként megint csak az állami feladatok ellátásában kapnak szerepet e társaságok.

A részvénytársasági forma történeti előzményeinek kialakulásához nemcsak az állami feladatok társasági finanszírozásán ke-

resztül vezetett az út. A másik olyan tevékenységfajta, amely ebbe az irányba mutatott, az *egyre* nagyobb tőkeigényű kereskedelem volt. A kereskedelmi vállalkozások finanszírozására a városközi és a gyarmati kereskedelemben vált szükségessé a társaságok kialakulása.

A XV. és XVI. században a kereskedők anyagi lehetőségeit meghaladó városközi kereskedelmi vállalkozásokat maguk a városok bonyolították le, s ők is finanszírozták azokat. Kialakult azonban a finanszírozásnak egy másik lehetősége is. A város az általa bonyolított ügylet finanszírozásába bevonhatta a városi közösséget oly módon, hogy társaság alapításával gyűjtötte össze az egy-egy lebonyolításához szükséges tőkét. Ez a társaságalapítás azonban még mindig elég távol állt a mai fogalmaink szerinti társaságok sajátosságaitól. A város ugyanis rendszerint kötelezővé tette, *hogy* minden polgárnak lehetővé *tegyék* a társaságban való részvétel lehetőségét, s ennek megfelelően vagy nem lehetett maximálni a társaság tőkenagyságát, vagy a város meghatározta azt az arányt (a vagyon vagy a vagyonadó alapján), amilyen mértékben egy-egy személy részt vehetett a társaságban. Ezen felül, ha a társaság tőkéje utóbb nem bizonyult elegendőnek, akkor a résztvevők kötelesek voltak további befizetésekre. Ugyanakkor a részvények nem voltak szabadon átruházhatók. Az ilyen társaságok működésének témánk szempontjából legfontosabb jellemzője volt, *hogy* az üzletvitelt hatóságilag ellenőrizték.¹⁹ Az állami feladatok megvalósításához szükséges hatalmat tehát a feladat finanszírozására hivatott társaságban is megtartották, ekként e társaságok még mindig az állami funkciók megvalósításának eszközei, amelyek szabályozása egyedi aktusokkal, a városi közhatalom alapján történik, nem pedig a társaságban résztvevők magánautonómiája alapján. Alihoz, hogy modern értelemben vett részvénytársaságról beszélhesünk, éppen ennek a közhatalmi, hatósági befolyásnak kellett megszűnnie a társaságokban.

Hasonló folyamatnak lehetünk tanúi a gyarmati kereskedelem összefüggésben kialakuló társaságok esetén. Köztudomású történelmi tény, hogy a gyarmatokkal való kereskedelem lebonyolítására nagy társaságok alakultak,²⁰ amelyeket a modern részvénytársaságok első megjelenési formáiként szoktak emlegetni. Ezt a minősítést azonban csak komoly megszorításokkal fogadhatjuk el, hiszen a szóban forgó intézmények kezdetben még létrehozású motívumait, módszereit tekintve sem voltak azonosak a mai társaságokéval. „Az Európában elterjedt részvénytársasági forma voltaképpen azt jelentette, hogy államilag oktrojált és alkalmi jellegű privilégium alapján a társaság szabályozta a részvételi feltételeket és az üzletvitelt, az állam mint felügyeleti hatóság azonban az üzletmenet legapróbb részleteibe is belefolyt.”²¹

Mivel a társaság léte az államilag garantált privilégiumokra épült, ezért már a társaság létesítése is állami akaratelhatározáson múlt, s ennek megfelelően az állam a társaság működésébe is beleszóllhatott. Az, hogy kezdetben ezek a társaságok inkább a privilégiumot nyert céhekhez hasonlatos igazgatási feladatokat láttak el, jól mutatja az angol Kelet-indiai Társaság fejlődése. E társaságban kezdetben a tagok egyénileg folytatták kereskedői tevékenységüket. A társasághoz tartozásnak az volt az értelme, hogy a társaság maga monopóliummal rendelkezett az indiai kereskedelem lebonyolítása terén, ezért az a kereskedő, aki ezen a területen akart kereskedni, csak úgy tehetett ezt, ha a társaság által szabott feltételek szerint a társaság tagjává vált. Az egyénileg bonyolított ügyletek mellett létezett kereskedelmi forgalomra szánt közös árukészlet is, amihez a tagok önkéntesen járulhattak hozzá. Az ilyen árukészlet egy-egy kereskedelmi út céljára gyűlt össze, s az út lebonyolítása után azzal esetről-esetre el is számoltak az érdekeltek. 1614-től a közös kereskedelem eredményeit már csak évente egyszer, nem pedig kereskedelmi utanként számolták el, majd 1653-tól bevezették az állandó vagyoni hozzájárulás intézményét. 1692-ben pedig már megtiltották a tagoknak, hogy saját számlára, egyénileg kereskedjenek.²² Ettől kezdve a kereskedelmi tevékenységet már kizárólag a társaság végezte a tagok által rendelkezésre bocsátott tőkével. Alig száz év alatt te-

hát az önálló kereskedők tevékenységének irányítását, szervezését ellátó szervezetből a tagok anyagi érdekeit szolgáló társaság bontakozott ki.

Az a jelenség, hogy a távolsági kereskedelem céljára létrehozott társaságok alapításánál, sőt működtetésénél is az állam tevékeny szerepet játszik, egyáltalán nem egyedi. „1602-ben az Egyesült Tartományok Kormányzata, Amszterdam városa és több kereskedelmi magáncég megalapította a Holland Kelet-indiai Társaságot, amely aztán törvényes jóváhagyással monopolizálta az India és Németalföld közötti kereskedelmet.”²³

Még erőteljesebben érvényesült ez a jellegzetesség Franciaországban, ahol szintén létrehozott monopolisztikus részvénytársaságokat, csakhogy ezek még annyi magán-kezdeményezésre sem engedtek teret, mint az angol vagy holland társaságok, valójában kormányzati meghatalmazottként működtek csupán.²⁴

Német területen is megfigyelhető volt, *hogy* a XVII. század közepétől az uralkodók aktív szerepet játszottak a gyarmati kereskedelem céljaira létrehozott társaságok alapításában.²⁵

A magyar jog szerint is hasonló volt a helyzet. Frank Ignác írta: „Testület (corporatio, corpus, collegium) vagy személyek egyeteme, közönség (Personarum universitas) olyan társaság, melly személy szabadságával bír (hominum consociatio, que in civitate personae iuribus fruitur). Olyan testület létre sem jöhet király vagy törvény engedelmé nélkül.”²⁶

Az eddigiekből jól látható, hogy a társasági formák jelentős része az állam által, a közhatalom befolyása alatt jött létre, s ennek maradványaként az állam még akkor is alakító módon volt jelen a társaságok alapításánál, amikor pedig már a korábbi állami funkciók elhalványultak a társaságoknál, s a társaságok alapítása már valóban egyre inkább a tagok üzleti érdekeinek szolgálatában állt. Az állami ráhatás jogi formája ebben a stádiumban a társaságalapítás állami engedélyezése volt. Ez egy fokkal enyhébb változat ahhoz képest, mint amikor az állam (Angliában például az uralkodó vagy később a Parlament) maga hozza létre a társaságot, s annak szabályait is maga határozza meg.

Ha ezzel szemben a szabályokat már a társaságban résztvevő személyek dolgozzák ki, s az állam csak arról dönt, hogy engedélyezi-e a társaság létrejöttét e szabályok szerint, akkor nyilvánvalóan sokkal kisebb mértékű az állami ráhatás, „mint a korábbi rendszerben. Hangsúlyozni kell azonban, hogy itt még mindig diszkrécionális joga az államnak eldönteni, hogy a társaság létrejöttéhez megadja-e az engedélyt. Az engedélyezésnek eleinte nincsenek normatív feltételei, hanem a megfelelő állami szerv esetről esetre dönti el, hozzájárul-e a társaság létesítéséhez.

A további fejlődés eredménye lesz az, hogy az állam előre, normatív módon meghatározza a társaságalapítás feltételeit, s ehhez képest már csak nyilvántartási, illetve törvényességi felügyeleti tevékenységet lát el a társaságok alapításával kapcsolatban. Ez a fejlemény valamikor a XIX. század közepétől figyelhető meg. Angliában például egy 1844-es törvény vezette be azt a rendszert, hogy a társaságok a jogalanyiságukat a pusztán bejegyzéssel nyerik el, s megszüntette azt a követelményt, *hogy* az uralkodótól vagy a törvényhozástól kelljen kieszközölni a társaság létrehozásáról szóló rendeletet vagy törvényt.²⁷ Franciaországban 1867-ben szűnt meg a társaságalapítás állami engedélyezésének rendszere. „Miután a franciák 1867-ben elfogadták a szabadvállalkozást, hamarosan követték őket a többiek is. 1900-ban a nagy országok közül már csak Oroszországban és az Ottomán Birodalomban kellett különleges engedély a cégalapításhoz. Másfelől viszont az Egyesült Államokban, ahol a privilégiumok iránti ellenszenv és az egalitárius szemlélet erősebb volt, mint Európában, és ahol a szövetségi kormányzat is és az egyes államok is engedélyezhették a cégalapítást, a szabadvállalkozás már az 1840-es években általánossá vált.”²⁸

Német területen is érvényesült az az általános tendencia, hogy a részvénytársaság alapításához állami engedély kellett, s ezen engedély elnyeréséig a társaság mint olyan nem létezhetett. Ez a helyzet az 1870. évi részvényjogi reformmal változott meg, ami-

kor a részvénytársaság létezésének feltételei közül törölték az állami engedélyezést.²⁹

Ezzel a fejleménnyel a társaságok elszakadása az állami közhatalomtól teljessé vált, s bár egyes jogrendszerekben előfordulhat az állami engedélyezés intézményének maradványa,³⁰ valójában a modern társasági jogokban a társaságban résztvevő tagok autonóm módon dönthetik el, hogy akarnak-e társaságot alapítani, s ha igen, akkor milyen céllal, milyen tevékenység megvalósítására, milyen anyagi feltételek mellett. Ezekben a döntésekben az állam legfeljebb a jogi szabályozáson keresztül, a társaságok működési kereteinek meghatározásával játszhat szerepet, de egyedi módon, hatósági aktusokkal nem befolyásolhatja az alapítók döntéseit.

Ilyen feltételek mellett biztonsággal kijelenthetjük, hogy mára a társaságok teljes egészében kikerültek az állami, közhatalmi befolyás alól, s ezért a jogi szabályozásnak is úgy kell közelítenie a társaságokhoz, mint az abban résztvevők magánautonómiáján alapuló intézményekhez. Ha az állam jogi eszközökkel beavatkozik is a társaságok viszonyaiba, ezt nem azzal a céllal teszi, hogy saját pozícióit megteremtse vagy megerősítse ezekben a társaságokban, hanem azért, hogy a társasági viszonyokban érdekelt személyek jogait a társadalmi hatékonyság érdekében optimálisan rendezze. Ebből a szempontból megfigyelhető, hogy a társasági jogi jogalkotás a XIX. század végétől, a XX. század elejétől egyre terjedelmesebben, egyre aprólékosabban szabályozza a társasági viszonyokat. Ez a szabályozás azonban célját és módszerét tekintve nem különbözik lényegesen azoktól a szabályoktól, amelyek a klasszikus polgári jogi intézmények, például a szerződések modern szabályozását jellemzik: az állam nem saját érdekében szabályoz, hanem a jogviszonyokban érintett személyek kiegyensúlyozott védelme és ezen keresztül a szabályozott intézmények minél kisebb társadalmi költséggel, minél hatékonyabban való működtetése érdekében.

Lehet, hogy a kisebbségvédelem társasági jogi szabályai állami beavatkozást jelentenek a társaság életébe, azonban ez a szabályozás nem az állam közvetlen társasági érdekelttségét szolgálja, hanem a társaságnak mint jogintézménynek a hatékony működését, hiszen a kisebbség teljes kiszolgáltatottsága a szükséges méretű tőkeáramlás gátja lenne. Ezért tehát a fokozódó állami szabályozás ellenére igaz az, hogy az állam közvetlen érdekelttsége megszűnt a társaságokban, s az állam csupán mint külső szabályozó jelenik meg - megrajzolva a magánautonómiájuk keretében működő jogalanyok mozgásterét, illetve biztosítva a magánjogi jogalanyok hatékony védelmét a magánjogi viszonyokban is.

Ebben az értelemben tehát egyértelműnek látszik, hogy a modern társasági jogi szabályozásnak a magánjog körébe kell esnie. Az azonban még nem következik mindebből, hogy a magánjogon belül milyen helyet jelölhetünk ki a társasági jognak. Ehhez meg kell vizsgálni a szabályozás tárgyát, s azt össze kell hasonlítani a polgári jogi viszonyokkal.

III. A szabályozás tárgya: a társaságok mint szerződésrendszerek

A társasági jogi szabályozás tárgyát a társaságok képezik, amelyek lényegének feltárására a hazai modern jogirodalom eddig nem túl sok figyelmet fordított. Az elemzések nemigen mennek túl a társaságok tételes jogi szabályaiból levezethető sajátosságok összegzésén. Ezek a sajátosságok azonban nem mondanak sokat arról a kérdésről, hogy hogyan kellene szabályozni a társaságokat.

A külföldi jogirodalomban széles körben alkalmazott megközelítés szerint a társaságok lényegét azok szerződéses jellege adja. Ennek kapcsán nemcsak és nem is elsősorban az alapításra szolgáló szerződésre kell gondolni (már csak azért sem, mert vannak olyan társaságok, amelyek nem társasági szerződéssel jönnek létre), hanem arra, hogy a társaságok a működésük során is lényegében a társasággal kapcsolatban álló jogalanyok közötti

szerződések egymással is összefüggő rendszerét alkotják. Tekintsük át röviden a szerződéses cég-elmélet kialakulását és lényegét!

A kifejlett szerződéses cégelmélet közvetlen előzménye Ronald H. Coase jól ismert tanulmánya volt,³¹ amelyben azt fejti ki, hogy a cég olyan eszköz, amellyel a piac funkcióit lehet helyettesíteni a termelési tényezők megszervezése során. Az erőforrások elosztását a piacon az ár-rendszer irányítja, míg a társaságon belül ugyanezt a szerepet a koordinációra hivatott vállalkozó látja el.

A piaci mechanizmusoknak cégekkel való helyettesítése azzal magyarázható, hogy a piac igénybevétele jelentős költségekkel jár: pl. az irányadó árra vonatkozó információ megszerzése, a szerződéskötési folyamat költségei, illetve magának a szerződéskötésnek a költsége.³² Ezek a költségek megtakaríthatóak, ha a szükséges erőforrások olyan vállalkozónak a közveden rendelkezése alatt állnak, aki a piaci mechanizmusok kiküszöbölésével tudja átcsoportosítani a forrásokat. A vállalkozónak ez a hatalma az erőforrás-tulajdonosokkal kötött szerződésekből ered.³³ Ennek a megoldásnak az az előnye, hogy a termelési folyamatban felhasznált eszközök tulajdonosainak nem kell minden más, ugyanabban a folyamatban hasznosuló erőforrás tulajdonosával szerződést kötniük, hanem csak egy megállapodást kell létrehozniuk, mégpedig a vállalkozóval. Ebben a szerződésben meghatározzák, hogy a vállalkozó milyen hatalmat gyakorolhat a neki átadott termelési tényező fölött.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy az erőforrások cégen belüli elosztása szintén költségekkel jár. Cég tehát csak akkor jön létre, és mindaddig növekszik, amíg a termelési tényezőknek a cégen belüli megszervezése kisebb költségekkel jár, mint a piaci mechanizmusok igénybe vétele.³⁴

Coase gondolatmenetét - hosszabb szünet után Alchian és Demsetz fejlesztette tovább,³⁵ akik általában elfogadták a cég Coase által megrajzolt képét, de azt bizonyos értelemben mégsem találták tökéletesnek.³⁶ Nézetük szerint a cég megszervezése nem biztosít fölérendeltségi viszonyt a vállalkozónak az input-tulajdonosokkal szemben, így nincs is velük szemben több hatalma, mint a piaci szereplőknek egymással szemben a szerződéses kapcsolataikban általában. Ok inkább arra helyezték a hangsúlyt, hogy a cégen belül csoport-termelés folyik, ami annyit jelent,

- „különböző típusú forrásokat használnak föl” a termelésben,
- „a munkafolyamat eredménye nem egyszerűen a résztvevő erőforrások összege”, és
- „a csoport-termelésben felhasznált erőforrásoknak nem ugyanaz a személy a tulajdonosa”.³⁷

Ilyen feltételek mellett a legfontosabb probléma, hogy hogyan mérjük a csoport-termelésben résztvevő különböző termelési tényezők hatékonyságát, vagyis hozzájárulását a közös eredményhez. Mivel a piac csak az összetett végeredményt méri, nem pedig az egyéni teljesítményeket, a csoport tagjainak teljesítménye csakis az egyéni hozzájárulások megfigyelésével, mérésével lehetséges. Csakhogy a csoport-tagok magatartásának megfigyelése költségekkel jár, ami csak addig kifizetődő, ameddig a tagok teljesítménye az ellenőrzés eredményeként nagyobb mértékben nő, mint az ellenőrzés költsége. Mivel a csoport-tagok megfigyelése az egész csoport számára okoz költséget, de az egyéni teljesítmény-visszatartás teljes haszna a csoport-tagot gazdagítja, mindig lesz valamicske ösztönzés a lazításra.

A klasszikus kapitalista cégben ezt a problémát úgy kezelik, hogy az erőforrás-tulajdonosokkal kötött szerződések közös alanya, a vállalkozó arra szakosodik, hogy megfigyelje a többi erőforrás-tulajdonos teljesítményét. Őt pedig az ösztönzi arra, hogy feladatát hatékonyan lássa el, hogy olyan megállapodást köt a többi input-tulajdonossal, miszerint ő csak a többi tulajdonosnak az általuk rendelkezésre bocsátott erőforrásait kikötött ellenérték megfizetése után fennmaradó összegre, a maradványra tarthat igényt. Alchian és Demsetz összegzése szerint „két tényező szükséges ahhoz, hogy cég jöjjön létre:

1. Lehetséges a hatékonyság növelése csoport-termelés útján, amely azonban költségesen tudja csak mérni az együttműködő erőforrásoknak az elhatárolt eredményességét. Ez pedig még nehezebbé teszi a teljesítmény-visszatartás megakadályozását az együttműködő erőforrások egyszerű piaci cseréje útján.

2. Gazdaságos az elkülönített hatékonyság megállapítása a résztvevő magatartásának megfigyelése útján.³⁸

A társaság a fenti értelemben vett cég altípusa, amelyet az a módszer jellemez, ahogy a működéséhez szükséges tőkét megszerzi. E módszer lényege, hogy a társaság „jövőbeni hozamra szóló ígéreteket ad el azoknak, akik (hitelezőként vagy tulajdonosként) pénztőkét biztosítanak.”³⁹ S hogyan tudja a közös szerződő fél, a maradványérdekeltségű vállalkozó hihetővé tenni ezeket az ígéreteket? Hogy tudja „bemutatni azt a képességét, hogy veszteséges működés esetén is ki tudja fizetni az igénybe vett erőforrások árát? Vagy előre fizet az erőforrásokért, vagy elegendő vagyon biztosít a társaságnak ahhoz, hogy a negatív eredményt is fedezni tudja.”⁴⁰

Időnként kifizetődő lehet az ígéreteket nagyszámú befektetőnek eladni, s ekként a nagyobb nyilvánosságtól gyűjteni a társaság tőkéjét, ami viszont már a korlátozott tagi felelősség intézményének bevezetését igényli.⁴¹

Bár Alchian és Demsetz a céget mint az input-tulajdonosok közötti szerződéses kapcsolatrendszer fogták föl, a fő hangsúlyt mégsem a szerződéses jellegre, hanem a csoport-termelésre és annak következményeire helyezték. Egy következő, Jensen és Meckling által írott tanulmány⁴² volt az, amely már egyértelműen és közvetlenül mint szerződések eredőjét vizsgálta a cégeket. Ebben az írásban a képviselési költség (agency cost) szélesebb értelmet nyert, mint Alchian és Demsetz elméletében. Itt ez a költségfajta már nem csak a csoport-termelés által indukált monitoring-költségekből áll, hanem magában foglal minden olyan költséget, ami a megbízó és megbízott viszonylatában - a társasági jogi terminológiára lefordítva a társasági tagok és a menedzsment viszonyában - felmerülhet. A hitellel, illetve a vagyoni hozzájárulással való tőkeszerzéssel kapcsolatos képviselési költségek elemzéséhez Jensen és Meckling a cég egy újabb fogalmát fejlesztette ki. Véleményük szerint a „gazdasági társaság vagy cég egyszerű jogi fikció, amely szerződéses kapcsolatok hálózataként működik, s amelyet a vagyoni, illetve a nyereség felosztására irányuló maradványigények jellemeznek, amely igények rendszerint a többi szerződő fél hozzájárulása nélkül átruházhatók.”⁴³ A cég ilyen modellje mellett a menedzsment megközelítés fő kérdése, vagyis, hogy „Milyen célokat követhet egy cég?”, elesik, mert „a cég nem egy személy. A cég csupán jogi fikció, amely egy komplex folyamat középpontja, amelyben az *egyének* egymással ellentétes érdekei szerződéses viszonyok keretében egyensúlyba kerülnek. Ebben az értelemben a cég 'magatartása' olyan, mint a piac viselkedése, azaz egy komplex egyensúlyi folyamat eredménye.”⁴⁴

Ez a lényege az új cég-elméletnek, ami szerint a társaság tagjai nem a társaságnak tulajdonosai,⁴⁵ hanem csak a társaságot alkotó sokféle tényező közül az egyiknek, nevezetesen a társasági tőkének. A társaság tagjai és a menedzsment közötti érdekellenet közel sem antagonisztikus (mert ha az lenne, nem juthatnának szerződéses kapcsolatra), és alapvető természetét illetően nem különbözik a más típusú szerződések partnerei közötti érdek-összeütközésektől. A társaság tagsága mint az input-tulajdonosoknak csupán *egyik* csoportja nem formálhat speciális igényt a társaság ellenőrzésére, s a felaprózott részvénytulajdonosi struktúrával működő nagy társaságokban nincs is a tagoknak igazi érdekelttsége, hiszen a részvényesek a kockázat minimalizálása érdekében diverzifikálják befektetéseiket, így egy-egy társaságban nincs jelentős részesedésük. Ilyen körülmények között a részvényesek és a menedzsment érdekeinek összehangolása a piacon keresztül történik, mégpedig úgy, hogy az a társaság, amelyiknek az irányítási struktúrája a tagok számára nem elég kedvező, csak relatíve magas áron vagy egyáltalán nem fog a befekte-

tőktől tőkéhez jutni. A tőke magas ára pedig versenyhátrányt jelent e cégek számára a termékek piacán is, aminek következtében beállhat a cég bukása.⁴⁶

A fenti elmélet azokról a társaságokról szól, amelyek a tagoktól elkülönült léttel bírnak, ahol tehát a társasági szerződés önálló jogalany létrehozatalát célozza. Azoknál a társaságoknál viszont, ahol a társasági szerződéssel nem jön létre önálló jogalany, föl sem merülhet, hogy a társaság lényegét a szerződéses viszonyokon kívül keressük. Ilyen módon tehát általában elmondhatjuk, hogy a társaságok lényegüket tekintve szerződéses viszonyok. Az pedig vitán felül áll, s nem is igényei különösebb magyarázatot, hogy a szerződéses viszonyok a magánjogon belül a polgári jogi szabályozás körébe esnek.

A teljesség kedvéért megemlítem, hogy a szerződéses cég-elméletet nem fogadják el maradéktalanul a társaságok lényegét helyesen kifejező elméletként.

A kritika meglehetősen széles skálán mozog: kezdve az enyhe figyelmeztetéstől, miszerint az elmélet nem mindenható,⁴⁷ a modell egyértelmű és teljes elvetésével bezárólag.⁴⁸ Az új elmélet legélesebb elvetése a következőképpen fogalmazódik meg: a társaság nem egy szerződéses rendszer, hanem „személyek és vagyontárgyak szabályok által irányított, haszonszerzési céllal működtetett vállalkozása. A szabályok egy része szerződésből vagy más formájú megállapodásból ered, más részüket azonban a jog szabja meg, a legtöbbet pedig a társasági szervek vagy tisztségviselők egyoldalú aktusai határozzák meg.”⁴⁹

Véleményem szerint ez az intézményi felfogást tükröző tétel - hasonlóan a cégelméleti irodalom nagyobb részéhez - csak a társasági tagok és a menedzsment közötti viszonyt veszi figyelembe, amely kétségtelenül a cégelmélet alapját képezi,⁵⁰ de nem mérí ki a céget alkotó szerződések teljes körét. Továbbá a szerződéses cégelmélet támogatói azt az ellenérvet is hangoztatják, hogy a jog, illetve a társaság által egyoldalúan meghatározott feltételek léte nem mond ellent az e feltételekre épülő viszonyok szerződéses jellegének, hiszen az egyoldalú feltételeket a piac értékeli, s így azok a kétoldalú megállapodások részévé válhatnak. A jogi norma léte pedig a többi, általános szerződéses viszony esetén is szokásos, és még ha kognensek is ezek a szabályok, a felek akkor is dönthetnek arról, hogy kötnek-e szerződést vagy sem.⁵¹

A szerződéses elmélet cáfolataként felmerül még, hogy az egy-személyes társaságok nyilvánvalóan ellentmondanak a társaság szerződéses jellegének, hiszen a szerződéshez legalább két félre lenne szükség, továbbá - ha a társasági jog a társasági tagokon kívül mások érdekeit is figyelembe veszi, akkor már nem tartható az az álláspont, hogy a társaság csak a tagok szerződés által szervezett csoportja.⁵² Véleményem szerint ezek a kifogások a következők miatt nem igazán meggyőzőek. Az egyszerűsleges társaságról senki sem állítja, hogy annak lényege a társas viszony lenne. Ehelyett az intézmény célja a felelősségkorlátozás intézményének biztosítása akkor is, ha a vállalkozó egyedül folytatja az üzletet. Jól tükrözi ezt a gondolatot az Európai Közösségek 12. számú társasági jogi irányelve, amely eltekint attól, hogy a tagállamok egyszemélyes társaságot intézményesítsenek, ha egyébként létezik más olyan gazdálkodási forma, amely biztosítja az egyéneknek a vállalkozásba bevitt vagyona korlátozott felelősségét az üzleti tevékenység során.⁵³ Az ilyen korlátozott felelősség, s nem a társas viszony az egyszemélyes társaságok lényege. Ami a társasági jog által érintett személyek körét illeti, a szerződéses cég-elmélet éppen azt fejt ki, hogy a társaság nem csak a tagok közötti szerződéses viszony, hanem ennél jóval többet jelent, s ha a szó szigorú jogi értelmében a többi szereplő között nem is jön létre közvetlenül szerződés, az érintettek viszonyai mégis szerződéses jellegűek.

Azt gondolom, a fentiek értelmében a kritikák ellenére sem elhibázott az, ha a társaságokat mint a társaság működésében érdekelt személyek közötti szerződéses hálót fogjuk föl. Ebből pedig az is következik, hogy a társasági jogi szabályozás tárgya ez a szerződéses rendszer lehet. Ez pedig - véleményem szerint - további két következtetésre vezet.

Egyrészt minden olyan szabálynak helye van a társasági jogami - akár közvetve is - a fentebb vázolt szerződési rendszerre gyakorolt hatást. Ezért kaphatnak helyet a társasági jogban olyan technikai jellegű, működési szabályok, amelyek első látásra egyáltalán nem tűnnek szerződési szabályoknak, tüzetesebb vizsgálta't eredményeként azonban kiderül, hogy valamely relatív jogviszony tartalmát nagyon is erőteljesen befolyásolhatják. A legfőbb szerv határozatképességi vagy szavazási szabályai például nem semleges lebonyolítási szabályok csupán, hanem a társasági tagok egymás közötti viszonyának meghatározó elemei.

Abból, hogy a társasági jog tárgya csak a társaságot alkotó erőforrás-tulajdonosok közötti szerződéses viszonyrendszer szabályozása lehet, másrészt az is következik, hogy testidegennek minősül minden olyan szabály, amely ezen túlmutató szempontokat kívánna beépíteni a társasági jogi szabályozásba. A fejlett nyugati társadalmakban hosszan tartó, nagy terjedelmű és politikai felhangoktól sem mentes vita zajlott (zajlik) arról, hogy rajon a nagy társaságoknak van-e, lehet-e más funkciója, mint ragjaiknak vagyoni jólétét szolgálni. A hagyományos felfogás a társaságok egyeden legitim céljaként a tagok érdekeinek szolgálatát ismerte el, s ennek megfelelően a társaságok irányítását ellátó management egyetlen kötelességként a társaság vagyonának a tagok érdekében történő működtetését, a profit vagy a vagyon növelését jelölte meg.

Ezzel szemben kialakult egy olyan nézet-csoport is, amelyik a társaságok funkcióját ennél szélesebb körben határozná meg. E felfogás szerint a nagy társaságok társadalmi intézményekké váltak, amelyeknek nemcsak a tagjaikkal, hanem az egész társadalommal szemben vannak kötelezettségeik, felelősséggel tartoznak azért is, hogy a társadalom jólétét, érdekeit szolgálják, nemcsak a tagokét.⁵⁴

A jelen tanulmányban nincs mód és szükség sem arra, hogy a társaságok társadalmi felelősségének kérdéskörét részletesen elemezzük, netán megpróbáljuk eldönteni a több évtizedes vitát. Mindössze arra kell itt utalni, hogy a társadalmi felelősség problémája kívül esik azon a körön, amit a társasággal kapcsolatba kerülő jogalanyok a társaság alapításakor vagy működtetésekor számításba vesznek, és számításba vehetnek. A szerződő felek viszonyain kívül esik a társaságtól elvárt, kizárólag vagy elsősorban a társadalom számára számra számra és ezért esetleg szükségesnek minősített magatartás. Nem is beszélve arról, hogy e felelősség kedvezményezette, a „társadalom” valószínűleg nem is jelenhet meg a szerződéses viszonyokban.

Azt gondolom, vita tárgya lehet, hogy helyes lenne-e, ha a társasági jogi szabályozás tárgya lenne a társaság társadalmi felelősségének megfogalmazása és konkrét szabályokban való megjelenítése. Megítélesem szerint veszélyes utakat nyitna meg az, ha a társasági jogi szabályozás eltérne attól a kiindulási ponttól, hogy a társaság a tagok többségének az érdekeit hivatott szolgálni. Ez persze nem jelenti azt, hogy más jogág eszközeivel - például büntetőjogi vagy közigazgatási jogi korlátozásokkal - ne lehetne gátat szabni a társasági tagok érdekérvényesítésének. Magának a társasági jognak azonban aligha lehet más logikája, mint hogy a társaságot a tagok (a tagok többsége) érdekében működő szervezetként tételezi.⁵⁵

Ezzel ellentétes tendenciákra utaló jelek a gazdasági társaságokról szóló, jelenleg hatályos magyar törvényben (1997. évi CXLIV. tv. - a továbbiakban: Gt.) felfedezhetők. Azok a szabályok, amelyek pl. felelőssé teszik a társasági tagokat a legfőbb szerv ülésén hozott olyan határozatokért, amelyekről tudták, vagy az elvárható gondosság mellett tudhatták volna, hogy a társaság jelentős érdekeit nyilvánvalóan sértik [Gt. 19. § (2) bek.], vagy amelyek a vezető tisztségviselők felelősségét a társaság érdekeinek elsődlegességére hivatkozva szabályozzák [Gt. 29. § (1) bek.], fölvetik egy olyan értelmezésnek a lehetőségét, hogy a társaságnak vannak a tagjaitól, sőt a tagok többségtől elkülönült, a tagok érdekeit megelőző érdekei is. Önkéntelenül fölvetődik a kérdés, hogy vajon milyen szempontból kell megközelíteni a tár-

saság érdekeit, ha nem a tagok érdekei felől? Netán egy magasabb, társadalmi szempontnak kell mozgatni a társaságot? S ha igen, akkor ki, vagy kik ennek a magasabb érdeknek a hordozói?

Azt gondolom, nyilvánvaló, hogy a társaság tagjai ilyen felte-tük álló érdekek megvalósítására aligha szerződnének. Ez azonban nem jelenti azt, hogy elméletileg vagy technikailag ne lehetne ilyen jogi szabályokat alkotni, ha jogpolitikailag valóban kívánatosnak tartanánk a társaságok alapkonstrukciójának olyan átalakítását, ami szerint a társaság nem a tagok és más erőforrás-tulajdonosok kiegyensúlyozott érdekvizonyait jelentené, hanem az egész társadalom érdekében működne.

Ennek a jogpolitikai kérdésnek az eldöntése nem ennek a tanulmányának a feladata, azt azonban a téma szempontjából fontos leszögezni, hogy az a társasági jog, amely nemcsak a magánautonómia alapuló, lényegük szerint szerződéses viszonyokat akarná szabályozási körébe vonni, hanem valamiféle társadalmi elhivatottság, felelősség szabályozását tűzné ki célul, a szabályozás tárgyát tekintve nem azonosítható a hagyományos társasági joggal, s kérdésessé válhat, hogy egyáltalán a magánjog vagy azon belül a polgári jog anyagába tartozhat-e. Ebben az értelemben tehát az is döntés kérdése, hogy a társasági jogot a polgári jog keretei között helyezük-e el vagy sem. De ez a döntés attól függ, hogy milyen társasági jogot akarunk. A felek magánautonómia körébe tartozó viszonyain alapuló társasági jogot vagy a jogalkotó által telepített társadalomszervező funkciókat megvalósító társasági jogot.

Megítélesem szerint helyesebb lenne, ha az első változatnál maradnánk, mert úgy gondolom, hogy ez biztosíthat olyan ösztönzést a gazdasági erőforrás-tulajdonosok számára, ami lehetővé teszi az erőforrások társaságokon keresztül történő hatékony átcsoportosítását. Véleményem szerint az olyan törekvések, amelyek a társaságokat a tagok fölötti célok szolgálatába akarnák állítani a társadalom javára hivatkozva, ellenkező hatást érnének el: a hatékony tőkeáramlás korlátozásával nagyobb társadalmi költséget okoznak, mint amilyen eredményt esetleg a szabályozás révén elérhetnek.

IV. A társasági jog funkciója, a szabályozás módszere

A szabályozás tárgyán kívül a szabályozás módszere az a tényező, ami segíthet egy joganyagot elhelyezni a jogrendszerben. Ez az adott esetben szorosan összefügg a szabályozás funkciójával is. Ha abból indulunk ki, hogy a társasági viszonyok lényegében szerződéses viszonyok, akkor ennek megfelelően kell megvizsgálunk, hogy mi lehet a társasági jog szerepe ezeknek a viszonyoknak a rendezésében, s e funkciónak megfelelően lehet állást foglalni arról a kérdéstről, hogy milyen szabályozási módszer illeik ennek a funkciónak a megvalósításához.

Nézzük meg tehát röviden, hogy miért, milyen mélységig és milyen módszerrel kell a jognak szabályoznia a társasági viszonyokat? John Stuart Mill nézete szerint a jognak arra kell szorítkoznia, hogy elősegítse a társaságok nyilvánosságát és átláthatóságát. Szerinte „ha a jog minden alkalmas eszközt megteremtett ahhoz, hogy a társasággal üzleti kapcsolatba kerülő személyek megismerhessék mindazokat a körülményeket, amelyeket gondos döntéshozataluk során mérlegelniük kell, akkor már nem lehet nagyobb szükség az így meghozott egyéni döntésbe való beavatkozásra, mint a privat üzleti élet bármely más területén.”⁵⁶

A modern elméletek azonban nem hagyhatják figyelmen kívül azt a tényt, hogy jelentős mennyiségű társasági jogi norma létezik, amelyek a társaságok tevékenységével, s nemcsak a társaságok nyilvánosságával kapcsolatosak. Ilyen körülmények között a társasági jogot mint „standardizált modell-szerződést”⁵⁷ értelmezhetjük, amely olyan feltételeket határoz meg, „amiket maguk a szerződő felek is kikötöttek volna, ha kifejezetten foglalkoztak volna a kérdéssel.”⁵⁸ (A korlátozott tagi felelősség történelme bizonyos mértékig alátámasztja ezt a tételt, tudniillik az üzleti társulások a hitelezőkkel kötött magán-megállapodásaikban már

jóval azt megelőzően rendszeresen elérték a tagok felelősségének kizárását, mielőtt ezt a kiváltságot a társasági jog megadta volna ezeknek a társaságoknak.)⁵⁹

Ilyen összefüggésben vizsgálva a kérdést, azt mondhatjuk, hogy a társasági jogi szabályozás akkor hatékony és elfogadható, ha a szerződő felek közös akaratát tükrözi, s így megkíméli őket ezeknek a feltételeknek az egyenkénti megtárgyalásával járó tranzakciós költségektől. Megfordítva a tételt: „a társasági jog nem hatékony, ha nem képes olyan tipikus szerződési feltételeket megfogalmazni, amelyek azt a védelmet nyújtják a hitelezőknek a szerződésszegéssel szemben, amihez normális esetben a hitelezők ragaszkodni szoktak a kérdés kifejezett tárgyalásakor. Az ilyen jogi szabályozás azért kárhóztatható, mert a kifejezett tárgyalással járó, egyébként elkerülhető költségek viselésére kényszeríti a feleket. Bizonyos esetekben az ilyen jogi szabályozás azzal a nem kívánt hatással is jár, hogy a hitelezők lemondanak a szükséges garanciákról, s e helyett - mint második legjobb megoldás - magasabb kamatot kötnek ki.”⁶⁰ Ha a társasági jog a fenti kritériumok szerint hatékonyan minősül, akkor nem okoz externalitásokat, és nem befolyásolja a források allokációját.⁶¹

A társasági jognak ez a funkciója a szabályozás módszerét illetően az alábbi következtetésekre vezethet. A társasági jogi szabályok mint szerződési szabályok csak kiegészítő jelleggel kell, hogy érvényesüljenek mindazokban az esetekben, amikor a szerződő felek olyan helyzetben vannak, hogy a szerződés feltételeiről tárgyalhatnak egymással, s megállapodásuk nem gyakorol külső, harmadik személyekre hátrányos hatást. Ilyen esetekben a jog legfeljebb orientál, lehetséges megoldást ad, illetve lehetővé teszi a feleknek azt, hogy megtakarítsák a szerződéskötéssel kapcsolatos költségeket azokkal a szabályokkal kapcsolatban, amelyek a tételes jogban megjelennek. Ebből a szempontból a társasági jogi szabályozásnak - a szabályozás tárgyában fellelhető hasonlóságnak megfelelően - a polgári jogi szerződési szabályokhoz hasonló szabályozási módszert kell követni, s diszpozitív szabályokat kell alkotni. A diszpozitív szabályok körét a jelenleg hatályos szabályozásnál jóval tágabb körre lehetne kiterjeszteni. Amennyiben elfogadható az a megközelítés, hogy még a szervezeti szabályok is lényegében szerződéses jellegűek, akkor például a társaságok belső szervezeti viszonyainak szabályozását teljes egészében diszpozitív szabályokra lehetne bízni. Ha ilyen elvi szempontok alapján próbálnánk meg a társasági jogi szabályok kogens vagy diszpozitív jellegéről dönteni, akkor nagy valószínűséggel azoknak a mennyiségi szemléletű elemzéseknek is más lenne az eredményük, amiknek alapján a hatályos Gt.-ben a szabályozás módszerének alapulvát a korábbihoz képest megfordították, s a kogens szabályozást tették általánossá.⁶² Sokkal nagyobb számban lehetne ugyanis diszpozitív szabályokkal operálni ott, ahol ennek csak az egymással közvetlen kapcsolatban lévő szerződő felekre van kihatása. Ha például a tagok a társasági döntéshozatali szabályaiban a törvénytől eltérően akarnának megállapodni, mi értelme volna ezt megakadályozni, ha egyébként fennmarad az az elv, hogy a belső döntéshozatal mikéntje (sőt esetleges hibája) nem hat ki a külső jogviszonyokba. Még konkrét példát véve: mi indokolná, hogy megakadályozzuk egy kft. tagjait abban, hogy a taggyűlés határozatképességét 50%-os jelenlét alatt határozzák meg? Ez a tagokon kívül senki másnak az érdekét nem sérti, ha pedig a tagok így állapodnának meg, akkor fel kell tételeznünk, hogy ez elfogadható megoldás számukra.

Természetesen azokban a viszonyokban (de csak ezekben), ahol a felek közötti alku realitása csekély, vagy a törvényi szabálytól eltérő megállapodásnak harmadik személyre nézve hátrányos hatása van, ott a jognak kogens szabályokkal kell korlátozást felállítani. Ezek az elvek azonosak a szerződésekre vonatkozó szabályozás módszereivel, ebben a tekintetben tehát a társasági jog a tárgyának megfelelően a szabályozás módszerében is követhetné a polgári jogban elfogadott és megszokott megoldást.

V. A jogforrási elhelyezés

Az előző pontokban kifejtettekből álláspontom szerint az következik, hogy a társasági jog a szabályozás tárgya és módszere alapján is a polgári jog körébe sorolható. Ez azonban még mindig nem feltétlenül dönti el azt a kérdést, hogy milyen jogforrásban kerüljön elhelyezésre a társasági jog anyaga, hiszen ez a kérdés már a társasági jogi szempontokon túlmutató, általánosabb, polgári jogi kodifikációs problémákra utal.

Ha a Polgári Törvénykönyvet - legalább is a készülő törvénykönyvet - a polgári jog „anyajogának” szánjuk, amely a polgári jogi szabályozás tárgykörét teljes egészében lefedi, akkor a társasági jognak is meg kell jelennie a Ptk.-ban. Ezzel szemben Petrik Ferenc úgy látja, hogy a valódi kódexnek a különböző szabályok azonos absztrakciós szintje is feltétele, s álláspontja szerint a társasági jog éppen emiatt nem illeszthető be a Ptk.-ba. Szerinte „nem a jogviszonyok különeműsége, hanem az alacsonyabb absztrakciós szint miatt nem lehet a Polgári Törvénykönyvben szabályozni a szerzői jogot, a szabadalmi jogot és a társasági jogot”.⁶³ Ezt az érvelést kiegészíti azzal, hogy a jogi személyek valamennyi fajtájára amúgy sem lehet a kódexben teljes körű szabályozást adni, egyes jogi személy fajták szerepeltetése a törvényben méltatlan megoldás lenne, a párhuzamos szabályozás pedig felesleges. Ebből Petrik Ferenc azt a konklúziót vonja le, hogy a helyes megoldás az, ha a Ptk. csak a jogi személyek általános szabályait foglalja magába, de azokat az eddigiekénél sokkal alaposabban kidolgozva, az egyes jogi személy fajták speciális szabályait pedig külön törvények tartalmazzák.⁶⁴

Álláspontom szerint lenne más megoldás is. Nyilvánvaló, hogy minden jogi személynek minden részletszabályát nem kell és nem is lehet a Ptk.-ban rögzíteni. Erre azért sem kerülhet sor, mert vannak olyan jogi személyek, amelyek nem a magánjogban gyökereznek, s ezért a létesítésükre, működésükre vonatkozó szabályok nem magánjogi jellegűek. Ezeknek a szabályozása nem tartozhat a Ptk.-ra csak azért, mert a polgári jog ezeket a jogi személyeket is polgári jogi jogalanyként ismeri el. Ezzel szemben vannak olyan jogi személyek (illetve jogi személyiség nélküli jogalanyok), amelyek keletkezése és szervezeti működése is a résztvevők polgári jogi jogviszonyainak keretében történik, s ezért - azon túl, hogy a polgári jog jogalanyként ismeri el ezeket - a rájuk vonatkozó szabályozás is teljes egészében vagy jelentős részben polgári jogi jellegű. A magam részéről nem tartom elvtelen és méltatlan különbségtételnek azt, ha a polgári jogtól idegen, közjogi szabályozás kimarad a Ptk.-ból, míg a jogi személyekre vonatkozó polgári jogi szabályok a jogág kódexében kerülnek szabályozásra. Ez kétségtelenül azzal az eredménnyel járhat, hogy bizonyos jogi személyek részletes szabályokkal szerepelnek a Ptk.-ban, mások pedig nem, ennek azonban csak annyi „üzene” lenne, hogy az érdemben, részletesen tárgyalt jogi személyek jogviszonyait a jogalkotó polgári jogi viszonyoknak minősítette, míg más jogi személyek esetében úgy ítélte meg, hogy a részletes, belső szabályok kívül esnek a polgári jog körén.

Ami az absztrakciós szint eltérőségét illeti, nem látok olyan érveket, amelyek a társasági jognak a Ptk.-hoz viszonyított alacsonyabb absztrakciós szintjét alátámasztanák. A jelenlegi Ptk. absztrakciós szintjét álláspontom szerint nem tekinthetjük egységessnek. Vannak benne igen magas absztrakciós szinten álló normák, s egészen részletező, szinte kazuisztikus szabályok is. A társasági jog alacsonyabb absztrakciós szintjére való hivatkozás esetleg akkor zárná ki a társasági jog Ptk.-beli szabályozását, ha azt mondhatnánk, hogy a Ptk. legkevésbé absztrakt szabálya is magasabb absztrakciós szinten áll, mint a társasági jog legmagasabb absztrakciós szintű rendelkezése. Azt gondolom azonban, hogy ez a tétel nem lenne tartható. Nem hiszem, hogy például a tervezési szerződésen belül a korszerűségi felülvizsgálatra vonatkozó szabályozás [Ptk. 410. § (2) - (3) bek.] feltétlenül magasabb absztrakciós szintet jelentene, mint a társaságok jogalanyiségára vonatkozó szabály a Gt.-ben [Gt. 2. § (3) bek.].

Különösen nem áll az absztrakciós szint különbözőségére alapított érv a készülő Ptk.-val kapcsolatban, amelyről még nem lehet tudni hogy milyen absztrakciós szinten óhajt szabályozni, s a társasági jog jelenlegi részletességgel szabályozott anyaga e szempontból beleférhet-e. Azt azonban már most leszögezhetjük, hogy a társasági jogi szabályozásnak van olyan magas absztrakciós szintje is, ami bizonyosan kiállná egy kódex-beli szabályozás próbáját. Ezért, ha az absztrakciós szint alapvető szempont a kérdés vizsgálatakor, a következetes megoldás az lenne, hogy a kódexbe illő absztrakciós szintnek megfelelő társasági jogi szabályokat a Ptk.-ban kellene elhelyezni, az alacsonyabb szintűeket pedig - ha egyáltalán szükség van ilyenekre - ki kellene hagyni a kódexből. Azt gondolom viszont, hogy ez olyan megoldás lenne, amit senki nem tartana elfogadhatónak, s én magam is határozottan elleneznék.

Mindezek után véleményem szerint egyetlen megfontolandó szempont marad, mégpedig az, hogy terjedelmileg „elbírja-e” a készülő Ptk. a társasági jog anyagát. Erre a kérdésre adandó választunk attól függ, hogy milyen szerkezetű Ptk.-t képzelünk el. A jelenlegihez hasonló törvénykönyv valószínűleg kezelhetetlené válna egy ilyen méretű, egységes tömb beiktatásával. Azonban a családjog polgári joggal való kapcsolatának megvitatása során az az álláspont alakult ki a Kodifikációs Szerkesztőbizottságban, majd később a Kodifikációs Főbizottságban is, hogy az új Ptk. viszonylagos önállósággal rendelkező könyvekből fog állni, amely könyvek egy-egy nagyobb jogterület anyagát ölelnék fel. Ez a szerkezet megteremtené a lehetőségét annak, hogy a társasági jog anyaga minden technikai nehézség vagy megrázkódta- tás nélkül beépüljön a Ptk.-ba. Erre egyébként a Holland Ptk. mutat viszonylag modern példát, ahol a 2. könyv a jogi személyekre vonatkozó rendelkezéseket, s közte a társaságokra irányadó szabályozást tartalmazza.

VT. Összefoglalás és javaslat

Az eddig elmondottakat az alábbi tézisekbe lehet összefoglalni:

1. A társaságok gazdaságilag legjelentősebb fajtái történeti gyökereiket tekintve az állami, közhatalmi feladatok ellátására jöttek létre, s ennek megfelelően szabályozásuk is közjogi elemektől erőteljesen befolyásolt volt, fejlődésük során azonban megszűnt a közvetlen állami beavatkozás a társaságok alapításába és működtetésébe, s a társaságok tisztán a magánjog által szabályozott intézményekké váltak.

2. A társaságok létesítésével és szervezeti működésével kapcsolatban kialakuló viszonyok az érintett felek mellérendeltségén, egyenjogúságán, magánautonómiáján alapuló, tág értelemben vett szerződéses viszonyoknak tekinthetők, amelyek a polgári jogi jogviszonyokkal azonos sajátosságokat mutatnak.

3. A társasági viszonyok hatékonyan szabályozhatók a polgári jogi szabályozásra jellemző módszerrel.

4. A szabályozás tárgyának és módszerének azonosságára tekintettel a társasági jogot a polgári jog keretében, a polgári jog alap-kódexében, a Ptk.-ban kellene szabályozni.

5. A Ptk.-ban való szabályozás technikailag megoldható akkor, ha a Ptk. önálló, ám egymással összefüggő könyvekből fog állni.

VII. A társasági jog Ptk.-beli szabályozásának lehetséges előnyei és hátrányai

Véleményem szerint az előző pontban tett javaslat az e tanulmányban kifejtett elméleti szempontoknak való megfelelése, s

ezért az elméletileg is tiszta szabályozáson túl közvetlenebb előnyökkel is járhat, amiket itt csak jelzésszerűen sorolnék föl:

1. A társaságok minden fajtája egy jogszabályban kerülne szabályozásra, ami lehetővé tenné a társaságot alapítók számára, hogy valóban a célnak, funkciónak leginkább megfelelő formát választhassák ki, s ne essenek abba a tévedésbe, hogy társaságot csak a Gt.-ben szabályozott formában lehet alapítani. Ennek kapcsán a jogalkotónak világossá kell tennie, hogy az egyes társasági formák hogyan viszonyulnak egymáshoz, milyen szerep betöltésére hivatottak.

2. Egyértelművé válna, hogy a polgári jog általános elveit a társasági jogban is alkalmazni kell - nemcsak a jogalkalmazás, hanem a jogalkotás során is. Ahol esetleg a szabályozás sajátos tárgyára tekintettel valamely általános elv alóli kivétel indokolt, ott ennek szükségessége a mostaninál sokkal jobban érzékelhető lenne.

3. A társaságokat a jogalanyiságra vonatkozó általános polgári jogi szabályokra tekintettel lehetne szabályozni, s esetleg tisztázható lenne a nem jogi személy gazdasági társaságok jogalanyiságával kapcsolatos, jelenleg nem igazán megnyugtatóan rendezett helyzet.

4. Ha bekövetkezik a jogi személyekre vonatkozó általános szabályok eddigénél részletesebb szabályozása, ez valószínűleg „elvonna” szabályozási témaköröket a társasági jogból is. Ha a külön törvény el akarja kerülni a felesleges ismétléseket, akkor lehet, hogy önmagában kezelhetetlen lesz, míg a Ptk.-ba beillesztett társasági jog az általános szabályokkal kiegészítve a gyakorlatban is jól használható jogforrásként működne.

5. Nemcsak a társasági jogi szabályozás igazodna a Ptk. egyéb szabályaihoz, hanem valószínűleg a Ptk. egyes szabályainak megalkotásakor is inkább figyelembe lehetne venni a társasági jogviszonyok sajátosságait akkor, ha ezek szabályozása is a törvénykönyvben történne, mint ha attól független jogszabály lenne. Így biztosabban megteremthető lenne összhang pl. a szerződés érvénytelenségére, illetve módosítására vonatkozó általános polgári jogi és társasági jogi szabályok, követelmények között.

6. A társasági jog beépülése bizonyos értelemben a Ptk.-ra is megtermékenyítőképpen hathatna. Elkerülhetetlenné válna olyan kérdéseknek általánosságban való szabályozása, amelyek a társasági jogban megjelentek, de ennél általánosabb szabályozásra is szükség lenne. Ilyen lehetne például a jogi személyek jogutódlásának kérdése.

7. Határozott előnye lehet az egy jogforrásban való szabályozásnak a jogi terminológia remélhető azonossága.

A fenti - valószínűleg nem teljes - listával szemben a hátrányok általam belátható köre szűkebbnek tűnik. Önmagában az, hogy jogforrásilag hol helyezük el a társasági jogot, valószínűleg semleges lenne, ha a szabályozás érdemét változtatlanul hagyánánk. A változatlan beillesztés azonban nem felelne meg a kódex-alkotás követelményeinek, ezért a társasági jognak a Ptk.-ban való szabályozása csak akkor indokolható, ha ezáltal ki is használjuk a kódex-szerű szabályozás előnyeit,⁶⁵ amelyek közül néhányat az előbbieken felsoroltam. Mindez pedig a társasági jogi szabályozás módosítását igényli, ami a stabilitásra törekvő jogrendszer szempontjából hátrányosnak tekinthető. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy egy meglehetősen új társasági törvény van hatályban Magyarországon, amely törvény nem is tudta még kifejteni valódi hatását. Egy ilyen friss jogszabálynak a Ptk.-ba való beillesztésével elkerülhetetlenül együttjáró viszonylag nagy terjedelmű módosítás a jogbiztonság érzetét veszélyeztethetné.

Kisfaludi András

JEGYZETEK

⁶⁵ A Fazekas Judit, Harsányi Gyöngyi, Miskolczi Bodnár Péter és Újváriné Antal Edit által írt, 1998-ban a Novotni Kiadónál, Miskolcon megjelent „Magyar társasági jog” című egyetemi jegyzet például a társaságok rendszerezésére szánt egy-két oldalon túl kizárólag a gazdasági társaságokkal foglalkozik.

A gazdasági társaságokról szóló törvényt - akár az 1997. évi CXLIV. törvényről legyen szó - gyakran emlegetik a jogászok is „társasági” törvényként, azt a látszatot keltve, hogy ezek a törvények - s csak ezek - szabályozzák a társaságok viszonyait.

- ² *Sárközy Tamás* (szerk.): *A társasági törvény magyarázata*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993. 14. old.
- ³ *Sárközy Tamás* (szerk.): *Társasági törvény, cégtörvény*, HVG-ORAC, Budapest, 1997. 18. oldal; *Sárközy Tamás: A társasági és cégjog felülvizsgálatának alapelveiről*, Gazdaság és Jog, 1996/12. 5. old.
- ⁴ *Sárközy Tamás: Társasági jogunk a privatizáció és a szövetkezetek átalakulása tükrében*, Gazdaság és Jog, 1994/12. 3. old.
- ⁵ „Remélhetőleg továbbá már a közeljövőben elindul az új, korszerű szövetkezetek alapítási folyamata is, és a távolabbi jövőben (kb. 2000-re) a szövetkezet mint a szövetkezeti elvek szerint működő sajátos gazdasági társaság beolvadhat a társasági jogba.” *Sárközy Tamás: Gazdasági jogunk fejlődési lehetőségeiről*, Gazdaság és Jog 1994/7-8. 10. old.
- ⁶ „Márpedig a szövetkezet, így a mezőgazdasági termelőszövetkezet a gazdasági társaság egyik fajtája, függetlenül attól, hogy - a törvény megalkotásakor fennálló politikai okok miatt - nem tartozik a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. tv. hatálya alá” mondta ki az Alkotmánybíróság a 21/1990. (X. 4.) AB számú határozatának indokolásában.
- ⁷ *Vö. Max Weber: Gazdaságtörténet*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 168. old.
- ⁸ *Max Weber: Id. mű* 169. old.
- ⁹ *Max Weber: Id. mű* 169. old.
- ¹⁰ *Max Weber: Id. mű* 223-224.
- ¹¹ *Max Weber: Id. mű* 171. old.
- ¹² *Rondo Cameron: A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig*, Maecenas könyvek, Budapest, Talentum Kft. 1998. (második kiadás) 93. old.
- ¹³ *Max Weber: Id. mű* 172., 186-188. old.
- ¹⁴ *Henri Pirenne: A középkori gazdaság és társadalom története*, Gondolat, Budapest, 1983. 270. old.
- ¹⁵ *Henri Pirenne: Id. mű* 313-314. old.
- ¹⁶ *Rondo Cameron: Id. mű* 160. old.
- ¹⁷ *Max Weber: Id. mű* 212. old.
- ¹⁸ *Max Weber: Id. mű* 213. old.
- ¹⁹ *Vö. Max Weber: Id. mű* 226-227. old.
- ²⁰ A legismertebb ilyen társaság az angol Kelet Indiai Társaság volt, de érdemes utalni arra, hogy létezett holland Kelet-indiai társaság is, amit 1602-ben alapítottak, sőt Angliában egy egész sor, a külföldi kereskedelem lebonyolítására államilag alapított társaság alakult. „A XVI. század második felében az angolok monopolisztikus előjogokat biztosító kereskedelmi szabadságlvéllel ellátott több más céget is létrehoztak. Ilyen volt például a Willoughby-Chancellor expedíció következményeképpen született Moszkvai Társaság (1555), a Spanyol Társaság (1577), a Kelet (Balti) Társaság (1579), a Levantei (Törökország) Társaság (1583), az afrikai társaságok sorában az első megalakulása 1585-ben, a Kelet-indiai Társaság (1600), és egy francia társaság.” *Rondo Cameron: Id. mű* 161. old.
- ²¹ *Max Weber: Id. mű* 228. old.
- ²² *Gower's Principles of Modern Company Law*, Sweet & Maxwell, London, 1992. p. 21.
Mellesleg a részvénytársaságokra ma is használt „joint stock company” elnevezés éppen erre, a közös árukészletnek a létreteal.
- ²³ *Rondo Cameron: Id. mű*, 156. old.
- ²⁴ *Rondo Cameron: Id. mű*, 191. old.
- ²⁵ 1647-ben alapították a Kurbrandenburgisch-Ostindische Kompagnie-t, 1652-ben a Brandenburgisch-Afrikanische Kompagnie-t, 1719-ben az Orientalische Kompagnie-t, 1722-ben pedig az Ostindische Kompagnie von Ostende elnevezésű társaságokat. *Karl Lehmann: Recht der Aktiengesellschaften*, 1898. 75-76. old.
- ²⁶ *Frank Ingácz: A közigazgatás törvénye Magyarországon*; Buda, 1845. 138. old. A városi hatóságoknak is voltak a társaság-alapítással kapcsolatos erőteljes jogaik. „Részvénytársaság alapításáról 1839-ből vannak adataink. Bezeredy Miklós kért engedélyt a tanácstól, hogy a házában lévő teremben álórcás táncmulatságokat tarthasson, mégpedig úgy, hogy az engedélyt egy részvényes társaságra ruházzák. A tanács célirányosnak tartotta egy izléses (izletes) terem felállítását, de csak úgy, ha a részvényes társaságban a város a legnagyobb részvényes.” Emellett a társaság 50 évre kizárólagos jogot kapott táncmulatságok szervezésére, viszont vállalta, hogy ezen időszak lejáta után a tánctermet fél áron átadja a városnak. Ld. *Kállay István: Városi Bíraskodás Magyarországon 1686-1848*; Osiris, Budapest, 1996. 573-574.
- ²⁷ *Gower: Id. mű*, 39. old.
- ²⁸ *Rondo Cameron: Id. mű*, 260. old.
- ²⁹ *Karsten Schmidt: Gesellschaftsrecht*; 2., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage, Carl Heymanns Verlag Kg, Köln-Berlin-Bonn-München, 1991. 641. old.
- ³⁰ A holland társasági jogi szabályozás szerint például a társaság bejegyzésének feltétele, hogy a királynő nevében eljáró Igazságügyi Minisztérium ehhez hozzájárulását adja, illetve ne emeljen kifogást. *Warendorf-Thomas: Companies and Other Legal Persons under Netherlands Law and Netherlands Antilles Law, Kluwer Law International*, The Hague-London-Boston, 1988. 9. old., Új Holland Ptk. 2:64. §
- ³¹ *Ronald H. Coase: The Nature of the Firm*, 4 *Economica*, n.s. November 1937, 384-405.
- ³² Ld.: *Ronald H. Coase: The Problem of Social Cost* (Part VI. The Cost of Market Transactions Taken into Account), 3 *Journal of Law & Economics*, 1960, 15-19.
- ³³ *Ronald H. Coase: Id. mű*, 391. old.
- ³⁴ *Ua.* 394-395. old.
- ³⁵ *Armen A. Alchian-Harold Demsetz: Production, Information Costs and Economic Organisation*, 62 *American Economic Review*, 777-795.
- ³⁶ Másrészt *Steven N. S. Cheung* nézete szerint Coase tanulmánya a tökéletes szerződéses modell leírása. (*Cheung: The Contractual Nature of the Firm*, 26 *Journal of Law & Economics*, 1983, 1-21. old.)
- ³⁷ *Alchian & Demsetz: Id. mű*, 779. old.
- ³⁸ *Ua.* 783. old.
- ³⁹ *Ua.* 787. old.
- ⁴⁰ *Ua.* 791. old.
- ⁴¹ *Ua.* 788. old.
- ⁴² *Michael C. Jensen-William H. Meckling: Theory of the Firm. Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure*, 3 *Journal of Financial Economics*, 1976. 305-360.
- ⁴³ *Ua.* 311. old.
- ⁴⁴ *Ua.* 311. old.
- ⁴⁵ *Alchian & Demsetz: Id. mű*, 789. old., 14. lábjegyzet.
Eugene F. Fama: Agency Problems and the Theory of the Firm, 88 *Journal of Political Economy*, 1980, 288-307.; *J. E. Parkinson: Corporate Power and Responsibility*, Clarendon Press, Oxford, 1993, 178. old.
- ⁴⁶ *Frank H. Easterbrook-Daniel R. Fischel: The Corporate Contract*, 89 *Columbia Law Review*, 1989, 1416-1448. Ugyanennek módosított változata: *Easterbrook-Fischel: The Economic Structure of Corporate Law*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1991. 1-39.
- ⁴⁷ *William W. Bratton, Jr.: The New Economic Theory of the Firm: Critical Perspectives from History*, 41 *Stanford Law Review* 1471-1527; *William W. Bratton, Jr.: The Nexus of Contracts Corporation: A Critical Appraisal*; 74 *Cornell Law Review* (1989) 407; *J.E. Parkinson: id. mű*, *Mary Stokes: Company Law and Legal Theory*, in: *Twinning (ed.): Legal Theory and Common Law*, Basil Blackwell, 1986, 155-183. vagy *Sally Wheeler (ed.): A Reader on the Law of the Business Enterprise*, Oxford University Press, 1994. 80-116. old.
- ⁴⁸ *Melvin Aron Eisenberg: The Structure of Corporation Law*, 89 *Columbia Law Review*, 1989, 1461-1525.
- ⁴⁹ *Ua.*
Fama & Jensen szerint „bármely szervezetben a központi szerződésnek rendeznie kell (1) a maradványérdekeltség jellemzőit és (2) a döntési szintek megosztását az ügynökök között” *Eugene F. Fama-Michael C. Jensen: Separation of Ownership and Control*, 26 *Journal of Law & Economics*, June 1983, 302. old.
- ⁵¹ *Easterbrook-Fischel: Id. mű* 15-17. old.
- ⁵² *Jean Paillassus: The Nature of the Company*; in: *Robert R. Drury-Peter G. Xuerch (eds.): European Company Laws. A Comparative Approach*, Dartmouth-Aldershot, 1991. 19-24. oldal
- ⁵³ Council Directive (EEC) 89/667 (OJ L395 30. 12. 89 p40) 7. cikkely.
- ⁵⁴ Az e kérdéskörre vonatkozó, igen tekintélyes mennyiségű irodalomból csak néhány fontosabbat emelnék ki. *James W. McKie (ed.): Social Responsibility and the Business Predicament*, The Brookings Institution, Washington, D. C. 1974.; *David L. Engel: An Approach to Corporate Social Responsibility*, 32 *Stanford Law Review* (1979) 1-98.; *Daniel R. Fischel: The Corporate Governance Movement*, 35 *Vanderbilt Law Review* (1982) 1259-1292.; *Klaus J. Hopt-Gunther Teubner (eds.): Corporate Governance and Directors' Liability. Legal, Economic and Sociological Analyses on Corporate Social Responsibility*, *Walter de Gruyter*, Berlin-New York, 1985.; *J. E. Parkinson: id. mű*; *Dwight F. Burlingame-Dennis R. Young: Corporate Philanthropy at the Crossroad*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 1996.
- ⁵⁵ Ennek a véleménynek az alapja lehet *Milton Friedman* álláspontja, aki szerint „Egyre szélesebb körben elfogadott az a nézet, hogy a vállalatvezetőknek és a szakszervezeti vezetőknek azon felül, hogy részvényesek vagy tagaik érdekeit képviselik, „szociális felelősségük” is van. Ez a vélemény a szabad gazdaság jellegének és természetének alapvető félreértését jelzi. Pedig egy ilyen gazdaságban a vállalatoknak egy, és csak egy társadalmi felelősségük van; erőforásaik oly módon való felhasználása, tevékenységük kiterjesztése olyan területekre, mely elősegíti profítjuk gyors növekedését, amennyiben ez csalás és megtévesztés nélkül, a nyílt és szabad verseny játékszabályainak megtartásával lehetséges.” „Kevés fejlődési irány tudná úgy aláírni egy szabad társadalom alapjait, mint annak az alapötletnek az elfogadása, hogy a vállalati vezetőknek, azon kívül, hogy részvényesek számára a lehető legtöbb pénzt biztosítsák, más szociális felelősségük is van. Ha az üzletembereknek van más kötelezettségük is, mint részvényesek számára a maximális profit elérése, akkor honnan tudják, hogy mi az? El tudják-e dönteni önkiválasztott magánszemélyek, hogy mi a társadalmi érdek? Eldönthetik-e, hogy mekkora terhet vehetnek magukra, vagy róhatnak részvényesekre ezen társadalmi érdek szolgálatában?” *Kapitalizmus és szabadság*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996. 144-145. old.
- ⁵⁶ *John Stuart Mill: Principles of Political Economy*, Penguin Books, 1970. 261. old.
- ⁵⁷ *Easterbrook-Fischel: Id. mű*, 15. old.
- ⁵⁸ *Ua.* 14. old.
- ⁵⁹ *Gary M. Anderson-Robert D. Tollison: The Myth of the Corporation as a Creation of the State*, 3 *International Review of Law and Economics* (1983) 115. old.
- ⁶⁰ *Richard A. Posner: The Rights of Creditors of Affiliated corporations*, 43 *University of Chicago Law Review* (1976) 506-507. old.
- ⁶¹ *Ua.* 506. old.
- ⁶² Ld. *Sárközy Tamás* (szerk.): *Társasági törvény, cégtörvény*, HVG-ORAC, Budapest, 1997. 54. old.
- ⁶³ *Petrik Ferenc: Az új Polgári Törvénykönyvről*, *Magyar Jog* 2000/3. 137. old.
- ⁶⁴ *Pepik Ferenc: Id. mű*, 141. old.
- ⁶⁵ Ezekről az előnyökről általánosságban szól *Vékás Lajos: Elméleti és szerkezeti előkérdések az új Polgári Törvénykönyvhöz* című tanulmányában. Jogtudományi Közlemény 2000/2. 41-51. old., különösen a 41-45. old. terjedő rész.

A szellemi alkotások joga és az új Ptk.*

1. A szellemi alkotások jogának ágazati besorolása és kodifikációjának fejlődése világszerte

1.1. A szellemi alkotások joga a polgárosodás függvényében, a szabad piaci verseny kibontakozásával jött létre. A fejlődés szükségszerűen vezetett a különböző szellemi alkotások kizárólagos felhasználását az újkor első századaiban még Európaszerte diszkriminatív módon és vállalkozásokra tekintettel biztosító közjogi privilégiumok eltörléséhez. A szabad áru piac szükségszerűen megkívánta, hogy minden vállalkozó az uralkodó személyválogatástól függetlenül, egyenlő jogi eséllyel léphessen versenybe. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy a verseny fenntarthatóságához valamely meghatározott találmány vagy szerzői mű vonatkozásában a szabad piacon is szükségesnek bizonyult kizárólagosság forrásaként az uralkodó helyett az alkotót ismerték el, akitől elvileg bárki felhasználói kizárólagosságot szerezhetett. A jogosítás a *közjogi alárendeltség viszonyrendszeréből átkerült a magánjogi mellérendeltség árujellegű vagyoni viszonyainak* a szabályozási körébe. Meghatározott szellemi termék felhasználására irányuló kizárólagosság biztosítása nélkül a hasonló termékeket felhasználók szabad versenyre anarchiába fulladt volna: a privilégiumok eltörlése után azonos alkotások többek által való párhuzamos piaci kínálata a befektetések megtérülésének lehetetlenülésével és az érintett piac összeomlásával fenyegetett.

A szabad áru piaci követelményeknek meghatározott jellegű szellemi termékek alkotóit eleve megillető *alanyi jogok* biztosítása felelt meg. Az ilyen jogok eredeti jogosultjaitól elvileg bárki *szerződéssel* szerezhet az érintett alkotás felhasználására irányuló kizárólagosságot. Az új elvárások szerinti jogi szabályozás kibontakozását a 17. és 18. században a természetjognak a felvilágosodással járó perspektívaváltása, a jogi szabályozást már nem örökérvényű elvek rendszeréből levezető, hanem az ember veleszületett természetes jogainak tételezésére építő filozófia segítette elő, amely 1989-ben a francia forradalom egyik vívmányaként „Az emberi és polgári jogok nyilatkozatához” vezetett. A szellemi alkotások jogvédelme irányában elsősorban Hobbes, Locke, Pufendorf tulajdonra építő, majd Kant személyközpontú gondolatai hatottak. A szellemi termékek meghatározott fajain fennálló, nem dologi abszolút jogok meghatározásával és a rájuk épülő relatív szerkezetű jogviszonyok szabályozásával új jogterület született, amely a polgári joron belül mindmáig sajátos elbírálást igényel. Megítéléséhez sokban segít alakulásának történeti áttekintése.

1.2. Legkorábban a találmányok *szabadalmazásának* általánosan irányadó feltételekkel szabályozott lehetősége szorította ki az egyedi privilégiumokat, a Velencei Köztársaságban már 1474-ben (Parte Veneziana). Angliában az alanyi jogok törvényi elismerése felé vezető úton az 1623. évi Statute of Monopolies arra kötelezte a királyt, hogy a különféle kiváltságok addig belátásától függő szempontok szerint adományozása helyett a vonatkozó kérelmeket kizárólag a common law szerint bírálja el. A statútum hatálya azonban nem terjedt ki az uralkodói hatalom gyakorlása szempontjából kiemelkedően fontos puskaporgyártásra és nyomtatásra. Az új találmányokra kért privilégiumokra nézve csak azok objektív előfeltételeit írta elő és időbeli hatályukat szorította 14 évre, a szabadalmak megadását még meghagyta az uralkodói elhatározás körében. Szabadalmi törvény Nagy-Britanniában csak 1852-ben született. A *szerzői jog* törvényi elismerésére Angliában 1709-ben került sor, a kiadók által a szerzőktől megszerzhető „author's copyright” statútumba foglalt tételezésével. Az Amerikai Egyesült Államok 1787. évi Alkotmánya a Kongresszust hatalmazta fel, hogy szövetségi szinten adja

meg a szerzők és feltalálók kizárólagos jogát. A Kongresszus 1790-ben meg is alkotta mind a szabadalmakról, mind a copyright-ról szóló törvényeket. Franciaországban 1791-ben a feltalálók természetes jogáról, 1791-ben és 1793-ban az irodalmi és művészeti tulajdonról hoztak forradalmi dekrétumokat. A 19. század folyamán tételes jogi elismerést nyert a *védjegy* első piaci használójának (idővel első bejelentőjének) joga is. A francia védjegy-törvény 1857-ben kelt. A common law védelmet Angliában az ipari mintaoltalmat általánosító 1839. évi statútumot követően a védjegyek, ipari minták és szabadalmak védelmét egyaránt rendező 1883. évi törvény váltotta fel. Az Egyesült Államokban csak 1870-ben született védjegy-törvény. A német államok törvényhozása ezekhez a korai példákhoz képest jelentős késéssel kerített sort a szerzői jog, a *találmányok* és a *védjegyek* szabályozására. Magyarországon az abszolutizmus idején hazánkra is kiterjesztett hatályú osztrák törvények helyébe az 1861. évi Országbírói Értekezleten alkotott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok I. része a szellemi alkotásokra vonatkozóan sommásan tulajdonként rendelte védeni „az ész szüleményeit”; az első magyar törvény a szerzői jogról 1884-ben, a védjegyek oltalmáról 1890-ben, a szabadalmakról 1895-ben született.

Aránylag fiatal, különböző szellemi termékekre vonatkozó szabályozások *szakterületeiből* összeálló *jogterületről* van tehát szó, amely nem dologi abszolút jogok nevesítésével már eleve *a polgári jog* különböző törvényekben szabályozott részeként keletkezett. A rohamosan bontakozó jogterület mind tárgykörét, mind a különféle szellemi alkotásokon elismert alanyi jogok dogmatikai megragadását tekintve *erjedésben* van, máig a polgári jog rendszerében keresve kodifikációs helyét. Csupán a szellemi alkotásokon elismert alanyi jogok *megsértése* von maga után meghatározott esetekben büntetőjogi szankciót is, a gazdasági illetőleg *vagyon* elleni bűncselekmények nevesített tényállásai körében.

1.3. A polgári jog rendszerébe köti a szellemi alkotások jogát az a piaci követelmény is, *hogy* a szellemi termékek felhasználói az eredeti jogosulttól *szerződéssel* szerezhessenek kizárólagos piaci jogosultságot. A felvilágosodás idején az ember természetes jogait kereső gondolkodás nemcsak bizonyos szellemi termékek alkotói javára fennálló alanyi jogok, hanem az azok gyakorlását lehetővé tevő, az ember szerződéskötési szabadságára épülő, általános szerződés-fogalom elismeréséhez is vezetett. Ezáltal töltötték be a nem dologi abszolút jogok alapvető funkciójukat: a törvénszabta korlátokon belül a szellemi termékek társadalmi méretű felhasználásának joggyakorlás útján történő szabályozását. Az 1794. évi porosz Allgemeines Landrecht 996. §-ában kiadói jogot (Verlagsrecht) határozott meg és a továbbiakban előirányozta, *hogy a kiadó* ezt a jogot szabályként csak a szerzővel írásban kötött szerződés útján kaphatja meg. Szerzői jogot akkor még nem biztosított törvény Poroszországban, az csak a természetjog elméletéből következett. Ugyanígy, filius ante patrem módján kodifikálta a kiadói jogot az osztrák abGB 1811-ben. A magyar kereskedelmi törvénykönyv 1875-ben és a svájci Obligationenrecht 1881-ben szintén a szerzői jog tételes elismerése előtt szabályozták a kiadói ügyletet. Ebből is kitűnik, *hogy* a szellemi alkotásokon fennálló kizárólagos alanyi jogok piaci célja nem egyszerűen tiltásban, hanem a jogok másokat jogosító gyakorlásában rejlik. Ezért a szellemi alkotások tárgyi joga szükségképpen felöleli az alkotások felhasználására irányuló *szerződések sajátos jogát* is, amely a jogok gyakorlására tekintettel az érintett alkotói, felhasználói és társadalmi érdekek kívánatos egyensúlyának feltételrendszerét szabályozza.

Ennek megfelelően a nemzeti törvényhozások, az angol-amerikai megközelítéstől eltekintve, a különböző szellemi termékeken elismert jogok védelméről szóló külön törvényekben - elsősorban a szerzői jog területén - fokozódó mértékben terjednek ki az alkotások felhasználására irányuló szerződésekre is, általa

* Dr. Becher Vilmos azonos témájú tanulmánya következő számunkban jelenik meg.

nos rendelkezésekkel, vagy egyre inkább nevesített szerződések szerint (jogot átruházó vagy felhasználást engedélyező szerződések). A sajátos felhasználási tényállásokra tekintettel nagyszámú olyan vonatkozást is szabályoznak, aminek rendezése nem következik minden további nélkül sem a kötelmi jog általános szabályaiból, sem a hagyományos szerződéstípusokra vonatkozó rendelkezésekből. A szellemi alkotások más által történő felhasználására irányuló szerződések szabályozása, jogunkban és a rájuk kiterő külföldi törvényekben egyaránt, a terméket piacra közvetítő vállalkozóval szemben általában gyengébb alkul helyzetben lévő alkotó alanyi jogai felől egyenletit az érdekek egyeztetésének útját, szorosan kapcsolódva az alkotói alanyi jogok védelmét célzó szabályozáshoz. A jogok gyakorlásának körébe sorolnak a munkaviszonyban alkotott szellemi termékek felhasználására vonatkozó rendelkezéseket is, amelyek nem a munkaviszonyt szabályozzák, hanem az annak alapján létrehozott alkotások felhasználását, az alkotó és a szellemi termékén jogot szerző munkáltató közötti sajátos polgári jogi viszonyt. A szellemi alkotások joga tehát egyaránt felöllel sajátos és egymásra vonatkoztatott abszolút és relatív polgári jogi viszonyokat, ami a Ptk. rendszerébe illesztésének mérlegelésekor sem hagyható figyelmen kívül.

1.4. A szellemi alkotások jogának rendszerezését tekintve az elmélet és a vonatkozó két alapvető nemzetközi egyezmény (az 1883. évi Párizsi Unió és az 1886. évi Berni Unió egyezménye) ugyan egyrészt az iparjogvédelem, másrészt a szerzői jog gyűjtőmedencéjébe sorolták a különböző alkotásfajtákat, a nemzeti törvényhozások azonban továbbra is külön törvényekben szabályozták még az iparjogvédelem körébe tartozó különböző jogi kategóriákat is. A 20. század során a gyorsuló fejlődés egyre újabb szellemi termékek és azokon elismert jogok védelmi szakterületeihez vezetett [pl. a szerzői joggal szomszédos jogok, új növényfajták sui generis védelme, mikrobiológiai szabadalmak, a találmányi szintet el nem érő újításokon, majd az integrált áramkörök topográfiáján (kivitelezési mintáján) elismert jogok, adatárak létesítőjének sui generis joga, a „know-how” jogosultjának védelme, stb. esetében]. Ugyanakkor a nemzeti és nemzetközi jogalkotásban egyaránt érvényre jutottak a különböző szellemi termékek jogvédelmét legalább részben egybefoglaló szabályozására irányuló törekvések is.

Nagy-Britannia 1988-ban foglalta közös kódexbe a copyright, ipari minták és szabadalmak törvényeit („Copyright, Designs and Patents Act”). A francia törvényhozó a 92-597. sz. 1992. július elsejei törvény keretében „Szellemi tulajdon” (propriété intellectuelle) címen egybefoglalta az „Irodalmi és művészeti tulajdon” (propriété littéraire et artistique) felirattal újraszabályozott szerzői és azzal szomszédos jogokat a második részben „Ipari tulajdon” (propriété industrielle) elnevezéssel csokorba szedett iparjogvédelmi jogokkal. Nemzetközi szinten a Szellemi Tulajdon Világszervezetét (WIPO, Genf) létrehozó 1967. évi stockholmi Egyezmény 2. Cikke gazdagon illusztrált (vii) pontja szerint a „szellemi tulajdon” már magában foglalja az iparjogvédelem, valamint a szerzői és azzal szomszédos jogok minden válfaját, ide sorolva még a tisztességtelen versennyel szembeni, nem alanyi jogot biztosító védelmet is. Az 1994. évi WTO/TRIPS Egyezmény a „Szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozású szempontjairól” együtt szabályozza a szerzői és szomszédos jogok, a védjegyek, a földrajzi megjelölések, az ipari minták, a szabadalmak, az integrált áramkörök topográfiájának és a nyilvánosságra nem hozott információk védelmét, a versenyellenes gyakorlatnak licenc szerződések körében történő ellenőrzését is felöllelve.

1.5. A szellemi alkotások társadalmi méretű felhasználása mennyiségileg és a bruttó hazai össztermékhez viszonyított értékét tekintve is világszerte nő, ezért jogvédelmük nemzeti és nemzetközi jelentősége is fokozódik. A szellemi alkotások jogterületének szabályozása ennek megfelelően egyre terjedelmesebb és szakterületekre ágazóbb. A hatályos polgári jogi törvénykönyvek így általában csak a külön törvények mellett, mögöttes

vagy együtttható jogforrásként kerülnek alkalmazásra, anélkül, hogy a szellemi alkotások jogát részletesebb rendelkezésekkel, vagy legtöbbször akár csak nevesített utalással is meggyökereztetnék szabályrendszerükben. A jogok gyakorlását illetően ma is hatályban vannak az osztrák ABGB és a svájci Obligationenrecht kiadói ügyletet szabályozó rendelkezései. A kiadói szerződéseket Etiópia polgári törvénykönyve (1960) is szabályozza (2672-2697 szakaszok). Kínában egy, a gazdasági szerződésekéről szóló 1981. évi törvényen alapuló Rendelkezés a nemzetközi technológia transzfert szabályozza. Az 1994/1995. évi Orosz Polgári Törvénykönyv 769-778 szakaszai bizonyos konstrukciós tervekre és technológiára vonatkozó engedélyezési szerződéseket szabályoznak. A szellemi alkotásokon biztosított alanyi jogokat tekintve az 1959. évi magyar Ptk. az alkotáshoz fűződő személyi jogok védelmének külön szabályait eredetileg egyetlen szakaszban (84. §) a személyhez fűződő jogok körébe horgonyozta, rájuk utalással. Az 1977. évi mélyen szántó módosítása során a Ptk. a személyhez fűződő jogok védelmének szabályait követően, azonos fejezetben, de külön felirat alatt magát a szellemi alkotást helyezte a törvény oltalma alá, érdemi szabályokkal közvetlenül is rendezve védelmének különböző vonatkozásait és csak saját rendelkezésein kívüli körben utalva az alkotások meghatározott fajtáira vonatkozó külön jogszabályokra. A Cseh Köztársaság 1964. évi csehszlovák Ptk.-ra épülő, 1996-ig módosított törvénykönyve tárgyának meghatározásakor, általános része lelegején külön törvények szabályozási körébe utalja az alkotó szellemi tevékenységből eredő jogviszonyokat [1. cikk (3)]. Az új Holland Polgári Törvénykönyv keretében azonban (amelyet 10 könyvre terveznek, amiből eddig csak 8 lépett életbe 1992-ben, azóta többször is módosítva), a 9. kötetet, a polgári jog minden felületére kiterjedő kodifikációs igényt tükrözően, egészében a szellemi tulajdon jogának kívánják szentelni. A holland igazságügy-miniszter 1995-ben úgy nyilatkozott, hogy „A kilencedik könyv, amelyet az érintett körben terjedelmes nemzetközi szabályozás miatt részcodifikációként tervezünk, négy-öt év múlva álljon törvénytervezet formájában rendelkezésre...” (a holland Ptk. 1996. évi németnyelvű kiadása, Előszó, 1. láb. nyomán idézve). Még nem került rá sor.

Az Európai Unióban a Parlamentnek egy Európai Polgári Törvénykönyv megalkotásának gondolatát 1989-ben felvető, puhatolódzó felhívása nyomán tudományos szinten megindult előkészítő munka keretében (ismeretesek a Lando bizottság szerződések jogára vonatkozó, 1995-ben közzétett elvei, a kérdéssel foglalkozó jogászok publikációi, így különösen az 1998-ban két kiadást megért „Towards a European Civil Code”) még fel sem merült a szellemi alkotások jogának a kódex keretében való európai szabályozása. Annak ellenére nem, hogy az Európai Bíróságnak az EK Szerződést alkalmazó és az annak 30. (eredetileg 36.) cikkébe foglalt „ipari és kereskedelmi tulajdon” megjelölést a szerzői és szomszédos jogokra is kiterjesztő ítéletei alapján az Európai Közösség rendeletek és irányelvek sorával folyamatosan szabályozza a szellemi alkotások jogának minden, a belső piac szempontjából sürgősen felmerülő vonatkozását.

2. A szellemi alkotások jogának ambivalens jellege

2.1. A szellemi alkotásokon biztosított jogok polgári jogba integrálásának mikéntje máig is megoldatlan kérdés. A polgári jog alapvetően birtokba vehető dolgok tulajdonának, vagyis a tulajdon fizikailag létező tárgyának és az arra vonatkozó vagyoni értékű alanyi jogoknak a védelmére épült. Ebbe a fészekbe települt az anyagi hordozóiktól függetlenül létező, testetlen és fizikailag nem birtokolható, nyilvánosságra hozataluk után elvileg bárki által időben és térben korlátlanul hozzáférhető szellemi alkotásokon meghatározott alanyi jogok kakukktójása. A kibontakozott

és gyorsan proliferálódó új jogterület elméleti és gyakorlati kérdések sorát vetette fel.

Az új fajtájú jogok vagyoni jellegük folytán kerülhettek a polgári jog köpenye alá. Dogmatikai integrálásukat talán leginkább John Locke 1690-re megérlelt, új alanyi tulajdonjogok keletkezését a polgárosodás szellemében átfogóan az egyes ember munkájából eredeztető koncepciója segíthette elő („Two Treatises of Government”, a második tanulmány vonatkozó szakasza). Locke visszájára fordította a transcendens természetjog korábban Grotius vagy Pufendorf írásaiban, később lényegében még Rousseau elméletében is tükröződő tételét, amely szerint a föld az emberiség közös tulajdonába adatott és abból másokat kizáró egyéni tulajdonjogot származtatni csak az emberek természetjogi elveken alapuló megállapodása alapján lehet. Locke szerint minden embernek *eredendő tulajdona van saját személyén*, ebből következően teste munkáján is; munkájával pedig az általa létrehozott javakon mások közös jogát kizáró, legsajátabb tulajdona keletkezik, még ha saját munkáját a természetben már meglévő dolgokhoz adta is hozzá (27. §). A munka tulajdonjogot eredményez (45. §). A *tulajdon fogalmát* Locke, összhangban Hobbes majdnem négy évtizeddel korábbi idevágó megállapításaival, általános értelemben egyaránt vonatkoztatta az életre, a szabadságra és a vagyonra (123. §).

Már Hobbes-nál és Locke-nál csírázik a genezisében árutulajdonosi vagyoni viszonyokra összpontosító polgári jogi szabályozásnak a személyi jogok területére való kiterjesztése iránti igény, amely századunkban törvényalkotási szinten is kifejezésre jutott. Érvényesülését azonban mindmáig nehezíti a *tulajdonosi és személyiségi viszonyok összefüggéseinek és elhatárolásának*, a személyiségi jogok pozitív jogi meghatározásának, nemzetközi jogi, alkotmányjogi vagy polgári jogi minősítésének és védelmük ehhez igazodó jogrendszeren belüli elhelyezésének korántsem nyugvó pontra jutott problematikája. Locke rávilágított a probléma magánjogi lényegére: A tulajdonjog végső soron személyi jogviszony, a személyiségi jog pedig kiterjed vagyoni viszonyokra is. A *tulajdonjogi-személyiségi jogi ambivalencia* különösen a szellemi alkotások jogának történeti alakulása tükrében tűnik szembe. E jogterület Ptk.-ba tartozására, illetőleg az abban való szabályozásának módjára és mélységére nézve kialakítandó álláspont függ a személyhez fűződő jogok kodifikálásának mikéntjétől, általános vagy nevesített jogokra bontott megközelítéstől és meghatározásuk jogforrású szintjétől is.

A szellemi alkotások tételes jogának kibontakozása a *szervező* alanyi jogának tételes jogi elismerése irányában indult. Stuart Anna már említett 1709. évi, 1710-ben kihirdetett törvénye az angol bírói szokásjog, a méltányosságon alapuló „*common law*” *dologi tulajdon-fogalmát* alkalmazta a kiadói viszonyok rendezésére. Anna királynő könyvek és más íráskor példányain fennálló kizárólagos jogot („title to copy”) iktatott törvénybe, amit a „szerző vagy tulajdonos” (author or proprietor of copies”) javára védett, és amit a könyv példányának vagy példányainak eredeti jogosultjától jogát ruházással szerezhetett meg a nyomdász vagy a kiadó („assignee”). A szerzői jog születését elősegítő dologi tulajdonfogalom az angol-amerikai jogrendszerben máig is több vonatkozásban érezteti hatását, amennyiben például a mű anyagi formában való rögzítése a copyright védelem feltétele maradt, vagy hogy az Amerikai Egyesült Államok szövetségi törvényhozása a képzőművészeti alkotásokon elismert bizonyos jogokat kivéve mindmáig nem terjed ki a műre vonatkozó személyhez fűződő jogok biztosítására, a common law deliktumok körében hagyva azt.

2.2. Már az első copyright törvény alkotásakor kitűnt azonban, hogy a tulajdon hagyományos fogalma nem alkalmazható maradéktalanul a szellemi alkotások védelmére. A dologi tulajdonra építkezés nem vezethetett kellő védelemre a műnek példányai többszörözésétől eltérő, például előadás formájában történő *nem dologi felhasználásával* szemben. A műpéldányok tulajdonosa nem birtokolhatta az azokban foglalt művet. Másrészt

a kiadatlan mű kéziratán fennálló örökös common law tulajdon a mű kiadásával felváltó tételes jogi „Copy Right of Books” elve a tulajdon intézményétől idegen *időbeli korlátozással* született, mert a kiadók versenye magánjogi alapokon sem tűrte újabb örökös monopóliumok keletkezését. A további fejlődés ezért először az alkotásnak, mint a tulajdon tárgyának a dologi hordozójától való elválasztását, „szellemiesítést”, majd a szellemi alkotások védelmének természetjogias tulajdoni koncepciójától a közhasznúság pozitív jogi célja irányában történő *elmozdulást* vonta maga után.

1747-ben W. Warburton, Pope irodalmi hagyatékának gondozója, a Parlament egyik tagjához az irodalmi tulajdonról („*literary propriety*”) névtelenül írt nyílt levelében tovább fejlesztette Locke elméletét, kiterjesztve azt *nem dologi, szellemi termékeken való tulajdonszerzés* eseteire (A letter from an author to a member of Parliament; concerning literary Propriety, London). Kimutatta, hogy a könyv nem azonos a benne felhasznált *írásművekkel*, amelyet annak szerzője szállít, és amin megalkotásával saját tulajdonot szerzett, amit jogként kell védeni (3. old.) és amit csak a szerző saját kizárólagos hasznára lehet többszörözni (9. old.). Hasonlóan kimutatta a *találmány* tulajdoni különállását is az azt megvalósító szerkezettől, az utóbbi megvalósításában azonban a mechanikai kivitelezőnek a könyvnyomtatóhoz képest nagyobb szerepét ismertette fel, aminek következtében szerinte „a feltalálónak nincs tökéletes tulajdonjoga a találmányán” (9. old.). Hasonló megfontolások alapján fejtette ki Fichte 1793-ban, hogy a valamely könyvben közölt elgondolások közkinccsé válnak mindenki számára, a feldolgozásukkal formált *kifejezésükön a szerzőnek van elidegeníthetetlen tulajdona*, míg a könyv példányai a kiadó elidegeníthető tulajdonát képezik (Beweis der Unrechtmäßigkeiten des Büchernachdrucks. Berliner Monatsschrift, Vol. 21., 443. old. és köv.).

A 18. század végén kibocsátott francia forradalmi dekrétumok a törvényhozás rangjára emelték az *irodalmi és művészeti tulajdon* fogalmát. Az emberi és polgári jogok 1789. évi Nyilatkozata 2. cikkelyében elismert négy természetes és elidegeníthetetlen emberi jog, a szabadság, a tulajdon, a biztonság és az elnyomással szembeni ellenállás jogai közül a tulajdonhoz való jog kibontásával megszületett a *szellemi* tulajdon általános polgári jogi kategóriájának magva. Ennek alapján már 1791-ben lehetővé vált az írói művek engedély nélküli színházi előadásával szembeni tulajdonjogi védelem is.

2.3. A jogfejlődés hamarosan szembesülni kényszerült a szellemi alkotásokon meghatározott jogok *tulajdoni minősítéséből adódó visszásságokkal* és gyakorlati következzésekkel. Nemcsak azért, mert a szellemi tulajdon tárgya nem birtokolható és ubiqvitása a hagyományos tulajdonjogi védelemtől eltérő szankciórendszert igényelt, vagy mert a szellemi tulajdonjog időben szükségképpen korlátozandónak bizonyult; hanem azért is, mert a természetjogi igazolást kapott tulajdonjoggal nem igen volt összeegyeztethető a szellemi alkotások jogának eltérő fázisú fejlődéséből adódó, mindmáig jellemző és nehezen felszámolható territorialitása sem. Az *Egyesült Államok* alkotmánya által a Kongresszusnak a szerzői és feltalálói jogoknak „a tudomány és hasznos művészetek előmozdítását” szolgáló biztosítására adott felhatalmazás ezért már 1787-ben a természetjogias common law tulajdoni koncepciójától való elhatárolódást és a *közhasznúságot* szolgáló pozitív jogi megközelítést tükrözte. A Kongresszus Szabadalmi Bizottsága 1838. június 25-i jelentésében a brit állampolgárok szerzői jogainak Egyesült Államok-beli elismertetésére irányuló törekvései kapcsán leszögezte, hogy „Nemzetek viszonylatában sohasem tekintették a copyright intézményét tulajdonnak, ...és az sohasem minősült külföldi felhasználással szembeni védelem tárgyának.” A tulajdonjogtól való elhatárolódás elsősorban a szerzői jog fejlődésében izmosodott. Az Egyesült Államok copyright törvényének 1909. évi reformját célzó tervezet indokolásában (H. Rept. No. 2222., 60th Cong. 2d. sess.) leszögezték, hogy „A szerzői jogi jogalkotásnak ... törvénybe iktatása

nem valami természetes jogon alapul, ...mivel a Legfelsőbb Bíróság úgy tartotta, hogy a jogok .... merőben törvényből fakadó jogok..." Az 1976. évi copyright reform során ennek megfelelően megváltoztatták a törvényben maradt, még Stuart Anna királynő statútumból átvett tulajdonjogi terminológiát is, „proprietor of copyright” helyett a „copyright owner” kifejezést iktatva be. Ma már az angol jog is ezt a megjelölést alkalmazza. Az európai kontinensen először az 1867. évi bajor szerzői jogi törvény szakított a tulajdonjogi felfogással, már címében is „szerzői jogot” (Urheberrecht) és nem szerzői tulajdont említve.

2.4. A tulajdonjogi koncepció amerikai eredetű megkérdőjelezése Európában, mindenek előtt a kontinensen, egyre inkább a kizárólagosság forrásaként elismert alkotók személyes érdekeinek figyelembe vételével járt együtt. Az újszerű megközelítés szintén a szerzői alkotások jogvédelme körében kristályosodott, ám idővel a szellemi termékek más eredeti jogosultjaira, így a feltalálókra, majd az úgynevezett szomszédos jogi teljesítmények létrehozói-ra is kihatón.

2.4.1. Franciaországban a bírói gyakorlat érlelte meg a 19. század végére a szerzők műveikkel kapcsolatos személyiségi érdekvédelmét, sajátos „droit moral” (szellemi érdeket védő, „erkölcsi” jog) biztosítása formájában, pragmatikusan, a felmerülő szerzői igényeknek megfelelően. Nem az általános értelemben vett, magára a személyre, így a szerző személyére is vonatkozó személyhez fűződő jogból („droit de la personnalité”) következett; a mű megalkotásával keletkezik és a műre vonatkozóan illeti a szerzőt. Több, az idők folyamán elismert részjogosítványból tevődött össze, amelyek egy része a jogosítvány gyakorlásával vagy a szerző halálával megüresül, mint a mű nyilvánosságra hozatalának vagy a nyilvánosságból való visszavonásának jogosítványai. A droit moral élők között elidegeníthetetlen, örökös, a nyilvánosságra hozatal jogát tekintve csak meghatározott körben, egyébként azonban - a szerzőség elismerésére irányuló és a mű megváltoztatásával szembeni jogosítványai tekintetében - a Code Civil szabályai szerint örökölhető. Először 1957-ben kodifikálták az irodalmi és művészeti tulajdonról alkotott törvényben, a vagyoni szerzői tulajdonjog mellett biztosítva a droit moral-t és megerősítve a gyakorlatban kialakult és a szerzői jog eredeti, egységesen vagyoni jogi felfogását felváltó dualista koncepciót. Ezt a törvényi koncepciót 1985-ben annyiban módosították, hogy az új törvény már címe szerint sem eleve tulajdonról, hanem a szerzői jogról (és meghatározott, azzal szomszédos jogokról) szól, és azon belül határozza meg a szerző jogait. A szerzői jog természetét azonban a módosítás nem érintette, azt az új szabályozás változatlanul nem dologi kizárólagos tulajdonjogként határozta meg, amelynek tartalma szellemi és erkölcsi, valamint vagyoni természetű jellemzőkből („attributs”) áll. A szellemi tulajdonról szóló 1992. évi kódexbe foglaláskor új rendszerbe igazították a korábbi törvény rendelkezéseit, amelynek keretében a szerző személyéhez tapadó jogok csokorba gyűjtve a vagyoniak előtt nyertek felsorolást, most már többes számú (droits moraux, erkölcsi jogok) megjelöléssel. A francia elmélet a szerzői jog egybefoglaló fogalmának jegyében módosított dualizmust hangsúlyoz, a szerző változatlanul kétféle szabályozásban részesített erkölcsi, illetőleg vagyoni jogait egyazon tulajdonjog különböző tényezőiként fogva fel, ám a személyhez fűződő összetevők meghatározó voltának hangsúlyozásával.

2.4.2. Az angol copyright szabályozás az eredetileg egységesen vagyoni jogi vágányról a törvény 1988. évi újrakodifikálásakor dualista szemléletre tért át, a teljes IV. fejezetet a szerzők műveire vonatkozó „erkölcsi jogok” (moral rights) szabályozásának szentelve. Ezek személyhez fűződő jellegét azonban lerontja, hogy írásban le lehet róluk mondani [„waiver”, 87. § (2)].

2.4.3. Közép-Európában német nyelvterületen Kant már 1785-ben úgy következtetett, hogy „valamely könyvben, mint írásműben, a szerző beszél olvasóihoz; és alti azt nyomtatta, példányain keresztül nem önmagáért szól, hanem teljességgel a szerző nevében.” Majd hozzátette, hogy a beszédek, mint műve-

letek (operae) „kizárólag a szerző személyének tudandók be és annak azokon elidegeníthetetlen joga (ius personalissimum) van ahhoz, hogy mindenki más révén mindig saját maga beszéljen...” (Von der Unrechtmäßigkeit des Bücherabdrucks. Berlinische Monatsschrift, Vol. 5., 403. old.).

Jó száz évvel később Köhler is bírálta a szellemi tulajdon fogalmát, mivel „téves abban, hogy azonosít, ahol csak analógiáról lehet szólni”. Helyette a szabadalmi és szerzői jogra egyaránt alkalmazandó „anyagtalán javak jogának” (Immaterialgüterrecht) gyűjtőfogalmát vezette be és fő feladatként az anyagtalán jogtárgy „quasi dologi” sajátosságának megragadását jelölte meg (Das Immaterialgüterrecht und seine Gegner, Buschs Archiv 47., 1887). Köhler azonban az anyagtalán javak jogát merőben vagyoni jogi kategóriának tekintette, Kant személyközpontú jogi megközelítését „egy nem jogász zseni kalandos szüleményének” minősítve (Die Idee des geistigen Eigentums, 1894. 7. §). Köhler koncepciója ugyan egyértelműen elhatárolta a szerzői és feltalálói jogokat a tulajdon kategóriájától, a szellemi munka személyhez fűző következményeit azonban figyelmen kívül hagyta. Az anyagtalán javak vagyoni fogalmával végső soron olyan egyéb, a hagyományos „res incorporalis” fogalma alá soroló eszmei javakkal rokonította a szellemi munkával közvetlenül létrehozott eredmények meghatározott körét, mint a hagyaték, a közös dologon fennálló eszmei tulajdonhányad, a pénzbeli követelés és a követelések általában, vagy az újabbban tért nyerő dematerializált értékpapírok.

Otto von Gierke viszont 1895-ben a személyhez fűző gyökerekhez nyúlt vissza (Deutsches Privatrecht, I. kötet, 2. könyv, Különös rész, Személyi jog, IV. fejezet: Személyiségi jogok). A nevesített személyiségi jogok körében az árnyékokon fennálló jogokat a névjoggal közös cím alatt tárgyalta, a szerzői és feltalálói jogokat külön-külön címek alatt. A szerzői jogot olyan, a szerző alkotótevékenységéből folyó jognak minősítette, amelynek tárgya a szerző személyiségi szférájának részét képező szellemi mű. A szerzői jog lényegéből következő elidegeníthetlenségét tanította; ő szögezte le először, hogy csak annak gyakorlását lehet másra átruházni. Ez az eredendően személyiségi jog szerinte gyakorlása során vagyoni jogosítvánnyá is kiteljesedhet, azonban nem szükségszerűen, hiszen olyan művön is fennáll szerzői jog, amelynek nincs piaci értéke, vagy amelyet sohasem hasznosít szerzője. Az általa műve felhasználását illetően másra ruházott új jog leányjogként viszonyul a szerző anyajogához. Gierke szerint a feltalálói jog is szellemi alkotásból ered és a szerzői joghoz hasonlóan személyiségi jog, amelyet egy szellemi terméken mint meghatározott személyiségi szféra alkotórészén biztosítanak. „A találmányi gondolat a szellemi múlté is nagyobb mértékben kivonja magát a polgári tulajdonnal összehasonlítható uralom alól. Az anyagtalán javak jogának elmélete még a szellemi műhöz viszonyítva is kevésbé képes a feltalálói gondolatnak azt a tárgyyszerű önállóságát... kimutatni, ami szükséges lenne a feltalálói jognak a tetetlen javakon fennálló dologi jogi fogantatású uralom nézőpontja felőli magyarázatához” (859. old.).

A szellemi termékek jogának lényegét kutató elméleti elemzések az 1895-ben született osztrák szerzői jogi törvényben érezteték először a jogalkotásra kifejtett hatásukat. E törvény szerint a szerzői jogokat csak felhasználásuk tekintetében lehetett másra ruházni, egyébként azok a szerzőnél maradtak. Ezt a koncepciót építette tovább az 1936. évi osztrák szerzői jogi törvény, amely egyrészt nevesítette a szerző szellemi érdekeinek (geistige Interessen) védelmét szolgáló személyhez fűződő jogokat, másrészt, a filmszerzők jogainak kivételével, a vagyoni szerzői jogokat, a szerzői személyiségi jogokkal együtt a szerző személyéhez tapadóknak nyilvánította. Különbséget tett a szerző értékesítési jogai (Verwertungsrechte), és az általa jogosítottaknak engedett felhasználási jogok (Nutzungsrechte) között. Utóbbi jogokat a szerző vagy örököse a felhasználás engedélyezésével keletkezteti anélkül, hogy saját jogától megvált volna. Amennyiben az engedélyezett felhasználási jog kizárólagos, az a szerző - akár előze-

tesen adott - hozzájárulásával forgalomképes (másokra átruházható, következképpen akár vagyoni apptorként is gazdasági társaságra ruházható), és a jogosított felhasználó által perben is érvényesíthető. A 19. század végére tehát létrejött a szerzői jog egységes, a műre vonatkozó szellemi érdekeket védő és a vagyoni értékesítést lehetővé tevő jogosítványok gyakorlatilag elválaszthatatlan voltát és egyaránt kizárólagos engedélyezési jogban tetőző jellegét tükröző *monista* szabályozás, amely a szerzői jogot a maga egészében a szerző személyéhez fűződik és alapvetően elidegeníthetetlennek nyilvánította, a védelmi idő leteltével a szellemi érdekeket védő jogosítványoknak is véget vetve. Ezt a koncepciót tette magává a Német Szövetségi Köztársaság 1965. évi törvénye is, E. *Ulmer* elméleti alapvetésével.

A szerzői jogot egészében a szerző személyéhez kapcsoló *monista* felfogáson alapult az 1956. évi román, az 1965. évi csehszlovák és lényegileg az 1969. évi, továbbá alapvetően, a szerzői jog elidegeníthetőségét csak meghatározott kivételes esetekben engedő 1999. évi magyar szerzői jogi törvény is. *Monista* alapon szabályozza a szerzői jogot az 1992. évi új svájci szerzői jogi törvény is, azonban a magyar szabályozáshoz képest fordított megközelítéssel, alapszabályként az egységes szerzői jog élők közötti elidegenítését engedve, ez alól állapítva meg kivételeket.

2.4.4. A szellemi alkotásokon fennálló kizárólagos jogoknak a tulajdonjogtól való elhatárolása a 19. század derekától a magyar jogászokat is foglalkoztatta, anélkül azonban, hogy ennek a jogterületnek lényegi meghatározása terén a második világháborút megelőző polgári jogi kodifikációs törekvések számára hasznosítható eredmény született volna. *Szemere* Bertalan az 1844. évi, az országgyűlés mindkét háza részéről jóváhagyott, a király által azonban alá nem írt és az elbukott szabadságharc után a napirendről lekerült szerzői jogi törvény javaslatának indoklásában felülemelkedett az akkoriban még a külföldi jogalkotásban egyaránt uralkodó és a jogi megközelítést leegyszerűsítő tulajdonjogi felfogáson: „...én mindennek fejtegetésébe nem bocsátkozom, ...mivel itt nem a tudomány, de a törvényhozás terén állunk, s ha a philosophia anyja is a törvényhozásnak, de ez újszülött, amely mindig az idő és körülmények befolyása alatt növekedik fel.” Az első, 1884. évi szerzői jogi törvényünk előkészítése során *Kovács Gyula* viszont már bírálta a tulajdonjogi koncepciót és eredménnyel javasolta a sajátlagos „szerzői jog” máig is használatos fogalmát (Az írói és művészi tulajdonjog, 1879. Havi Szemle, I-V. fejezet). Rámutatott a szerzői jog személyhez fűződő jellegére is: „A kiadó megveszi a munkát, mondjuk, de azért a szerzői jog, a személyes jog nincs elidegenítve. A szerzői jogéletnek egyéb alakulatai is a tiszta vagyoni jogi felfogás ellen szólnak.” Első szerzői jogi törvényünk ezt annyiban tükrözte, hogy 4. §-ában kimondta: a szerzői jog, amíg fennáll, végrehajtás tárgya nem lehet. 1900-ban *Grosschmid* a szerzői jogot, a védjegy-jogot és a szabadalmat annyiban határolta el a tulajdonjogtól, hogy azok nem koncentrálnak dologra, a kizárólagossági jogból folyó tilalmak cselekvési nemekkel vannak körülírva. Ezért ezeket „nem dologi abszolútjogoknak” minősítette, azonban tekintet nélkül tárgyuk szellemi alkotás jellegére. Ennek következtében egy sorba helyezte az utóbbiakra vonatkozó jogokat a malomtartási vagy a vadászati joggal [fejezetek, XVI. C) b) (138. §) 30. jegyz.]. Ugyanakkor, *Kohl*rel ellentétben, *materiális*, *kiható*” jognak nevezte a szellemi termékeken biztosított jogokat, szemben az „*immateriális*, *beható*, az embernek saját személyére vonatkozó” jogokkal, *magánjog*ként szellemi jogokként (uo. 32. jegyz.) Ez a különbségtétel például megengedi előbbieket örökölhetőségét. Jó másfél évtizeddel később *Szladits* Károly „tulajdonhoz hasonló kizárólagos jognak” minősítette a „bizonyos vagyoneértékű eszmei javakon” biztosított jogokat, anélkül, hogy közelebbről minősíteni kívánta volna azokat. (A magyar magánjog vázlat, 1917.; 22. §: Az eszmei javakon való jogok, 92. old.). Az 1921. évi, merőben vagyoni jogi szerzői jogi törvény meghozatala után a festőművész bíróság által elismert jogát a kontár átfestéssel szembeni tiltakozáshoz mint a művészt a szer-

zői jogon *felül* megillető személyiségi jogot értékelte (Magánjogunk újabb szabályai, 1926. 37. old.). A Berni Unió Egyezmény 1928-ban felülvizsgált szövegének 1931. évi hatálybalépítése után a *Kuria* mondta ki, hogy a szerzői jog átruházása esetén is, a védelmi idő lejártáig a szerzőnél maradnak meghatározott, személyhez fűződő jogosítványai (P. I. 348/1932). A szerzői jog terén nagyot lépett előre *Balás P. Elemér*, akinek 1934-ben megbízásra készült, ám a közbejött politikai viszonyok miatt csak 1947-ben kiadott szerzői jogi törvényjavaslata már első szakaszában leszögezte, hogy „a szerzőnek joga van a törvény és mások jogának korlátai között arra, hogy személyiségét alkotására vonatkozóan szabadon érvényesíthesse.” A *Szladits* szerkesztette Magánjog Szerzői Jog c. fejezetében pedig ezt írta 1941-ben: „Gyökere a szerzői jognak a személyiségi jogba nyúlik le, technikusan kidolgozott szabályai a dologi joggal rokon vonásokat mutatnak” (664. old.).

2.5. Az eredetileg a szerzői jog körében kristályosodott személyhez fűződő jogok törvényi elismerése nem maradt talástanlanul a szellemi alkotások más területein sem. Az ipari tulajdon védelmére létesült Párizsi Unió Egyezmény 1934. évi londoni felülvizsgálata során beiktatták a 4ter cikket, amely szerint *afeltalálót* megilleti a jog, hogy e minőségében a szabadalmi okmányban feltüntessék. Ezt a jogot biztosítja a feltalálónak az 1973. évi Európai Szabadalmi Egyezmény 62. cikke és a magyar 1995. évi XXXIII. törvény 7. §-a is. Szabadalmi törvényünkkel összhangban biztosítja jogunk az *ipari minta vagy topográfia szerzőjének* személyhez fűződő jogát. Az *előadóművészek* személyhez fűződő jogait a Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) 1996. évi, még hatályba nem lépett, az előadásokról és hangfelvételekről szóló egyezménye 5. cikkében a Berni Unió Egyezményben előírányzott szerzői személyhez fűződő jogoknak megfelelően határozza meg. Szerzői jogi törvényünk 75. §-a szabatosan meghatározza az előadóművészek nevük feltüntetéséhez és előadásaik eltorzítása vagy becsületüket, jó hírnevüket sértő megváltoztatása elleni védelemhez való jogait.

2.6. A szellemi alkotásokon fennálló jogok minősítésének a személyiségi jogi gyökerek felé tájolóldása Magyarországon is párhuzamosan bontakozott ki az emberi személyiség természetes szabadságon alapuló jogai elismerését a 19. század folyamán felváltó pozitív jogi szabályozással. Európa-szerte törvényi védelemben részesítették a személyiség lényegi tulajdonságát, az ember *általános magánjogi jogképességét* és fokozatosan utat tört magának a személy *alapvető érdekeinek diszkriminációtól mentes törvényi védelme*, azok megsértését a személyiség jogának sérelmeként értelmezve. Az 1881. évi svájci Obligationenrecht (lényegében kereskedelmi törvény) már *általános személyiségvédelmet* ismert el, kártérítés mellett *pénzbeli nem vagyoni elégtételt* rendelve annak a javára, akit személyi viszonyaiban súlyosan és felróhatóan megsértettek [55. § (1911 óta 49. §)]; a személyiségi jogvédelem kiépítése a bírói jogalkalmazásra maradt. Megkezdődött a személyiségvédelem *alanyi jogok* formájában történő, nem kimerítő *nevesítése* is. Az 1896. évi német BG B kizárólagos jogok felróható megsértése cím alatt írta elő, hogy alti más életét, testi épségét, egészségét, szabadságát, tulajdonát vagy egyéb jogát gondatlanságból és jogtalanul megsérti, az ebből eredő kár megtérítésével tartozik; testi sértés, szabadság megvonása és nőekkel szembeni nemi erőszak esetén a sértett nem vagyoni káráért is méltányos pénzbeli kártalanítást igényelhet (823., 847. §§). tiszteletben tartásához való tág ölelésű jogot emelték törvénybe (a Code Civil 1970. évi módosításakor beiktattott 9. §), amire az emberi és polgári jogok forradalmi nyilatkozata még nem tért ki. A francia kódex az elszívott kár reparációját is biztosítja. A magyar magánjogi törvény sokban a német és svájci jogot is figyelembe vevő, 1928-ra elkészült javaslata (*Mtj.*) általános jogként határozta meg „a személyiség jogát” (III. fej.), mindenkinek alanyi jogot biztosítva személyiségének szabad érvényesítésére, a törvény és mások jogai korlátai között; erről a jogról nem lehet lemondani, sem

annak gyakorlását jóerkölcsbe ütközően korlátozni (107. §). A Mtj. kiemelte a személyiség meghatározott objektívációinak védelmét a névjog és a képmáshoz, valamint levéltitkokhoz fűződő jogos érdekek védelmének bevezetésével, és tételesen meghatározta a személyiségi jogsérelem sajátos szankcionálásának a ma hatályos intézkedések skálájához közelítő eszköztárát (108. §). A személy ellen irányuló tiltott cselekmények meghatározásakor azonban lényegében nem terjeszkedett túl az ókori gyökerű iniuria deliktumok körén (II. fejr. 1. cím) és a nemvagyoni kártérítés lehetőségét is csak meghatározott rendkívüli esetben, számos feltételhez kötötten irányozta elő. Az Mtj. a korabeli magánjogi törvényhozásnak megfelelően nem terjedt ki a szellemi alkotásokon fennálló személyhez fűződő jogok néven nevezésére. Az általános személyiségvédelem javaslatba foglalt szabálya azonban szokásjogi keretbe biztosíthatott a Kúriának a szerzői személyiségi jogok Berni Unió Egyezménynek megfelelő, már említett védelméhez, a szerzőség elismerésére irányuló különös jog és a mű megváltoztatása elleni fellépést eredetileg csak a becsület és jóhírnév mindenkit megillető védelme alapján lehetővé tevő személyiségi jog meggyökeresítéséhez.

2.6. A szellemi alkotásokon fennálló jogoknak a polgári jog rendszerébe illesztésével kapcsolatos dilemma a különböző tételes jogi megoldások és jogelméleti megközelítések tükrében abból adódik, hogy minősítjük a tulajdonjog és a személyiségi jog kategóriái között ingázik, e két alapvető jogintézmény erőterébe fogva, noha a szellemi alkotások közös lényegüket tekintve egyik alá sem vonhatók aggálytalanul. *Önálló helyet* követelnek maguknak, a kérdés csupán az, hogy a tulajdonjog, vagy a személyiségi jogok vonzásába esnek-e inkább.

3. A szellemi alkotások jogának heterogén jellege

3.1. A szellemi alkotások jogának a polgári jogágon belüli *egységes jogterületként való telepítését nehezíti a szellemi alkotásoknak nevezett kör heterogén összetétele* is. A nem dologi jellegűknél fogva egybefogott jogtárgyak köre nem csupán alkotás jellegű termékeket (pl. művek, szabadalmazható találmányok, ezek törvényi fogalmát nem kimerítő ipari vagy használati minták, félvezető áramkörök topográfiái, újítást jelentő műszaki, illetőleg szervezési megoldások), hanem *teljesítményeket* (pl. előadás, hangfelvétel, vezeték nélküli műsorszolgáltatás, filmalkotás rögzített formába öntése, adattár létrehozása és működtetése, az angol jogban a tipográfiai elrendezés is), árukra, szolgáltatásokra vagy vállalatokra vonatkozó *sajátos jelzőket* (pl. védjegy, földrajzi árujelző, kereskedelmi név), ismeretté szűrt *tapasztalatokat* (know-how) is magába foglal. Mindezek *együtt* nem jelölhetők sem a „szellemi alkotások” szűkebb, sem a „nem dologi javak” tágabb ölelésű fogalmával; ezzel szemben valamennyien sajátos szellemi termékek.

Ugyancsak eltérnek egymástól a jelenlegi jogunkban a „szellemi alkotások” területéhez tartozó jogtárgyak aszerint, hogy *szubjektíven* eredetiek és elválaszthatatlanul létrehozójuk személyéhez kapcsolódóak-e, mint a szerzői művek vagy a szomszédos jogi teljesítmények, a kereskedelmi név, vagy akár a személyes tapasztalásból leszűrt titkos és lényeges know-how; vagy inkább *objektíven* újnak kell lenniük, mint a szabadalmaknak, a használati és ipari mintáknak, kivitelezésmintáknak, újításoknak, védjegyeknek. Különböző a különféle szellemi termékeken keletkező kizárólagos jogok törvényi megadásának módja is: *létrejöttükkel* keletkezik-e rajtuk a törvény által meghatározott alanyi jog, mint a szubjektíven eredeti termékeken, vagy csak újdonságuk vizsgálatát követő, bejelentésük időpontjára visszaható *bejegyzéssel*, mint a találmányi szabadalom, mintaoaltalmak vagy védjegy esetében. Az EK jogában a licencszerződések tárgykörében kristályosodni látszik a „technológia” nevesített termékfogalma is, valamely szabadalom és a vonatkozó know-how együttesét is felölelően (a kartelltilalom alól csoportmentesítést adó 240/96 EK Bizottsági

Rendelet preambuluma 4. pontja, 1. cikke, 10. cikke 7. pontja). A jogterület egységes meghatározásának kulcsa ezért csak különböző szakterületei *közös nevezőjének* megállapítása, egyrészt a különböző jogok különféle *tárgyaira jellemző azonos sajátosság*, másrészt az azokon biztosított különböző kizárólagos jogok keletkezését *kiváltó személyes tevékenység* vonatkozásában.

3.2. A jogfejlődésből kitűnik, hogy a szellemi termékeken törvényben biztosított kizárólagos jogok minden esetben *nem dologi termékek létrehozására közvetlenül irányuló szellemi munkára* tekintettel illetik meg létrehozójukat, függetlenül a szellemi erő kifejtés mértékétől és attól, *hogy* létrehozásuk fényénél fogva, vagy bejelentésüket követő hivatali aktussal nyernek-e elismerést. Átfogóan tehát valaminő *szellemi munka törvényben meghatározott közvetlen és nem dologi eredményének* védelméről, ennek megfelelően *szellemi termékek jogáról*, illetőleg a *szellemi termékeken biztosított kizárólagos jogokról* van szó.

A szellemi termékekre vonatkozó alanyi jogi védelmet továbbá minden esetben *létrehozójuk* javára keletkezett a törvény, erendően a szellemi tevékenységet kifejtő természetes személy javára, a fejlődés során kialakult esetekben a természetes személy vagy személyek szellemi tevékenységét szervező jogi személy javára is. Az eredő pont végső soron minden esetben a terméket létrehozó *személy*, ami a szellemi termékek sajátos jogterületét a *személyhez fűződő jogok vonzáskörébe* hozza.

3.3. Mindennek fényében *nem minősíthető szellemi terméknek pl. a földrajzi árujelző*, sem a dologi termék eredetének, sem a származásának megjelölése, mivel annak tartalma objektíven adott és létrehozása nem szellemi munka eredménye. Azonos földrajzi árujelző *önmagában* - ha nem minősül árut vagy szolgáltatást egyébként is megkülönböztető tanúsító védjegynek („generic trademark”) - *a valóságnak megfelelően* szabadon használható. Csupán célszerűségi szempontok miatt, „jelző” funkciója révén sorol az árut vagy szolgáltatást jelölő védjegy mellé; amíg azonban a védjegen kizárólagos jogot biztosít a törvény, addig utóbbiak *megettvesztő* használatát lényegében versenyjogi alapokon tiltja. Azonos földrajzi árujelzőt bárki használhat, akinek áruja azonos földrajzi helyről származik, vagy akinek az onnan származó árujára az adott földrajzi környezetből fakadó tényezők jellemzőek. Nemzetközi téren az ipari tulajdon oltalmára létesült 1883. évi Párizsi Unió Egyezmény az ipari tulajdon körébe vonja ugyan a földrajzi árujelzőket (10. cikk), azonban nem azok meghatározott személyt illető oltalmát, hanem *hamis* földrajzi megjelölések tilalmát írja elő. A következő cikkében pedig a tisztességtelen verseny elleni oltalom körében *általában tilt* minden olyan megjelölést vagy utalást, amelynek kereskedelmi használata alkalmas arra, hogy a közönséget az áruk természetét, előállítási módját, jellemzőit stb. illetően megtéveszse (10 bis cikk).

A tisztességtelen verseny elleni oltalmat az iparjogvédelem közfelfogásban élő tulajdoni felfogásának jegyében a Szellemi Tulajdon Világszervezetét létesítő 1967. évi egyezmény is a szellemi tulajdon fogalmába sorolja. [2. cikk (viii)], noha nyilvánvaló, *hogy a verseny tisztaságára irányuló érdekek védelme alapvetően nem másokat kizáró alanyi jogokon alapul*. Polgári Törvénykönyvbe nem illeszkedik sem tulajdonjogi, sem személyiségvédelmi alapon, a Ptk csupán a tisztességtelen verseny tilalmának megsegítésével okozott kár megtérítésére nézve irányadó.

Ugyanakkor a szellemi termékekre vonatkozó jogok védelme nem olvasztható a személyek önmagukra irányuló („beható”), az ókori iniuria keresetre visszavezethető személyvédelem körébe sem, amihez a nevesítő jogfejlődés tükrében lényegében az élethez, testi épséghez, szabadsághoz, becsülethez, később a névhez, a levéltitkokhoz és a magánszférához, valamint a hangfelvétellehez és a képmáshoz való jogok soroltak. *A szellemi termékekre vonatkoztatott, „kiható” személyes jogviszonyok az általános személyiségi joghoz rokonuló, ám sajátlagos jogterület* elismerését kívánják.

Természetesen adódnak kumulatív védelmet eredményező dogmatikai *átfedések*, így például a kereskedelmi névre vonatko-

zó speciális jog és az általános névjog polgári jogi védelme vonatkozásában, vagy a „know-how” védelme és az üzemi vagy üzleti titok általános személyiségi jogi, illetőleg a tisztességtelen verseny elleni védelem körébe eső védelme tekintetében. Ilyen átfedések a szellemi alkotások jogterületén belül is adódnak, például iparművészeti alkotások szerzői jogi és mintajogi, kumulált védelmét eredményezve, ahol ezt a törvény nem korlátozza.

Adódnak továbbá *határterületek*, így például a biotechnológia körében a felfedezéseknek a senki földje és a szabadalmazható találmányok mezsgyéjén, ahol szabadalmazhatónak bizonyult a genetikai információt tartalmazó, természetes környezetéből izolált és biológiai rendszerben reprodukálódó vagy reprodukálható anyag, illetőleg az előállításhoz vezető eljárás, akkor is, ha az ilyen biológiai anyag korábban már előfordult a természetben, ahol eredeti összefüggéseiben felfedezték [98/44 EK Irányelv a biotechnológiai találmányok jogi védelméről, 2. cikk (1) bek., 3. cikk].

4. Személyiségi jog vagy tulajdonjog?

4.1. A szellemi termékek széles skáláján a létrehozójuk személyéhez fűző elemek *személyiségi jogi értékelésükhöz* vezetnek. Az alkotói jogok szabályozásának mikéntjét ezért az általános személyiségi jog és nevesített összetevő jogai jogrendszeren belüli besorolása is érintette. A természetes emberi jogok tételezéséből pozitív jogalkotás tárgyává vált és a polgári jog által a vagyoni jogok mellett felkarolt személyiségi jogok a 20. század folyamán fokozódó mértékben és *egyre* több országban a polgári jog keretein túllépve, *alkotmányos alapjogok* szintjére emelkedtek, amelyek a törvényhozást, végrehajtó hatalmat és az igazságszolgáltatást egyaránt kötik. Az 1958. évi francia alkotmány az 1946-ban szövegezett alkotmány preambuluma is épít, amely szerint „a *személyiség védelme* a személyes szabadság *nagy* fontosságú részének” tekintendő. A személyiségvédelem keretében az alkotók jogát 1919-ben kifejezetten is biztosította a Weimari Alkotmány, amelynek 158. cikke szerint „A szellemi munka, a szerzők, feltalálók és művészek joga a Birodalom védelmét és gondoskodását élvezzi”. Az 1949. évi német alkotmány (Grundgesetz) ezt a nevesített védelmet már nem tartalmazza, de az alkotók szellemi érdekeit is védi az emberi méltóság és *elidegeníthetetlen emberi jogok védelmé*t általában előíró 1. cikkével, valamint a személyiség szabad kibontakoztatásának jogát biztosító 2. cikke (1) bek.-e révén.

Megjegyzendő, hogy a szellemi alkotásokra vonatkozó személyhez fűződő jogviszonyok védelme nem vezethető le a szabad véleménynyilvánítás jogából, amivel sokszor összefüggésbe hozzák. Az alkotó tevékenységhez való jog nem azonos az alkotással létrehozott termékre vonatkozó személyhez fűződő jogokkal, amelyek önálló nevesítést kívánnak. Ennek figyelembevételével a hatályos magyar alkotmány az emberi méltósághoz való veleszületett jog biztosításával [54. § (1)] csak szűkös támogatást nyújt a létrehozott alkotásra vonatkozó személyiségi érdekek védelmére, a polgári jogra hagyva a vonatkozó jogok megalapozását. Ugyanakkor a nemzeti törvényhozásoknak szem előtt kell tartaniuk, hogy a természetes személy alapvető jogai *mint emberi jogok* a második világháború után az alkotmányos alapjogok szintjéről az *egyetemeség igényével tovább emelkedtek a nemzetközi közjog szintjére*, ami védelmüket az egyes államok köteletségévé teszi. Az idevágóan vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangjának biztosítását Alkotmányunk 7. §-a írja elő.

Az ENSZ *Közgyűlése* 1948. december 10-én kinyilvánította az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, amely a 17. cikkében biztosított tulajdonhoz való jogtól függetlenül, önmagukért sorolja az emberi jogok közé az alkotó jogait, amennyiben 27. cikke (2) bekezdésében leszögezi, *hogy* „mindenkinek joga van minden általa alkotott tudományos, irodalmi és művészeti termékkel („production”) kapcsolatos erkölcsi és vagyoni érdekei-

nek védelméhez.” Ennek megfelelően lépett hatályba 1975-ben az a két 1966. évi nemzetközi egyezségokmány, amelyekben az ENSZ a Nyilatkozatban foglaltakat nemzetközileg kötelező szerződéses rendelkezésekké formálta. E két okmány közül az egyik a polgári és politikai jogokat szabályozza; a másik, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, amelynek részes államai a 15. cikk (1) bek.-ének c) pontjában elismerik mindenki jogát arra, hogy „minden olyan tudományos, irodalmi vagy művészeti termék („production”) tekintetében, amelynek szerzője, erkölcsi és anyagi érdekei védelemben részesüljön.” Ennek az egyezségokmánynak ma már több, mint 140 ország szerződő állama, köztük az Amerikai Egyesült Államok és Kína kivételével minden szellemi termékek jogvédelme szempontjából is jelentős állam. Magyarország az 1976. évi 8. tvr.-ben tette közzé. Ez az egyezségokmány jelentős lépés a szellemi termékek joga territorialitásának felszámolása irányában. Értelemszerűen vonatkozik minden olyan szellemi termékre, amely tudományosnak, irodalmi vagy művészetinek tekinthető, és amelynek létrehozója szerzőnek („auteur”, „author”) minősül. Jogunkban a művek mellett az ipari minták és topográfiai alkotóit is szerzőnek nevezi a törvény és a „szerző” (auctor) fogalmát a jog sokszor az alkotó feltalálóra is érti, *így* az Egyesült Államok már idézett alkotmánya, *vagy* akár a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló hatályos magyar törvény is, amely pl. a feltalálók szerzőségi részarányairól szól (7. §). Nem szerzői művek esetében az Egyezségokmányban érintett termékek művészeti vagy tudományos minősítése szorult kiterjesztő értelmezésre.

4.2. A szellemi termékek körében az alkotótevékenység különböző foka, minimális szinten maradása (pl. védjegyeknél), *vagy* éppen hiánya (földrajzi árujelzők esetében), továbbá a létrehozott szellemi termékek kulturális, vagy inkább ipari-kereskedelmi funkciója, nemkülönben a különböző szellemi termékekben biztosított alanyi jogok automatikus, *vagy* bejegyzéssel történő keletkezése szerinti különbségek, vagy a különböző jellegű jogok védelmi idejének eltérő volta és bizonyos esetekben a jogosult akaratától függő meghosszabbíthatósága a szellemi termékek jogának két *nagy* területre oszlását eredményezték. A jogi köztudatba ivódott a szerzői jog és az iparjogvédelmi jogosultságok közötti különböztetés, ami a fejlődés során keletkezett újabb jogokat illetően az ún. szomszédos jogoknak a szerzői joghoz társítását és az újabb mintavédelmi, áru- és vállalatjelzői vagy know-how hajtásoknak az iparjogvédelemben sorolását eredményezte. Ugyanakkor fennmaradt az igény a szellemi termékek sajátos jogának rendszerbeli egybefoglalása iránt, ami azonban nem a jogterület lényegi elemzésével, hanem az ipari tulajdon 1883 óta a vonatkozó Párizsi Egyezmény révén nemzetközileg meggyökeresedett gyűjtőfogalmának kiterjesztésével, a *szellemi tulajdon jobbiztonságot sugalló eszméje*” (Bobrovsky J. MIE 1989. évi programjához csatolt tanulmánya, 21. old.) jegyében tűnt megvalósíthatónak.

A 19. században több irányban is túlhaladott tulajdoni koncepció újrafeladását a szellemi termékek áruipiaci jelentőségének növekedésével járó jogpolitikai átértékelődésük is segíti (vö. különösen *Bobrovsky J.*: Iparjogvédelem és csúcstechnika, 1995. 66. old. és köv., „A szellemi szubsztancia és a szellemi tulajdon szerkezete”). A szellemi termékeken meghatározott jogok kizárólagos jellege e jogoknak a tulajdonjogtól való minden különbözősége ellenére is segíti a tulajdon kategóriája, mint az abszolút jogok köztudatban mélyen gyökerező archetípusa felé tájolásukat. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy amíg gyűjtőfogalomként teret nyert az irodalomban valamint a szellemi termékek egész körét átfogó újabb nemzetközi egyezmények kereteinek meghatározását és az illetékes világszervezet nevét illetően, addig sem az 1886. évi Berni Unió Egyezmény, sem a szomszédos jogokról szóló 1961. évi Római Egyezmény *vagy* az 1971. évi hangfelvétel egyezmény, sem a WIPO 1996. évi szerzői jogi és az előadásokra illetve hangfelvételekre vonatkozó egyezményei nem említenek szellemi tulajdont. Ezt a megjelölést - a

francia példát követő több „latin” koncepciójú törvényalkotást, így az 1987. évi spanyol kódexet is kivéve - a nemzeti törvényhozások nem igen alkalmazzák. Az EK jogában érthető, hogy a Bíróság az 1957. évi, piacra orientált alapító szerződésben használt, fentebb már hivatkozott „ipari és kereskedelmi tulajdon” fogalmát kiterjesztő értelemben alkalmazza minden szellemi termék vonatkozásában. Az EK szerzői és szomszédos-jogi vonatkozású jogforrásaiban azonban a tulajdon kifejezés nem használatos; az Európai Szabadalmi Egyezmény is alapvetően a szabadalom jogosultjáról szól, bár 64. cikke szerint az európai szabadalom tulajdonosának biztosít ugyanolyan jogokat, mint amelyek adott állam nemzeti szabadalmából következnek, IV. fejezete címében pedig úgy szól a szabadalmi bejelentésről, mint tulajdon tárgyáról („as an object of property”, amit a kiadott magyar szövegben tévesen „vagyontárgy” szóval fordítottak). Az Európai Unió Tanácsának a közösségi védjegyről szóló 40/94 EK rendelete viszont eleve a védjegy tulajdonosának minősíti annak jogosultját. Jogunkban a „szellemi tulajdon” megjelölést gyűjtőfogalmi utalásként tartalmazza a „szellemi tulajdonjogok” megsértése folytán alkalmazható vámgigazgatási intézkedésekről („border measures”) szóló 128/1997. (VII. 24.) Korm. rendelet címe is. Külön törvényeink azonban szerzőről, feltalálóról, szabadalmasról és védjegyjogosultról, valamint ezek jogairól szólnak, tulajdoni viszonyokra nem utalva. Szabadalmi törvényünk, amely a szabadalmas kizárólagos hasznosítási jogát szabályozza (19. §), a szabadalmas szavatosságára meghatározott *eltéréssel alkalmazza* a tulajdonjog átruházásáért való szavatosság szabályait. Büntető Törvénykönyvünk sem használja akár a szellemi, akár az ipari tulajdon fogalmát; nevesítő módon hamis termékjelzést, szellemi alkotás, találmány, újítás vagy ipari minta bitorlását, szerzői és szomszédos jogok megsértését rendeli büntetni.

Az *Egyesült Államok és Nagy Britannia* copyright törvényeiben is szerzőről és a szerző eredeti copyright jogosultságáról („copyright vests initially in the author”, „ownership of copyright”) szólnak, amikor is az „ownership” a tulajdonhoz képest jogilag tágabb értelemben vett személyhez tartozást jelent. Az Egyesült Államok jogában az alkotót foglalkoztató jogi személy is szerzőnek minősül („is considered as author”); a szomszédos jogok egy részének tárgyait is felölelően a szerzőség műveit („works of authorship”) említik, illetőleg Nagy Britanniában a „copyright művek” kifejezést használják. Szabadalmak vonatkozásában sem a „property” fogalmát, hanem az „ownership” kifejezést alkalmazzák. Ezzel szemben az Amerikai Egyesült Államok kormánya és a Magyar Köztársaság kormánya között a szellemi termékek kölcsönös védelméről 1993-ban létrejött megállapodás a „szellemi tulajdontól” szól.

A *német Szövetségi Köztársaságban* is szerzői jogról és iparjogvédelemről („Urheberrecht und gewerblicher Rechtsschutz”) alkotnak törvényeket, az elméletben és gyakorlatban mégis előszeretettel minősítik a szellemi alkotásokon fennálló jogokat szellemi tulajdonnak („geistiges Eigentum”), a szerzői jogot egyenesen elidegeníthetetlen szellemi tulajdonnak („unveräußerliches geistiges Eigentum”), ami árutulajdoni viszonyok között önmagában is fogalmi ellentmondás. Teszik ezt azért, hogy a szellemi termékeken fennálló vagyoni jogosultságok védelmét a német *alkotmánynak a tulajdon alapjogi védelmét* előíró 14. cikkére vezethessék vissza, amit közvetlenebbnek és erősebbnek ítélnék, mint a sérthetetlen és elidegeníthetetlen emberi jogokat általában biztosító 1. cikket és a személyiség szabad kifejtésére irányuló jogot alapító 2. cikket. Figyelmen kívül marad, hogy Németország is részese az ENSZ fentebb említett emberi jogi egyezségokmányának, amely a szellemi alkotásokon elismert jogok védelmét a tulajdon védelmétől függetlenül nevesíti. A Szövetségi Alkotmánybíróság ítéletek sorában alkalmazta az alkotmányból folyó tulajdonvédelem szabályait a szerzői és szomszédos jogok vagyoni jogi vonatkozású védelmére, az Alkotmány 14. cikk (2) bek.-éből folyó kötelezettségre is tekintettel, hogy a tulajdonjog gyakorlásának egyben a köz javát kell szolgálnia. Az Alkotmány

14. cikkére hivatkozás ugyanakkor nem terjed ki annak (3) bekezdésére, amely a törvényhozást a tulajdon kisajátításának szabályozására is felhatalmazza.

A szellemi tulajdon fogalma tehát a szellemi termékeken fennálló különféle abszolút jogok leegyszerűsítő foglalatoként használt és a tulajdonjog lényeges tartalmi elemeit figyelmen kívül hagyó, csupán célszerűen orientáló kifejezés, amely nem fejezi ki a közveden szellemi munkával létrehozott nem dologi termékeken biztosított jogok sajátosságát; ezért a szellemi termékek jogának a polgári jog rendszerébe való törvényi beépítéséhez nem használható jellemző. Mindennapos tájékozódásunk szempontjából hibátlanul eligazít, ha azt határozzuk meg, hol és mikor kel a Nap, hol és mikor nyugszik; csillagászatilag azonban tudnunk kell, hogy nem a Nap kering a Föld körül, hanem utóbbi forog saját tengelyén.

5. A szellemi termékek joga és Polgári Törvénykönyvünk új kodifikálása

5.1. A szellemi termékek polgári jogi védelmének a Polgári Törvénykönyvben való *meggyökereztetésének* fenntartása több okból is indokolt, (i) Először is szükséges a szellemi termékek jogterületének *átfogó beillesztése jogrendszerünkbe*, ami az egyes szakterületi külön törvényekből nem adódik, (ii) Másrészt kifejezetten biztosítani kell a *Ptk. együttható (vagy mögöttes) hatályát* azokban a kérdésekben, amelyeket nevesített kategóriájú szellemi termékekre vonatkozóan az irányadó külön jogszabályok nem rendeznek (pl. kártérítés, elévülés, szerződések általános szabályai, öröklés), függetlenül attól, hogy az egyes szellemi termékfajtákra vonatkozó és a polgári jog ágazatához tartozó szakterületi szabályozás hivatkozik-e a Ptk.-ra és mennyiben, (iii) Továbbá szükséges, hogy a Ptk. bizonyos, *más jogterületekre vonatkozó szabályait a védelme alá vont szellemi termékek jogára is tekintettel határozza meg* vagy egészítse ki, ami eddig nem mindenben történt meg kielégítő módon; így pl. az örökösársáknak a hagyatéki osztályt követő rendelkezési viszonyát illetően abban az esetben, ha valamely szellemi terméken fennálló jog több örököst illet meg; vagy az özvegyi hasznélvezet szellemi termékek hasznosítására vonatkozó tartalmának meghatározását tekintve, amiről eddig csak a Legfelsőbb Bíróság rendelkezett (LB. P. törv. III. 20. 178/1970., BH 1972/6). Ezeket a kérdéseket a szellemi termékek egyes szakterületeinek külön szabályozása sem rendezte, (iv) Fontos a szellemi termékek jogának a Ptk. rendszerébe illesztése azért is, mert *olyan ide tartozó jogokat is biztosítani kell, amelyeket külön törvény nem rendez* (pl. a know-how, vagy más olyan egyedi, nem nevesített szellemi alkotás védelmére, amihez létrehozójuk törvényes, esetleg alkotmányos alapjogból folyó érdeke fűződik) vagy amelyek a fejlődés során *újonnan kristályosodnak*, mint például a licencszerződések körében a technológiára vonatkozó jogok kategóriája, (v) Végül, de nem utolsó sorban általános érvennyel biztosítani kell a Ptk. *személyhez fűződő jogok megsértése esetén irányadó polgári jogi igények sajátos rendszerének* a szellemi termékekre vonatkozó jogok megsértésére való kiterjesztését.

5.2. A Ptk. a védelmet kimerítően felsorolt szellemi termékfajták körében saját rendelkezésein kívül külön jogszabályokra utalással határozza meg. Az „alkotások meghatározott fajtáira, valamint egyes rokon tevékenységekre” *vonatkozó jogszabályok és az általuk szabályozott termékfajták köre* azonban időközben bővült. A következő jogforrások tartoznak ide: A szerzői jogról és az azal szomszédos jogokról (a hangfelvételek előállítóinak eredetileg említett jogvédelme mellett az előadóművészek, rádió- és TV műsorszolgáltatók és audiovizuális művek rögzítését ellááló jogait is szabályozó) 1999. évi LXXXVI. tv., a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. tv., az újításról szóló 63/1998. (III. 31.) Korm. r., a használati minták oltalmáról szóló 1991. évi XXXVIII. tv., az ipari minták oltalmáról szóló

1978. évi 18. tvr., a mikroelektronikai félvezető termékek topográfiajának oltalmáról szóló 1991. évi XXXIX. tv., a védjegyek (és egyben - a megtevésztő használatukkal szemben valójában a tisztességtelen piaci magatartás külön törvényben szabályozott tilalmával védett - földrajzi árujelzők) oltalmáról szóló 1997. évi XI. tv. Szellemi terméken fennálló jog gyakorlásával kapcsolatos védelmet érintenek a versenykorlátozás tilalma alól csoportmentesítést biztosító következő kormányrendeletek is: Az áruforgalmazási és szolgáltatási franchise megállapodások egyes csoportjainak mentesítéséről szóló 246/1997. (XII. 20.) Korm. r. és a technológia átadási megállapodások egyes csoportjainak mentesítéséről szóló 86/1999. (VI. 11.) Korm. r.

Ennek a hatalmas anyagnak a maga egészében való Ptk.-ba építése megbontaná a Ptk. jelenlegi szabályozási körében kialakult arányokat és csak úgy lenne elképzelhető, ha az új kódex a polgári jog valamennyi területét a teljesség igényével kívánná magába foglalni, önálló könyvet szentelve a szellemi termékek jogának, ám a személyiségi joghoz szintén sokban kapcsolódó családjognak, továbbá a munkajognak és a nemzetközi magánjognak is. Ebben az esetben a szellemi termékek jogának kodifikálása új utat törő, részcodifikációs munkát igényelne, a különböző szakterületek közös szabályainak leparlásával, a kizárólagos jogok keletkezésük és tartalmuk szerinti rendszerezésével, a bejelentési eljárások szabályozásának egységes keretbe foglalásával és az egyes szellemi termékek felhasználására vonatkozó sajátos és bőséges szabályoknak a szerződések általános kötelmi jogi szabályaihoz igazodó, ám a kötelmi jog keretében eddig nevesített szerződésekhez képest külön csoportba rendezésével. Az ilyen nagy lélegzetű munka a fentebb említett holland kodifikáció elakadásából is kitűnően aránytalanul nagy nehézségekkel járna. Ha jogalkotásunk nem ezt az utat választja, úgy a jelenlegi Polgári Törvénykönyvünkben követett megoldást kell a törvénykönyv alkalmas részében korszerűsíteni, a szellemi termékek jogterületének folyamatos bővülésével számolva.

5.3. A szellemi termékek jogának szabályozása a Ptk. jelenlegi rendszerében sem címe, sem elhelyezése szerint nem tükrözi a jogterület lényegét. Az „alkotás” gyűjtőfogalmát használó feliratozással szemben ma már indokoltan felhozható, hogy sem az ide soroló ún. szomszédos jogi teljesítmények, sem a know-how vagy a technológia komplex intézménye nem alkotások. A szerzői mű fogalma felől szemlélve még a védjegy alkotás-jellege is megkérdőjelezhető. Ugyanakkor valamennyien szellemi termékek, amennyiben *szellemi munka közvetlen, nem dologi eredményei*. Figyelmet érdemel, hogy még az irodalmi és művészeti műveken fennálló jogok védelmére létesült Berni Unió Egyezmény sem az alkotás („création”, „creation”, „Schöpfung”) fogalmával jelöli jogvédelme tárgyát (ez a fogalom az EK szerzői jogi irányelveiben kapott először tételesen elismerést), hanem - hiteles francia, angol és német szövegeiben - a „production”, illetve „Erzeugnis” kifejezést használja. Felmerülhet annak a lehetősége is, hogy az új cím a Ptk.-ban pragmatikusan „Szerzői jog és iparjogvédelem” legyen. Ez a különösen a német irodalomban elterjedt megjelölés azonban egyrészt nem utal a terméket létrehozó személyhez kapcsoló „szellemi” minősítés közös nevezőjére, másrészt nem fedi sem az ún. szomszédos jogoknak a szerzői jog mellé nőtt hatalmas körét, sem a szerzői jogi védelemhez szükséges követelmények szintjét el nem érő szellemi alkotások oltalmát, melyek azonban a Ptk. 86. § (3) bek.-e szerint - a piaci verseny felől nézve is csak helyeselhető módon - ugyancsak részeseülhetnek valaminő védelemben. Ezért az új kódexben „a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok” helyett „A szellemi termékekre vonatkozó jogok” cím alatt célszerű a szóban forgó jogterület meggyökereztetése. Az ide tartozó jogok nem a termékekhez fűződnek, hanem a termék létrehozójának személyiségéhez, és a termék vonatkozásában annak tiszteltben tartását védik akkor is, ha mortis causa jogutódokra szálltak át.

A vizsgált jogterület Ptk.-n belüli *elhelyezését* tekintve, azt egyrészt a termékek létrehozó szellemi tevékenység okán a sze-

mélyiségi jogokhoz *rokonítva*, másrészt a szellemi termékeken biztosított jogoknak a termékekre „kítható” jellege folytán a személyre magára vonatkozó, „beható” személyhez fűződő jogoktól *elkülönítve* célszerű szabályozni. Jelenlegi törvénykönyvünk a személyekről szóló Második részben, annak a személyek polgári jogi védelméről szóló IV. címében, „A személyhez és a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok” feliratot kapott VII. fejezetében rendelkezik a szellemi termékek jogáról. Amennyiben az új kódex is külön címet szentelne „A személyek polgári jogi védelmének”, úgy célszerű lenne ezen belül a személyhez fűződő jogok szabályozását követően *külön fejezetben* szabályozni a szellemi termékekre vonatkozó jogok sajátos területét, ami a jelenlegi szerkezetben VIII. fejezet beiktatását jelentené.

Az előrebocsájtottaknak megfelelően a Ptk. 86. § (1) és (2) bekezdésében foglaltak korszerűsítése a következőképpen képzelhető el, az újonnan javasolt szövegrészek kurzív jelölésével: „(1) **A szellem törvényben meghatározott termékei védelem alatt állnak.** (2) **A védelmet e törvény rendelkezésein kívül a szellemi alkotásokra, teljesítményekre és egyéb termékekre vonatkozó más, különösen a szerzői és azaz szomszédos jogokat, a szabadalmi, újítói, használati és ipari mintavédelmi jogokat, valamint a védjegyjogot védő jogszabályok határozzák meg.**”

5.4. Ezen az általános, a szellemi termékek védelmét a Ptk.-ban meggyökereztető szabályozáson túl továbbra is indokolt *általában* rendezni azoknak a szellemi alkotásoknak a védelmét, amelyekről külön jogszabály nem intézkedik, ám amelyek felhasználásához adott esetben létrehozójuk törvényes érdeke fűződhet. Az ilyen alkotások védelmének a Ptk. 86. § (3) bek.-e szerinti általános törvényi feltételei a bírói gyakorlatban alkalmazhatónak tűnnek: a szellemi alkotás egyrészt legyen a társadalomban széleskörűen felhasználható, másrészt ne *legyen* már közkinccsnek tekinthető. A Ptk. a külön nem szabályozott alkotások védelméhez nem kívánja meg annak titkosságát. Ebben a vonatkozásban figyelmet érdemel a LB Pf. 21. 108/1991. sz. határozata is, amely szerint „az a tény, hogy a tudomány állásához kapcsolódó feltételezett ismeret az adott megoldás előállításának lehetőségét az érintett szakmai kör részére nem zárja ki, önmagában nem eredményezi a megoldás közkinccsé válását.” Az alkotás fogalmának ebben a körben való fenntartását indokolja a merő, eredeti módon ki sem fejezett ötlettől és az egyéb szellemi terméktől, mint például a szellemi munkával leszűrt és célszerűen nevesítendő tapasztalattól való elhatárolás.

A jelenleg hatályos feltételrendszer a jogvédelem tárgyát képező alkotás jellegét, másrészt védelme tartamát az eset körülményeihez képest megállapíthatóvá teszi. Ebben a körben kizárólagos jog illetheti meg például valamely tőzsdei *részvényindex* alkotóját az index képzési módjára és mindenkor értékének számítására tekintettel, az index más személy származékos tőzsdei termékébe, például határidős kontraktusába való hasznót hajtó beépítésével szemben. A tőzsdeindex a társadalom minden tőzsdézésben érdekelt tagja által felhasználható, közzététele ugyanakkor korántsem jelenti közkinccsé válását, már csak az indexkosár módosulásai és az indexértékek folyamatos újraszámításaira tekintettel sem. Mások által történő elsajátítás vagy hasznosítás ellen védendő nem nevesített szellemi termékek minősülhet például valamilyen társadalmilag széles körben megvalósítható, részletesen kidolgozott komplex, eredeti, azonosítható és megkülönböztethető *konceptió* is, például valamely eredeti kombinált kulturális létesítmény terve vagy összetett turisztikai elképzelés javaslata is. Vagy akár valamely *reklámszlogen* is (mint például pelenkák vonatkozásában a „nedvesen is száraz” mottó), amely általában nem minősül szerzői mű kifejezésének, és amelyet egyébként csak közös piacon versenyben állók viszonylatában védené a tisztességtelen verseny tilalma. Maradjon a jelenleg hatályos szöveg:

A törvény védi azokat a szellemi alkotásokat is, amelyekről külön jogszabályok nem rendelkeznek, de amelyek társadalmilag széles körben felhasználhatók és még nem váltak közkinccsé.

5.5. Külön szakaszban és az EK jogához is közelítve [a Bizottság franchise-re vonatkozó 4087/88 sz. Rendeletének 1. cikke (3) bek. f) pontja; technológia átadására vonatkozó 240/96 sz. Rendeletének 10. cikke (1) pontja] kell meghatározni a Ptk.-ban a *know-how* néven ismert termék fogalmát. Ezt a vonatkozó EK rendeletre tekintettel alkotott, már említett és a kartelltilalom alól a franchise szerződések csoportját mentesítő kormányrendelet meghatározás nélkül használja; a másik vonatkozó EK rendelet figyelembevételével hozott és már ugyancsak említett, a technológia átadási szerződések csoportját mentesítő kormányrendelet pedig a Ptk.-ra hivatkozással csak az abban foglalt meghatározás ismétlésével definiálja [4. § c) pont]. A következő szabályozás tűnik célszerűnek, az új szövegrész kurzív jelölésével:

A személyeket védelem illeti meg vagyoni érdekű gazdasági, műszaki és szervezési *gyakorlatukból leszárt* tapasztalataik (*know-how*) tekintetében is, *amennyiben azok még nem általánosan ismertek vagy könnyen hozzáférhetők, felhasználójuknak a piaci versenyben előnyt biztosítanak és alkalmas módon azonosíthatók.*

Ebből a meghatározásból minden további rendelkezés nélkül következik a védelemnek a tapasztalat azonosítható leszártásával adódó kezdete és általánosan ismertté vagy könnyen hozzáférhetővé válásával bekövetkező vége.

Ehhez a rendelkezéshez a technológia átadásra vonatkozó szerződések jelentőségének növekedésére tekintettel célszerűnek tűnik új bekezdésben hozzáfűzni:

A törvény a szabadalmas jogainak sérelme nélkül védi a szabadalmazott találmány és a megvalósítására vonatkozó tapasztalat együttes alkalmazásában álló technológiát is, amíg az nem válik általánosan ismertté vagy könnyen hozzáférhetővé.

Ebben az összefüggésben a technológia-átadási megállapodások versenykorlátozások alóli mentesítését szabályozó kormányrendeletünk 4. §-ának a) pontja a rendelet vonatkozásában sem határozza meg a technológia fogalmát, noha az a gyakorlatban ily módon is gyakran képezi licencia tárgyát.

5.6. Szellemi alkotásokra és a *know-how*ra vonatkozó jogok megsértése esetére továbbra is célszerűnek tűnik a külön jogszabályban meghatározott védelem kivül a személyhez fűződő jogok megsértése esetén irányadó polgári igények kiterjesztése (még ha a külön jogszabályokban foglaltakkal átfedéseket is eredményez), továbbá a *know-how* intézményét érintő védelem körében a Ptk. szerinti sajátos vagyoni szankció fenntartása, sőt, a komplex technológia védelmére való alkalmazása is:

(1) Akinek szellemi termékre vonatkozó jogát megsértik, a külön jogszabályban meghatározott védelem kivül a személyhez fűződő jogok megsértése esetén irányadó polgári jogi igényeket támaszthatja.

(2) A külön jogszabályok hatálya alá nem tartozó szellemi alkotásokat valamint az e törvényben szabályozott *know-how* és technológia termékeket érintő védelem körében a jogosult azt is követelheti, hogy az eredményeit elsajátító vagy felhasználó személy részeltesse őt az elért vagyoni eredményben.

5.7. Új szerzői jogi törvényünk sem szabályozta az EK adatbázisok védelméről szóló 96/9 sz. irányelvében az adatbázist lényeges beruházásokkal létesítő javára előirányzott *sui generis* jogot. Ennek az Európai Unióhoz csatlakozásunkkor halaszthatadanná váló törvényi rendezésére azonban a szerzői jogi törvény módosításával, az adattár szerzői jogi védelmének szentelt fejezetben lesz célszerű sort keríteni.

5.8. A gyakorlat fényében szükségessé vált a Ptk. néhány örököségi jogi rendelkezésének a szellemi termékek jogára tekintettel történő módosítása, illetőleg kiegészítése is.

5.8.1. A Ptk. 615. § (1) bek.-e általában rendeli, hogy „az örökös házasársa örökli mindannak a vagyonnak a hasznélvezetét, amelyet egyébként nem ő örököl (özvegyi jog).” Különös rendelkezés hiányában az özvegyi jogra a hasznélvezeti jog általános szabályai alkalmazandók. A Ptk. 164. § (1) bek.-e szerint „...hasznát hajtó jog hasznélvezetére a dolgok hasznélvezetének szabályait kell megfelelően alkalmazni.” Törvényeink adóssák annak megválaszolásá-

sával, miként kell ezeket a szabályokat a szellemi termékekre vonatkozó jogok, a szerzői jog, a szabadalom és a mintaoltalom, a védjegyre vonatkozó jog hasznélvezetére alkalmazni. Eligazítást a szerzői jogot illetően a LB P. törv. III. 20. 178/1970. sz. határozata (BH 1972/6) adott. E szerint „a szerzői jog vonatkozásában a dolgokkal egy tekintet alá - természeténél fogva - a szerzői jog vagyoni jellegű jogosítványa esik, az annak hasznosításából származó szerzői jogdíj pedig azonos a dolog hasznával. Ebből következik, hogy a szerzői jogon fennálló hasznélvezet esetén a szerzői jogdíjak beszedésének joga a hasznélvezőt illeti meg...”. Ideje, hogy az özvegyi jogosult és az állagörökösök közti viszony tisztázása érdekében ezt a speciális értelmezést egyrészt általában a szellemi termékek hasznosításából eredő díjak szedésére irányuló jog kifejezett megerősítésével, másrészt az özvegyi jog tartalmának a szellemi termékeken fennálló jogok hasznosítását is felölelő szabályozással törvény határozza meg. A Ptk. jelenlegi 164. § (1) bekében foglalt rendelkezés után ezért új bekezdésben a következőket célszerű beiktatni:

„A szellemi termékekre vonatkozó jogokat a hasznélvező hozzájárulásával lehet hasznosítani; a hasznosításért járó jogdíjat beszedésének joga a hasznélvezőt illeti meg.”

5.7.2. A védelmi idők meghosszabbodásával nő azoknak az eseteknek a száma, amelyekben - özvegyi jog hiányában - azonos jogot egy sorban örökölt több állagörökös hozzájárulásától függ a szellemi termék felhasználásának engedélyezése. Ez megnehezíti a jogszerű felhasználáshoz szükséges hozzájárulások biztosítását, részben az érintettek közötti egyetértés esetleges hiánya, részben egyes állagörökösök közömbössége vagy a fokozódó migráció következtében lehetetlenül elérhetősége következtében. E tekintetben a jelenlegi törvényi szabályozás nem bizonyult kielégítőnek.

Jogsabályi rendelkezés hiányában kifejezésre jutott az a nézet, hogy az „örökösársak abban a helyzetben vannak, mint a szerzőtársak, hiszen a rendelkezés tárgyául szolgáló mű elválaszthatatlan, nem osztható részekre. Így... analógia útján... együttes rendelkezési jogukat kell feltételezni. Ha az örökösársak közül valamelyik megtagadja hozzájárulását a felhasználási szerződés megkötéséhez, a szerződés a kifejtettek szerint nem jön létre.” A hozzájárulás visszaélészerű megtagadása esetén „a többi örökösársak a joggal való visszaélésre vonatkozó polgári jogi szabályok [Ptk. 5. § (1)-(2) bek.] alapján felléphetnek...” (Benárd A: vagyoni jogok; A szerzői jog kézikönyve, szerk. Benárd A. és Timár L.; 124. old.). Ez a felfogás azonban életszerűtlen és a szellemi termékek felhasználásához fűződő közérdekre ütközik, különös tekintettel arra, hogy valamelyik örökösárs engedélye bírói ítélettel sem pótolható, hiszen a Ptk. 5. § (3) bek.-e szerint jognyilatkozat pótlására csak jogszabály által megkívánt nyilatkozat megtagadásakor kerülhet sor, szellemi termékekre vonatkozó jogok alanyának a termék felhasználásához való hozzájárulása (a kényszerengedélyezésnek az iparjogvédelem körében kivételes esetekben előírt eseteitől eltekintve) pedig már fogalmilag sem tekinthető jogszabály által megkívántnak. „Szerződési nyilatkozat joggal való visszaélés címén nem pótolható” (LB P. törv. I. 20. 184., BH 1985/2. 238.). Ezen túlmenően azonban figyelembe kell venni, hogy a szerzőtársakat a mű együttes megalkotására tekintettel illeti közös rendelkezés joga, örökösök pedig hagyatéki vagyonként jutnak az örökösárs jogához. Az örökösársak szerzőtársi minősége már csupán annyiban hat ki a mű felhasználásának engedélyezésére, hogy mindegyik örökös csalta a saját felmenője szerzőtársi hányada tekintetében és csak a másik szerzőtárs örökösével együtt járulhat hozzá a közösen alkotott mű felhasználásához. A szerzőtársankénti örökösök egymásközti *belső* viszonyát a hozzájárulás *kifelé* történő megadását illetően tehát nem szerzőtársi analógia útján, hanem inkább az örökösársak határozathozatalára vonatkozó szabályozással kell rendezni. Valamely szellemi termék felhasználásának jogosítása a termék létrehozójának több örökös esetén azokat harmadik személyekkel szemben együttesen illeti, ami azonban nem jelenti

azt hogy közös vagyoni jogok gyakorlásának mikéntjéte egymás közötti viszonyukban a törvényhozó ne rendezhetné. Az ilyen rendezés nem vezethet a védett szellemi termék felhasználása engedélyhez kötésének csorbításához. Meg kell viszont akadályozni, hogy az autorizációs jog gyakorlása rendeltetésével ellentétben, az érintettek személyén kívül álló okból, vagy egyes örökösársak érdektelensége, esetleg az engedélyezendő felhasználás szokásos engedélyezési szempontjaitól független indítéka folytán, az örökösársak többségének akarata ellenére meghiúsulhasson.

A kiindulópontot a Ptk. 682. §-ában lehet keresni, amely az örökösársak jogállásáról rendelkezik. (1) bek.-e szerint „Több örökös a hagyatéki osztály előtt közösen illeti meg a hagyatéki vagyont.” A (2) bek. bevezető mondatrésze szerint „Az örökösársak közösségére a tulajdonközösség általános szabályait kell alkalmazni...” A bökkenő egyrészt ott van, hogy a Ptk. csak a hagyatéki osztály előtt rendelkezik örökösársak közösségéről, azonos szellemi terméken fennálló jogot viszont özvegyi jog nemlétében eszmei hányadok szerint több örökös a hagyaték felosztása után is közösen gyakorol. Másrészt ott, hogy a Ptk. közös tulajdon rendező XII. fejezetének szabályai csak dologi tulajdonra vonatkoznak.

Ezért a Ptk. örökösársakra vonatkozó 682. § (3) bek.-ét célszerűnek tűnik úgy kiegészíteni, hogy a hagyatékhoz tartozó vagyontárgyat eszmei hányadok szerint öröklő több állam-

örökös a hagyaték megosztása után is örökösársi közösségben marad. Ily módon rájuk is vonatkoznának a tulajdonközösség általános szabályai. Ebben a körben viszont meg kellene fontolni annak új szakaszban való kimondását, hogy a közös dolog tulajdoni hányadaira, hasznosítására és hasznai megosztására, a dolog hasznosítására, valamint egésze és tulajdoni hányadai feletti rendelkezésre vonatkozó szabályok értelemszerűen alkalmazandók a szellemi termékekre vonatkozó közös vagyoni jogokra is. Ily módon az örökösársak egyetértésének hiánya esetén a szellemi termék szokásos hasznosítására harmadik személynek adandó engedély az erre jogosultak eszmei hányada szerinti kétharmados többségével biztosítható lenne, anélkül, hogy ez a többi örökös jogdíjakban való részesedési jogát érintené. Általános szabályként elő kellene azonban írni, hogy a szellemi termék eredeti jogosultjának vagy jogosultjainak örökösait a terméket felhasználni kívánó a tőle elvárható gondossággal kutassa fel, és őket szándékáról igazolhatóan értesítse. Ha az ismert helyen tartózkodó és kellően értesített örökösárs ésszerű határidőn belül nem válaszol, vagy ha ismert örökösárs tartózkodási helye nem állapítható meg, a többi jogosult eszmei hányadok szerinti szótöbbséggel az ilyen örökösárs állásfoglalása nélkül is jogosíthatja a termék felhasználását.

Dr. Boytha György

A szellemi tulajdon jogi védelme és a Ptk.

I. A szellemi tulajdon és a polgári jog összefüggése

A kérdésvetetés és a problematika címként történt megjelölése szinte már önmagában feladatként tűzi ki annak a megvizsgálását és azoknak az elvi alapoknak a feltárását, hogy

- a szellemi alkotásokhoz és a rokon intézményekhez fűződő jogokat nevezhetjük-e szellemi tulajdonnak,
- e jogok szabályozása integrálható-e, és ha igen, miként az új Polgári Törvénykönyv rendszerébe.

A szellemi alkotásokhoz fűződő jogok a személyiségi és vagyoni jogok olyan sajátos ötvözetét jelentik, amelyek mind a hozzá fűződő személyi, mind pedig a kapcsolódó vagyoni jogviszonyok következtében a polgári jog elválaszthatatlan részei.

E tanulmányban a kérdést kizárólag a kitűzött feladatnak megfelelően és a kodifikáció szempontjából kívánom vizsgálni, vajon

- a szellemi tulajdon védelme szerves része-e a polgári jognak, és
- a kodifikáció során beépüljön-e az átfogó szabályozásba, továbbá
- ha igen, fennmarad-e a jelenleg hatályos Ptk. koncepciójából fakadó törvényi tartalma és rendszerbeli elhelyezése,
- vagy szükséges-e ettől eltérni és miként, figyelemmel
- a polgári jog elvi megközelítésére,
- az elmúlt évtizedek során kialakult bírói gyakorlatra,
- a szellemi alkotásokra vonatkozó külön törvényi szabályozásokra és
- a vonatkozó nemzetközi egyezményekre, valamint azoknak a szellemi tulajdon fogalmi körébe vont szabályozására.

A kérdés gyakorlati megközelítésére tekintettel nem kívánok foglalkozni a szellemi alkotások jogával összefüggésben kialakult különféle elméletekkel és azok történeti fejlődésével. Ennek összefoglaló elemzését megtaláljuk Lontai Endre: „Szellemi alkotások joga” c. művében (Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998.)

II. A Ptk. hatályos szabályozásának a kialakulása

1. Az 1959. évi IV. törvény 84. § úgy rendelkezett, hogy a szellemi alkotáshoz fűződő személyi jogok védelmének külön szabá-

lyát a szerzői, találmányi és újítói jog, valamint a védjegy és mintaoltalom szabályai állapítják meg.

A miniszteri indoklás szerint a javaslat a szűkebb értelemben vett személyhez fűződő jogok mellett nem szabályozza a szellemi alkotásokhoz fűződő személyi jogok védelmét.

A Ptk. 1977. évi IV. § tv.-vel módosított szövege a Második rész „A személyek polgári jogi védelme” IV. cím keretében „A személyhez és szellemi alkotáshoz fűződő jogok” VII. fejezetében „A szellemi alkotásokhoz fűződő jogok” alcím alatt a Ptk. 86. § (1) bekezdésében megállapítja, hogy a szellemi alkotás a törvény védelme alatt áll.

A Ptk. 86. § (2) bekezdése szerint a védelmet - e törvény rendelkezésein kívül - az alkotások meghatározott fajtáira, valamint egyes rokon tevékenységekre a szerzői, iparjogvédelmi (a szabadalmi, a védjegy-, eredet-megjelölés, származásjelzés és mintaoltalom), továbbá az újítói jog, valamint a hangfelvételek előállítását védő jogszabályok határozzák meg.

A törvényi védelem kiterjed még:

- azokra a szellemi alkotásokra, amelyekről külön jogszabályok nem rendelkeznek, de amelyek társadalmilag széles körben felhasználhatók és még közkinccsé nem váltak [Ptk. 86. § (3) bek.] és
- a vagyoni értékű gazdasági, műszaki és szervezési ismeretekre és tapasztalatokra, a megkezdett vagy tervbe vett hasznosítás esetén a közkinccsé válásig. [Ptk. 86. § (4) bek., Ptké. II. 4. §]
- A Ptk. 87. § értelmében akinek szellemi alkotásához fűződő jogát megsértik - a külön jogszabályban meghatározott védelmen kívül - a személyhez fűződő jogok megsértése esetén irányadó polgári jogi igényeket támaszthatja.

A jelenlegi szabályozás tehát a szellemi alkotások törvényi védelmét két csoportra osztja:

- a külön jogszabályok által nyújtott védelemre,
- a Ptk. által a személyiségi jogok megsértésére irányadó rendelkezéseken alapuló védelemre.

A Ptk. tehát a szabályozás köréből kirekeszti a szellemi alkotásokhoz fűződő vagyoni jogok védelmének rendezését, illetve a külön jogszabályok hatálya alá nem tartozó szellemi alkotások, illetve a műszaki szervezési ismereteket és tapasztalatokat érintő

védelem körében úgy rendelkezik, hogy a jogosult azt is követelheti, hogy az eredményét elsajátító felhasználó személy részesítse őt az elért vagyoni eredményben.

2. A jelenlegi szabályozás értékeléséhez és következményeinek a levonásához az alábbiakat kell figyelembe vennünk:

2.1. A magánjog struktúrája már történelmileg kialakult, amikor a múlt század második felében kifejlődött és általánossá vált a szellemi alkotásokra vonatkozó tételes jogi szabályozás megalkotása. E tanulmány célhoz kötöttségére tekintettel e körülményre csak utalok, annak részletes bemutatása nélkül.

A nemzetközi jogegységesítésnek jelentős állomásai voltak:

- az 1883. évi Párizsi Uniók Egyezmény, amellyel az Egyezmény hatálya alá tartozó országok az ipari tulajdon oltalmára uniót alkottak; az Egyezmény meghatározása szerint az ipari tulajdon tárgya: a szabadalom, a használati minta, a gyári, kereskedelmi védjegy, a szolgáltatási védjegy, a kereskedelmi név, a származásjelzés vagy eredet-megjelölés, valamint a védelem a tisztességtelen verseny ellen; [1. cikk (2) bek.]
- az 1886. évi Berni Egyezmény az irodalmi és szerzői művek védelméről.

2.2. Mivel Magyarországon nem volt kodifikált magánjog, e jogintézmények jogrendszerbeli elhelyezését a magánjog tudományán belül vizsgálom és megállapíthatjuk, hogy a jogtudomány a szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogok védelmét a magánjog szerves részének tekintette.

Amikor feladatombhoz tartozik, hogy ezeknek a jogi intézményeknek a polgári joghoz fűződő viszonyát megközelítsem, nem szolgálhatom jobban e feladatot, mint megismételjem, amit e kérdésben Szladits Károly „A magyar magánjog vázlata” (Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1937.) munkájában „A személyi és eszmei javakon való jogok” cím alatt kifejt:

A dolgokon való abszolút jogokkal (dologi jogokkal) szemben vannak olyan jogok, amelyek bizonyos személyi (nem vagyoni érdeket), avagy valamely szellemi alkotást részesítenek mindenki mással szemben feltétlen és kizáró védelemben. Ezek a jogok miképpen, a dologi jogok mellett az abszolút kizárólagossági jogok második főcsoportjaként szerepelnek.

E főcsoporton belül a jogoknak két alcsoportját kell megkülönböztetnünk. Az egyik csoportba a szűkebb értelemben vett személyi vagy személyiségi jognak nevezett jogokat soroljuk, a másik alcsoport azokat a jogokat foglalja magában, amelyek az embernek bizonyos gondolati termékei (eszmei, szellemi alkotásai) részére biztosítanak a tulajdonhoz hasonló kizárólagos uralmat. Ezeket szokás megjelölni az eszmei javakon való jogok, vagy az eszmei tulajdon nevével.

A személyiségi jogokat és az eszmei tulajdont azért kell egymástól különválasztanunk, mert míg a személyiségi jogok a védett személytől el nem választhatók, addig az eszmei tulajdon körébe tartozó jogok a magánjogi forgalom (átruházás, terhelés) tárgyai lehetnek akár csak a dologi jogok.

Másfelől a jogoknak ez a két csoportja a jogi védelem eszközei szempontjából oly sok közös vonást vett fel, hogy egységes főcsoportként helyezhető szembe a dologi jogokkal. Közös elnevezésükre még nem alakult ki általánosan elfogadott szóhasználat. (377-378. old.)

„Az eszmei tulajdon” cím alatt a következőket tartalmazza:

Tulajdon tárgya csak dolog (testi tárgy) lehet. Vannak azonban a dolgokon kívül más nevű eszmei javak is, amelyek tekintetében a törvény az arra jogosultnak a tulajdonhoz hasonló kizárólagos hatalmat (abszolút jogot) biztosít. Ily értelemben beszélhetünk eszmei tulajdonról. E kizáró jogokat általában az jellemzi, hogy bizonyos gondolati terméket (jellemző formában megnyilvánuló eszmét) részesítenek védelemben. Ezek a jogok mintegy középen állnak a dolgokra irányuló tulajdonjog és az ember személyiségének közveden jogi oltalma, vagyis a személyiségi jogok között.

Az eszmei javak egyúttal gazdasági javak is, a rájuk vonatkozó jogok forgalomképes, vagyoneértékű jogok, vagyis lényegükben vagyoni jogok.” (380. old.)

Amint Szladits megállapításaiból kitűnik, a fogalmi tisztázottság mellett csupán az egységes szóhasználat kialakulása hiányzik. Az azóta eltelt évtizedekben e szóhasználat mind a jogtudományban, mind a nemzetközi egyezményekben kialakult, és törvényi szóhasználatá is vált napjainkig.¹

2.3. A magánjognak a szellemi alkotásokra vonatkozó kialakult szerves fejlődését törte meg a szocialista polgári jog alapjául szolgáló ideológiai felfogás. Ennek alapjait találjuk meg Világhy Miklósnak „A szellemi alkotások jogi védelmének elvi alapjai a szocialista jogrendszerben” című tanulmányában. (ÁJTI Értesítője, 1960/2-3.)

Világhy kifejti: „szellemi alkotások joga a legszélesebb értelemben azokat a társadalmi viszonyokat szabályozza, amelyek a szellemi alkotás létrehozásával és a társadalom érdekében való felhasználásával kapcsolatosak. Gyökerükben e viszonyok a tág értelemben vett munka viszonyai.” (148. old.)

„Visszatérve most a szellemi alkotásokkal kapcsolatos társadalmi viszonyok elemzésére, kiindulópontnak az a szocialista jogtudományban ma általánosan elfogadottnak mondható megállapítás, hogy ezek a viszonyok alapjukban - az alkotás létrejöttét követően - nem vagyoni természetűek.”

„A szellemi alkotásokkal kapcsolatos társadalmi viszonyoknak a sajátos nem vagyoni eleme, mozzanata közvetlenül vagyoni viszonyokkal van összefüggésben. E vagyoni viszonyok főleg a szellemi alkotások társadalmi felhasználásával összefüggésben jönnek létre.”

„Az alkotó a javak elosztásának a szocialista rendje szerint a munkája mennyiségének és minőségének megfelelő díjazásban részesül. A szellemi alkotás felhasználásával összefüggő viszonyok az elosztási viszonyok közé tartoznak, azok sajátos formája.” (149. old.)

Kifejti, hogy jogi szerkezetüket tekintve az erkölcsi ösztönzés szolgáló jogoknak abszolút szerkezetűeknek és negatív tartalmúnak kell lennie. Az alkotóval, mint személy szerint kijelölt jogosulttal szemben mindenki mást el kell tiltani attól, hogy az alkotás minőségét kétségbe vonja, vagy megsértse az alkotáshoz fűződő nem vagyoni érdeket.

Az ösztönzés másik eleme, az anyagi ösztönzés a munka mennyiségének és minőségének megfelelő díjazás biztosítása formailag a felhasználási engedély ellenértékének tűnik. A díjazás közvetlenül a teljesítményhez kapcsolódik.

Világhy a szellemi alkotások jogviszonyát két nagy csoportra osztja:

- a szerzői jogi viszonyokra, és
- a feltalálói jogviszonyokra (ide sorolja az újítási jogviszonyokat is).

Nem sorolja ide, és nem tartja a szellemi alkotások jogi keretébe tartozónak a védjegyjog intézményét, bár el kell ismerni - álláspontja szerint, hogy számos formai (főleg szerkezeti) hasonlóság van, továbbá a nemzetközi szempontok szükségessé tehetik a védjegyjog intézményének a szellemi alkotások jogával való kapcsolatba hozatalát.

A védjegy mint kapitalista intézmény tipikus versenyeszközként alakult ki, szocialista viszonyok között fokozza a vállalatok és a vállalati dolgozók felelősségtudatát a termékeikért. (161-163. old.)

Kifejti, hogy a szellemi alkotások körében vett társadalmi alapjogviszonyok - bár ezek is abszolút szerkezetű jogviszonyok - különböznek a tulajdontól, mivel az alkotó védelmét, nem pedig valamely dolog más által való elsajátításának a kizárását szolgálják. A felhasználási jogviszonyban is lényegesen különböznek a szerződéssel alapuló egyéb polgári jogi viszonyoktól. Míg az utóbbiak az árucserre viszonyait fejezik ki, addig a felhasználás jogviszonyai tartalmilag elosztási viszonyok, melyek a szocialista viszonyok között nem árutermészetűek.

A felhasználó származékos úton az alkotó jogait, illetve annak egy részét szerzi meg. A felhasználás jogviszonyai az alkotó irányában negatív szerkezetűek, kifelé, harmadik személyek irányá-

ban éppúgy abszolút szerkezetűek, mint az alapjogviszonyok.

Mindemellett a kétféle jogi helyzet között csak szerkezeti, illetve formai hasonlóság van, tartalmukban lényegesen különböznek.

Világhy felveti a kérdést, hogy a szellemi alkotások joga egyáltalában a polgári jogba tartozik-e, és a különféle felfogások ismertetése alapján arra a következtetésre jut, hogy a jelenleg általánosan elfogadott nézet szerint, ami a szellemi alkotások jogát a polgári jogba utalja, meg kell jegyezni, hogy a szellemi alkotások jogviszonyai a polgári jogban minden esetben különálló helyet foglalnak el, és e jogviszonyokat a többi jogviszonyokicai csupán az áruforma bizonyos elemeinek felhasználásában mutatózó közösség fűzi egybe.

Tehát, ha lehántjuk Világhy tanításairól az ideológiai köntöst, kitűnik, hogy a szellemi alkotásoknál mind a személyiségi, mind a vagyoni jogi vonatkozásban az abszolút szerkezetű, negatív tartalmú jogok vázát látja, melyek kötetmi jogi viszonyok útján kapcsolódnak a forgalmi élettel.

Amint azzal a későbbiekben foglalkozom, az élet és a joggyakorlat áttörte az ideológiai köntöst, és arra tekintet nélkül a polgári jog eszközeivel is beágyazta a szellemi alkotásokat a polgári jogba és jutott el a jogfejlődésben, a jogalkalmazásban a szellemi tulajdonjog koncepciójához.

2.4. Meg kell azonban említünk, hogy nem csak a szocialista ideológia, hanem más magánjogi felfogás is kirekesztette a tulajdonjog köréből a szellemi alkotásokon fennálló jogokat.

Kolosváry Bálint a dologi jogról írott tanulmányában kifejti, hogy a tulajdonjognak kizárólag dolog, mégpedig az egyedi dologra meghatározott dolog a tárgya, és megemlítenédnek tartja, hogy a szellemi javak, a szerzői jog, a szabadalmi jog a tulajdonnak nem tárgyai. Írói, művészi tulajdonról beszélni tehát helytelen szóhasználat.

A szerzői javak védelmének a tulajdonjog védelméhez hasonló szabályozása a kérdéses személyiségi jogokat tulajdonná nem avatja, sem a művészi alkotásokat gondolati, testi jogokká nem változtatja. (in: *Szladits Károly: A magyar magánjog*, 1942. II. kötet 115. o., Grill Károly Könyvkiadó Vállalat)

III. A szellemi tulajdon és a dolog fogalma

A Ptk. 94. §-a szerint minden birtokba vehető dolog tulajdonjog tárgya lehet. Ha a törvény kivételt nem tesz, a tulajdonjog szabályait megfelelően alkalmazni kell a pénzre, az értékpapírra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre.

A Ptk. tehát a tulajdonjog fogalmát és meghatározását a birtokba vehető dologra építi, ugyanakkor nem zárja ki a tulajdonjog tárgyainak köréből a szoros értelemben vett dolgokon túlmenően a dolog módjára hasznosítható természeti erőket, valamint az értékpapírok általános megjelölésével a birtokba vehető dolognak nem minősíthető, azonban értékpapírnak minősülő nem okiratban, hanem más módon rögzített nyilvántartott és továbbított adatot. [Ptk. 338/A. § (2) bek.]

A törvény e rendelkezéséhez fűzi az elmélet azt a következtetést: valójában a helyzet nem úgy áll, hogy a tulajdonjog tárgya lehet minden, ami a polgári jog értelmében dolognak minősül, hanem dolognak minősül jogi értelemben mindaz, ami a tulajdonjog tárgya lehet. A dolog mint polgári jogi kategória tehát valójában a tulajdonjog tárgyának az elvont kifejezése. (*Eörsi-Világhy: Polgári jog*, 1962, I. 285. old.)

Így tehát a polgári jog elméletébe beilleszkedik, hogy a szellemi alkotások - mint szellemi tulajdon - a tulajdonjog tárgyai lehetnek.

Figyelemmel arra, hogy a nemzetközi jogfejlődés, mikor az egyezmények sorozatán át mindig elismeri a szerzőket megillető személyiségi jogokat és azokat oltalmazza, a nemzetközi egységesítésre irányuló szabályozás a szellemi alkotásokhoz fűződő vagyoni jogokat egyidejűleg csoportosítja és így fejlesztette ki az

elmúlt évszázad során az ipari tulajdonjog, majd pedig a mai nemzetközi szabályozás² és a jogtudomány³ kategorizálása alapján a szellemi tulajdon fogalmát.

Ezen elméleti összefüggés alapján - a szellemi alkotásokra vonatkozó új törvényi rendelkezések jogharmonizációs törekvéseire és a jogharmonizációs kötelezettségre figyelemmel - *indokolt a szellemi tulajdon a polgári jog tulajdonjogi fejezetében rendezni*, az alkalmazási körét a TBJPS-Egyezményben meghatározott kategóriák alapján kijelölni, melyek az Egyezmény sorrendje szerint:

- szerzői jogok és kapcsolódó jogok,
- védjegyek,
- földrajzi megjelölések,
- ipari minta,
- szabadalmak,
- félvezető áramkörök térbeli elrendezése (topográfiaja),
- nyilvánosságra hozott adatok védelme.

A TBJPS-Egyezményben foglaltakon túlmenően a kialakult hazai szabályozásra figyelemmel az alábbi kategóriákra is indokolt az oltalmat kiterjeszteni, mégpedig a TBJPS-Egyezményben meg nem jelölt:

- a használati minta oltalma,
- a társadalmilag széles körben felhasználható és még közkinccsé nem vált külön jogszabály által nem védett szellemi alkotások [Ptk. 86. § (3) bek.].

A Ptk. 86. § (2) bekezdése a fentiek túlmenően megjelöli az újítói jogot, valamint a hangfelvételek előállítóit védő jogszabályokat.

Az újítói jog a szocialista termelési és társadalmi jogviszonyokra felépült jogintézmény. A Ptk. megalkotásakor az újításoknak a társadalmi tulajdonon alapuló gazdasági rendszerben ösztönző szerepük volt. Újításnak minősült minden megvalósítható műszaki és szervezési megoldás, amely az adott gazdálkodó szervnél viszonylag új volt. Ehhez egyéb többletkövetelmény nem járt. Nyilvánvalóan az újítói mozgalom jelentős politikai szerepére figyelemmel a Ptk. az újítást a szellemi alkotások körében szabályozta. Jelenleg a 63/1998. (III. 31.) Korm. rendelet tartalmazza az újítás részletes szabályait. Kizárólag a munkáltató döntésén múlik, a gazdálkodó szervezet tevékenysége körében a relatív új megoldásokat újításként kívánja kezelni és díjazni. Valamely megoldás önmagában azért, mert az adott munkáltatónál relatív újdonságot jelent, szellemi tulajdonnak nem minősülhet. A know-how ehhez képest többletkövetelményeket támaszt. (Lásd III. /3.4. fejezetet)

A hangfelvételek előállítóit védő szabályok pedig a szerzői jogi törvényben szerepelnek, mely pusztán csak egyike a szerzői jogi törvényben szabályozott szomszédos jogoknak.

A szellemi tulajdon egyes fajtáira vonatkozó speciális törvényeknek a Ptk.-val való összefüggéseit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy - figyelemmel az adott jogintézmények történelmi kialakulására és az adott jogintézményekre a vonatkozó nemzetközi egyezményekhez való kapcsolatára - olyan jogintézményekkel állunk szemben, amelyeknél a különböző jogtárgyak speciális jellege következtében önálló, elkülönült jogi szabályozás szükséges, azonban a velük kapcsolatos jogviszonyok csak a Ptk. rendelkezéseivel összhangban szabályozhatók.

A jogharmonizációra irányuló törekvések megvalósulása óta (1994. évi I. tv.) a szabadalmi jog, a védjegyjog és a szerzői jog önálló törvényi szabályozásban részesült és már e jogintézmények jellege, szerkezete alapján a polgári joghoz való kötődés és a Ptk.-val való szoros kapcsolatuk e törvényekben a megalkotásuk időrendi sorrendjében egyre nagyobb hangsúlyt kap.

A *találmányok szabadalmi oltalmáról* szóló 1995. évi XXXIII. tv. (továbbiakban: Szt.) bevezetőjében utal a Magyar Köztársaságnak a szellemi tulajdon védelmére fennálló nemzetközi kötelezettségeire. A hasznosítási szerződésre vonatkozó III. fejezet keretében, a Szt. 30. § (2) bekezdése tartalmazza, hogy a hasznosítási szerződésre a törvényben nem szabályozott kérdésekben a Polgári Törvénykönyv rendelkezései az irányadók.

A védjegyek és földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. tv. (továbbiakban: Vt.) 7. § -ban a hozzájáruló nyilatkozattal összefüggésben utal a Polgári Törvénykönyvön alapuló megtámadási jog lehetőségére; a 22. § szerint pedig a védjegyhez kapcsolódó és a védjegyoltalomból eredő jogok átszállására, átruházására, megterhelésére, valamint a közös védjegyoltalmi igényre, a közös védjegyoltalomra, az e törvényben nem szabályozott kérdésekben a Ptk. rendelkezései az irányadók.

A használati szerződésre vonatkozó IV. fejezet keretében pedig a Vt. 26. § (2) bekezdése szerint a használati szerződésre a törvényben nem szabályozott kérdésekben a Ptk. rendelkezései az irányadók.

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. (továbbiakban: Szt.) 3. §-a szerint azokban a kérdésekben, melyeket a törvény nem szabályoz, a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseit kell alkalmazni.

Álláspontom szerint a szerzői jogról szóló törvény e legtaggabb, a Polgári Törvénykönyvet érintő meghatározása juttatja kifejezésre hangsúlyozottan azt a kodifikációs technikát, ami az előző két törvényi szabályozásra is mérvadó.

Az Szt. 3. §-hoz fűzött miniszteri indokolás visszautal az általános indoklásra, amely szerint a szerzői jogi védelem abszolút szerkezetű, negatív tartalmú kötelezettséget állító jogviszony, amely jellegében hasonló a tulajdonviszonyhoz, tárgya azonban szellemi alkotás, ami a szerző személyiségéhez kötődő jogosultságok elismerését és oltalmát nyújtja.

A törvény a Ptk.-ra történő hivatkozása arra utal, hogy a szerzői jogi törvény azért nem szabályoz bizonyos kérdéseket - melyre bár tárgyuknál fogva kiterjedhetne a szerzői jogi szabályozás -, mert azokról a Ptk. már rendelkezik.

A 3. § helyes értelmezése tehát az, hogy a Ptk.-t azokban a kérdésekben kell alkalmazni, amelyeket a szerzői jogi törvény nem szabályoz, bár tárgykörére figyelemmel elvileg szabályozhatna. A Ptk. tehát a szerzői jog anyajogszabálya, megadva az általános szabályozási háttérrel, kiegészítve a szerzői jog szabályozását olyan kérdésekben, amelyre az nem ad választ, megoldást. Többnyire éppen azért, mert Ptk. rendelkezései már a kérdést kielégítően szabályozzák.

IV. A szellemi tulajdon kodifikációjának problematikája

1. Alapvető összefüggések

A szellemi tulajdonhoz fűződő jogszabályoknak a Ptk.-hoz viszonyított speciális rendelkezései lényegileg és alapvetően e jogosultságok meghatározását, keletkezését, a hozzájuk fűződő jogosultságokat, az oltalom terjedelmét, területi és időbeli hatályát, nyilvántartását és a velük kapcsolatos igények érvényesítési módját határozzák meg.

Ezzel szemben e jogosultságokhoz fűződő jogok feletti rendelkezésekre, átruházására, megterhelésére, hasznosítására valamint öröklés útján történő átszállására vonatkozóan a fent hivatkozott törvényi speciális rendelkezéseken túlmenően a bírói gyakorlat már e jogintézmények korábbi törvényi szabályozása időszakában is a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseit alkalmazta.

Megvizsgálva a speciális rendelkezéseknek a Ptk.-val való összefüggését, célszerű elkülönülten vizsgálni a hozzájuk fűződő személyi és vagyoni jogi vonatkozásokat.

Figyelemmel arra, hogy a nemzetközi szabályozásokban és az azokra alapuló jogi irodalomban a szellemi tulajdonjog az ipari tulajdon elnevezés „jogutódjaként” alakult ki, a szellemi tulajdon körében is el kell különíteni azokat a jogintézményeket, melyek nem személyi jogi vonatkozásúak. Ezek a védjegyek a földrajzi árujelzők, az eredet-megjelölések és a nyilvánosságra nem hozott adatok, a személyhez nem fűződő know-how-k.

2. A személyiségi jogi kérdések

A személyiségi jogokhoz fűződő szellemi tulajdon körében a vizsgálódásomat a szerzői jog, a szabadalmi jog szabályozásának körére korlátozom. Az ipari minta, a használati minta, a félvezető áramkörök topográfiájának alkotóit megillető személyi jogi oltalom lényegileg megfelel a szabadalom feltalálóját megillető jogoknak.

2.1. Az Szt.-nek a szerző személyéhez fűződő rendelkezései nem érintik a személyhez fűződő jogokról szóló Ptk.-beli általános szabályok érvényesülését.

Így a Ptk. 75. § (3) bekezdése szerint a személyhez fűződő jogokat nem sérti az a magatartás, amelyhez a jogosult hozzájárult, feltéve, hogy a hozzájárulás megadása társadalmi érdeket nem sért, vagy nem veszélyeztet. A személyhez fűződő jogokat egyébként korlátozó szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat semmis.

E rendelkezés csak a jog korlátozását fejezi ki, a jog gyakorlásának korlátozását, feltételhez kötését nem akadályozza.

Az Szt. 29. § (1) bekezdése szerint a szerző neve feltüntetéséhez való jogot a felhasználás jellegétől függően, vagy ahhoz igazodó módon gyakorolhatja.

Az Szt. 9. § (2) bekezdése értelmében a szerző a személyhez fűződő jogait nem ruházhatja át, azok másképp nem szállhatnak át, a szerző nem mondhat le róluk.

A szerzői jogi törvénynek olyan, a szerző személyéhez fűződő rendelkezései vannak, amelyek a személyhez kizárólag szerzői minőségben tapadnak, tehát indokolt a szerzői törvényben való speciális szabályozás. E kérdéseknek a Polgári Törvénykönyvben történt szabályozása széjjelfeszítené annak kereteit, ugyanakkor az önálló szabályozás nem fosztja meg a szerzőt az általános polgári jogi védelem érvényesülésétől.

Ilyen speciális személyhez fűződő jogok, amelyek szükségtelenül kerülnének a Polgári Törvénykönyvbe:

- a mű nyilvánosságra hozatalához való jog, beleértve a visszavonás jogát,
- a névjog, a név feltüntetéshez való jog és az ehhez kapcsolódó jog a szerzőség elismerésére,
- a mű egységének védelme, a védelem a mű megcsonkításával, vagy olyan megváltoztatásával szemben, ami a szerző becsületét, hírnevét sértené,
- a szerző beleegyezésének szükségessége ahhoz, hogy a művét képek alkalmazásával, illusztrációjával adják ki,
- a szerző személyéhez fűződő jogai gyakorlásának speciális szabályai a szerző halálát követően a védelmi időn belül.

2.2. A feltaláló az, aki a találmányt megalkotta. (Szt. 7. §) Ha a jogerős bírói ítélet mást nem állapít meg, azt a személyt kell feltalálónak tekinteni, aki a szabadalmi bejelentés napján feltalálóként szerepel. A feltalálót megilleti a jog, hogy a szabadalmi okiratokon e minőségben feltüntessék. Mellőzni kell a feltaláló nevének feltüntetését a nyilvánosságra kerülő iratokon, ha azt a feltaláló kéri.

Lényegileg itt a személyiségi jognak sajátos korlátozásával találkozunk, amikor - a nemzenkői egyezményeknek megfelelően - a törvény a feltalálónak a neve feltüntetéséhez való jogát az okiraton való feltüntetésre korlátozza. A Szt. 12. § (1) bekezdés rendelkezése értelmében szolgálati találmány esetében, ha a munkáltató érdeke úgy kívánja, hogy a találmányt titokban tartsa, és üzleti titokként kezelje, úgy szabadalmi okirat kiállítására nem kerül sor. Ez esetben háttérbe szorul a feltalálónak az alkotáshoz fűződő személyiségi joga, mert a szerzősége nem kerülhet nyilvánosságra és a neve feltüntetésre. Ez esetben is azonban a feltaláló jogosult fellépni azzal szemben, aki a szerzőségét vitatja.

Ha többen, közösen alkotnak találmányt, úgy amíg jogerős bírói ítélet mást nem állapít meg, a bejelentésben foglalt szerzőségi arányt kell irányadónak tekinteni.

A feltaláló a Ptk. szerint léphet fel azzal szemben, aki e minőségét kétségbe vonja, vagy a találmányhoz fűződő személyiségi jogait egyébként megsérti.

A fenti személyhez fűződő jogoknak a Ptk. alapján történő értelmezését adja a Legfelsőbb Bíróságnak PK 275. sz. állásfoglalása az alábbiak szerint:

Több feltaláló esetén a feltalálói jogosultság az alkotó munkában való részvétel arányában oszlik meg. Több feltaláló esetén a szerzőségük arányát ettől eltérően nem határozhatja meg sem a felek szerződése, sem a bíróság döntése. Jogszabályba ütközik és a Ptk. 200. § (2) bekezdése szerint érvénytelen az a szerződés, vagy egyoldalú nyilatkozat, amely feltalálónak ismerik el azt, aki nem végzett alkotó munkát és nem volt feltaláló. Ezzel azonos megítélés alá esik, ha a feltalálók a szerzőségük arányára vonatkozó megjelölése nem felel meg az alkotómunka értékének.

A találmányból eredő vagyoni jogosultság azonban a szabadalom, a szabadalmi igény, a hasznosítási díjkövetelés, a találmányi díjkövetelés eltérhet a feltalálói aránytól, illetve annak részarányától. A vagyoni jogok tekintetében önmagában nem eredményez érvénytelenséget a feltalálói minőségre, vagy annak részarányára vonatkozó érvénytelen megállapodás. Ez esetben a Ptk.-nak a szerződések részleges érvénytelenségére vonatkozó rendelkezései az irányadók. (Ptk. 239. §)

A szabadalmi jog tehát élesen elválasztja a feltaláló találmányhoz fűződő jogai körében személyiségi jogi és vagyoni jogi elemeket és a bírói gyakorlat a szabadalmi törvényben nem szabályozott kérdésekben a Ptk.-ra utal.

3. A szellemi alkotásokhoz fűződő vagyoni jogok

3.1. Szabadalmi jog

A találmányok szabadalmi oltalmáról szóló törvényen - mint modellen - keresztül vizsgálom a jelenlegi jogtechnikai megoldás mellett a külön szabályozás és a Ptk.-n belüli együttes szabályozás kérdését, a külön törvények és a Ptk. kapcsolatának az összefüggéseit, különös figyelemmel a bírói gyakorlatra.

A külön törvények rendelkezései közül bemutatjuk azokat, melyeknek olyan specifikus jellegzetességei vannak, amelyek kizárólag az adott jogintézményre vonatkoznak és ezért ezeknek a kérdéseknek a Ptk.-n belül történő szabályozásával olyan jogintézményeket inkorporálnánk, amelyek egyrészt áttekinthetetlené tennék a Ptk.-t, másrészt a Ptk.-ba helyezne el olyan szabályozást, amely az adott területek fejlődésének gyors ütemére és a nemzetközi kapcsolódásokra tekintettel a kódexnek a gyakoribb módosítását tenné szükségessé.

3.1.1. A speciális jogszabályok szabályozása strukturális szempontból is eltér, és megkülönböztetjük:

- az ipari tulajdonra (szabadalom, védjegy, használati minta, ipari minta) vonatkozó jogosultságokat érintő szabályozásokat és a
- a szerzői jogi szabályozást.

3.1.2. Az ipari tulajdon kategóriájába eső oltalmi jogok államigazgatási határozat alapján, hatósági elismerés és nyilvánosság követelményében a jogszabályban meghatározott időtartamra jönnek létre, és ezért e jogszabályok az adott szellemi tulajdonra vonatkozó anyagi jogi rendelkezéseken kívül külön részben szabályozzák a jogok megszerzésével, fenntartásával és megszűnésével összefüggő államigazgatási eljárást és ezen államigazgatási határozatok megváltoztatására vonatkozó nem peres eljárást, valamint a jogok érvényesítésével összefüggő perjogi szabályozást.

Az a körülmény, hogy e törvények az anyagi jogi és a hozzájuk tartozó eljárásjogi jogszabályokat ötvözik, önmagában kizárja annak a lehetőségét, hogy a Ptk. a szellemi tulajdonra vonatkozó törvényeket tartalmazza. Ezen eljárási szabályok meghatározóak a szellemi alkotás oltalmát jelentő szellemi tulajdon keletkezése, tartalma, terjedelme és megszűnése vonatkozásában.

A fenti anyagi és eljárásjogi együttes szabályozás igényén túlmenően a jogintézmény sajátosságai alapján is vizsgálom, miért

szükséges az önálló szabályozás fenntartása, és egyidejűleg a szabályozás alapjainak, létének, a Ptk.-hoz történő integrálása.

A szabadalom mint abszolút szerkezetű és negatív tartalmú jog a szabadalom tulajdonosának, a szabadalmasnak a tulajdonosi pozícióval azonos jogokat nyújt.

A szabadalmas kizárólagosan jogosult a találmány hasznosítására, amelynek alapján bárkivel szemben felléphet, aki engedély nélkül a kizárólagos használati jogát sértő cselekményeket végez, továbbá a szabadalomhoz fűződő jogait átruházhatja, megterhelheti, gazdasági társaságba nem pénzbeli hozzájárulásként beviteli.

Ez utóbbi jogosultságok gyakorlása vonatkozásában a szabadalmi törvény speciális rendelkezéseket nem tartalmaz, és így a Ptk.-nak a tulajdonjoggal kapcsolatos rendelkezései az irányadók.

Ebből következik, hogy a szellemi tulajdonra vonatkozó szabályozást a tulajdonjog körében kell elhelyezni. Fogalmi ellentmondást jelent ezeknek a jogoknak a személyi jogok körében történő rendelése, mivel a szabadalmas a feltalálótól elkülönülhet, és ez esetben a szabadalom jogosultjához személyiségi jogok nem fűződnek.

3.1.3. A speciális szabályozást igénylő kérdések:

3.1.3.1. A jogszerzés

A törvény normatív meghatározás útján jelöli meg a szellemi alkotásoknak azt a körét, amelyekre szabadalmi oltalom adható. Szabadalmazható minden új, feltalálói tevékenységen alapuló, iparilag alkalmazható találmány; a törvény megjelöli továbbá a szellemi alkotások azon körét, amelyekre a szabadalom megadását kizárja. A törvény meghatározást ad az újdonság, a feltalálói tevékenység és az ipari alkalmazhatóság fogalmáról.

Amennyiben a találmány a törvényi szabályozás e normatív feltételrendszerét kielégíti, a találmányra szabadalmat kell adni. A feltalálónak tehát a szabadalom megadására alanyi joga, igénye van. Ez az alanyi jog, a szabadalmi igény a feltalálót vagy jogutódját illeti meg.

A szabadalmi igény átruházható vagyoni jog.⁴⁴

Szolgálati találmány esetében a szabadalmi igény a törvény rendelkezése alapján a munkáltatót mint a feltaláló jogutódját illeti meg.

Közös szabadalmi igény vagy közös szabadalom esetén a szabadalom a törvény rendelkezése alapján kapcsolódik a Ptk. közös tulajdonra vonatkozó rendelkezéseihez. A szabadalmastárs hányadára a többi szabadalmastársat harmadik személlyel szemben elővásárlási jog illeti meg. Speciális rendelkezés hiányában nyilvánvalóan az elővásárlási jog gyakorlására a Ptk. rendelkezései az irányadók.

3.1.3.2. A szabadalom időtartama

A szabadalmi oltalom meghatározott időre, húsz évre szól, nem hosszabbítható meg. Az oltalmi idő elteltével közkinccsé válik. A szabadalmas a szabadalomfenntartási díj fizetésére köteles.

3.1.3.3. A szabadalmi oltalom terjedelme és tartalma

A speciális szabályozás rendelkezése következtében a szabadalmi oltalom terjedelmét az igénypontok határozzák meg, és a szabadalmi oltalom az olyan termékre vagy eljárásra terjed ki, amelyben az igénypont összes jellemzője megvalósul.

A szabadalom tartalmára vonatkozó rendelkezés alapján pedig a szabadalmasnak kizárólagos joga van a találmány hasznosítására, és e rendelkezések határozzák meg azokat a tevékenységi köröket, amelyek a hasznosítás fogalma alá esnek, és amelyeknek harmadik személy részéről történő gyakorlását a törvény mindenkiel szemben kizárja, és az ezzel ellentétes magatartás szabadlombitorlást valósít meg.

3.1.3.4. A szabadalomból eredő jogok megterhelése

A speciális és az általános szabályozás összefüggése jelentkezik a szabadalmi oltalomból eredő jogok megterhelése vonatkozásában. A Ptk. 1996. évi XXVII. tv.-vel történt módosítása alapján a szabadalom mint vagyoni értéket jelentő jog terhelhető jelzálog alapítása útján is.

Nyilvánvalóan a jelzalogjogra vonatkozó rendelkezések általában a szabadalomra alapított jelzalogjog vonatkozásában is irányadók, kivéve a szabadalmi törvénynek a speciális rendelkezését, amely szerint a jelzalogjog alapításához nem szükséges a közokiratba foglalás, hanem elégséges az írásba foglalás és nem szükséges a jelzalogjogot a Magyar Országos Közjegyzői kamaránál vezetett nyilvántartásba bejegyezni, hanem ennek a nyilvántartására szabadalmi lajstromba történt bejegyzés szolgál.

3.1.3.5. A szolgálati és alkalmazotti találmányok

A szabadalmi törvény rendelkezéseket tartalmaz egyrészt a szolgálati és alkalmazotti találmányok feltalálóiak díjazására, valamint a szabadalomhasznosítási szerződésekre.

A szabadalmi törvényre tartozik annak rendezése, hogy milyen előfeltételek mellett minősül valamely találmány szolgálati vagy alkalmazotti találmánynak. Ezen előfeltételek esetén illeti meg a munkáltatót a szabadalomhoz fűződő igény, és ennek az igénynek a bejelentési eljárás során történő érvényesítési módjáról rendelkezik.

A szabadalom díjazására vonatkozóan a feltaláló és a szabadalmas szabadon szerződnek. A szerződésekre vonatkozóan tartalmaz a törvény a díjazás mértéke, módja vonatkozásában bizonyos diszpozitív szabályokat. E diszpozitást csak az korlátozza, hogy a szolgálati találmánnyal kapcsolatos jogok és kötelezettség tekintetében a szerződésben sem lehet eltérni a törvény olyan szabályaitól, amelyek a feltalálók érdekeit szolgálják.

A szabadalmi törvény útján nevesített e szerződéstípusok tekintetében is érvényesülnek a kötelmi jognak a szerződésekre vonatkozó Ptk.-ban foglalt rendelkezései.

A találmányi díjszerződésekre vonatkozó diszpozitív rendelkezéseket a szabadalmi jog egészének inkorporálása nélkül nem lenne célszerű a kötelmi jog külön részében nevesíteni, mert e szabályozás sok vonatkozásban a szabadalmi joghoz kapcsolódik.

3.1.3.6. A hasznosítási szerződések

A hasznosítási szerződések vonatkozásában a törvény itt kimondja, hogy a nem szabályozott kérdésekben a Ptk. rendelkezései az irányadók.

A találmányi díjszerződéssel összefüggésben bemutatott szempontoknak megfelelően indokolt a hasznosítási szerződéseknek is a szabadalmi törvény keretében történő szabályozása.

A szabadalmi törvény 28. §-a szerint a szabadalmas a hasznosítási szerződés egész tartama alatt szavatol azért, hogy harmadik személynek nincs a szabadalomra vonatkozó olyan joga, amely a hasznosítást akadályozza. Erre a szavatosságra az eladónak a tulajdonjog átruházására való szavatossági igénye irányadó.

A jogszavatosságra vonatkozó általános rendelkezések mellett a szabadalmi törvénynek a szabadalom korlátaira vonatkozó rendelkezései körében találjuk meg azt a speciális rendelkezést, amely mellett e szavatossági probléma felmerülhet, nevezetesen a szabadalom vonatkozásában harmadik személyeket megillető előhasználati vagy továbbhasználati jog formájában.

3.1.4. A szabadalmi törvény és a Ptk. összefüggései a bírói gyakorlatban

A fentiekben a tételes szabályozások útján mutattam be, hogy a számtalan speciális rendelkezésre figyelemmel indokolt a szabadalmi jognak a Ptk.-tól független törvényben történő szabályozása.

A következőben viszont a bírói gyakorlat – az alábbi példák-ból kitűnően – már az 1969. évi II. tv. alkalmazása során is következetesen kifejezésre juttatta, hogy a vonatkozó speciális rendelkezéseket a Ptk.-val együttesen alkalmazza.

a) A találmányok hasznosítására kötött szerződés esetén irányadó az általános szabály, amely szerint a szerződéses nyilatkozatot vita esetén úgy kell értelmezni, ahogy azt a másik félnek a nyilatkozattevő feltehető akaratára és az eset körülményeire tekintettel a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint értenie kellett. [Ptk. 207. § (1) bek., Ptk. 86. §, Legfelsőbb Bíróság Pf. IV. 20. 931/1983., BH 1984/12. 488. sz.]

b) A Polgári Kollégium 276. sz. állásfoglalása értelmében a szolgálati találmány szabadalmasa a feltaláló hozzájárulása nélkül

átruházhatja a szabadalmat, vagy adhat engedélyt annak hasznosítására. Ahhoz viszont, hogy a találmányra jogot szerző a díjfizetési kötelezettséget átvállalja, a harmadik személy a kötelezett helyébe lépjen, a feltalálónak a tartozás átvállalásához való hozzájárulása szükséges. [Ptk. 332. § (1) bek.]

c) Ha a találmány hasznosítására kötött szerződés a felek között tartós jogviszonyt hoz létre, a bíróság a szerződést módosíthatja akkor, ha a szerződéskötést követően beállott körülmény folytán a szerződés valamelyik fél lényeges vagy jogos érdekét sérti. Ha a felek a szerződéskötéskor a termelés mennyiségét, jövőbeli bizonytalanságát és a nyereség alakulását a kölcsönös kockázatvállalás körébe vonták, az ilyen jellegű és az adott helyzetben várható, az ésszerű kockázatvállalás kereteit meg nem haladó körülményváltozásokkal a feleknek a szerződés feltételeinek meghatározásakor számolniuk kell, ilyenkor lényeges, jogos érdekrelemre hivatkozással nem követelhető a szerződésmódosítás. (Ptk. 241. §, Ptk. 86. §, 1969. évi II. tv. 17. §, Legfelsőbb Bíróság, PF. IV. 20. 989/1983., BH 1984/12. 439. sz.)

d) A szabadalomhasznosítási szerződésben vállalt kötelezettségek megszegésén alapuló kártérítési igény elbírálásánál irányadó szempontok vonatkozásában az ítélet megállapítja, hogy alperes kötelessége volt annak a helyzetnek a kialakítása, hogy a kizárólag általa gyártott termékekre megrendelések érkezessenek és ezek kielégítése is megtörténhessék. Alperes azzal, hogy a megrendelhető termékek létrehozását, és a sorozatgyártást meghiúsította, szerződésszegő magatartást tanúsított, és szerződéses kötelezettségének teljesítését jogos ok nélkül megtagadta, és ezért következett a szerződés lehetetlenülése. Ily módon kártérítés fizetésére kötelezhető. [Ptk. 312. § (2) bek, 313. §, 318. § (1) bek. Legfelsőbb Bíróság Pf. IV. 20. 904/1987. BH 1988/12, 440. sz.]

e) Ha a szabadalomhasznosítási szerződés hatályának beálltát a felek a piackutatás eredményétől tették függővé, a jövőbeli megrendelői igények felmerülésének eredménye jelenti a felfüggesztő feltételt. [Ptk. 228. §, Legfelsőbb Bíróság Pf. IV. 21. 098/1988, BH. 1989/10, 397. sz.]

f) A Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy általános szabályokat kell alkalmazni a szellemi alkotások hasznosításából eredő jogviták elbírálásánál. [1969. évi II. tv. 17-20. §, Ptk. 87. § (2) bek, 205. § (1) bek, 207. §, 277. § (1) bek. Legfelsőbb Bíróság Pf. IV. 20. 078/1991, BH 1992/1, 20. sz.]

A fenti esetekből megállapítható, hogy a bírói gyakorlat a jogalkalmazás során a szabadalmi törvényre és a Ptk. vonatkozó rendelkezéseire vonatkozó hivatkozások mellett általánosan utalt a szellemi alkotások törvényi védelmére vonatkozó általános rendelkezésre is, a Ptk. 86. §-nak a feltüntetése mellett.

A bírói gyakorlatból tehát megállapítható, hogy a szabadalmi törvény és a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseinek együttes alkalmazása kialakított egy olyan modellt, amely mellett a jogfolytonosság és jogbiztonság követelményeinek szem előtt tartásával célszerű a jövőben is a jogalkotás során figyelembe venni. A korábbi szabályozás alapján ott találunk logikai törést, hogy a bírói gyakorlat olyan esetekben is, amelyek a személyiségi jog kérdését egyáltalán nem érintik, utal a Ptk. 86. illetve 87. §-ra, amely rendelkezések a törvény személyiségi jogi fejezetében találhatók.

3.1.5. Az egyéb ipari tulajdonjogok

A szabadalmi jogokat részletesen elemeztem, és ez irányadó a többi kizárólagos joggal védett szellemi alkotások (használati minta, ipari minta, félvezetők topográfíája) oltalmának törvényi szabályozására, amely azonos felépítésű, és e jogszabályok általában visszautalnak a szabadalmi törvény rendelkezéseire.

Az eltérések az egyes szellemi alkotások, oltalmi jogok elnyerésére irányuló előfeltételek, az oltalmi jogok tartalma, időtartama vonatkozásában állnak fenn. Ezek az eltérések kizárólag az adott oltalmi formához kapcsolódnak, de a polgári jogi vonatkozású kérdésekben nem térnek el és ezeknek az intézményeknek, oltalmi formáknak a külön elemzése csak a már kifejtett elvek ismétlését jelentené.

3.2. A védjegyoltalom

A védjegy a legfontosabb árujelző az egyes áruk és szolgáltatások azonosítására, egymástól való megkülönböztetésére, a fogyasztók tájékoztatására. Ez teremti meg a kapcsolatot a termék és annak gyártója között, és a termékre vonatkozó információ szimbolikus megjelenítése. A megjelölés egyben reklámfunkciót tölt be, és a gazdasági verseny egyik legfontosabb eszköze.

A védjegy e funkciót a védjegyoltalom segítségével tölti be, a védjegyoltalom biztosítja a jogosult számára a védjegy használatához való kizárólagos jogot, beleértve a védjegyjogosultság feletti rendelkezést. A védjegy vagyoni értéke e megjelölés megkülönböztető képességéhez, a fogyasztók körében kialakult reputációjához tartozik. A védjegy kialakítása szellemi alkotás ugyan, de a védjegy értékét nem e szellemi alkotás, hanem a cég érvényesülése során kialakított értéke jelenti.

A védjegy tekintetében tűnik ki legélesebben, hogy nem kapcsolható szellemi alkotáshoz fűződő jogokon keresztül a személyiségi joghoz. Az 1997. évi XI. tv.-hez fűzött miniszteri indoklás szerint a törvény abból indul ki, hogy a védjegy vagyontárgy, a vállalat vagyonának része, és a védjegy fennálló oltalom a szellemi tulajdon egyik formája.

E vonatkozásban tehát kifejezésre jut a határozott jogalkotói szándék a szellemi tulajdon kodifikált kialakítására.

A védjegy törvény - a szabadalmi törvényhez hasonlóan - külön részben szabályozza az oltalomra alkalmas megjelölések meghatározását - beleértve a feltétlen és viszonylagos kizáró okokat, - a védjegyoltalomhoz való védjegyoltalmi igényt, a védjegyoltalom keletkezésére, időtartamára, tartalmára, korlátaira, a védjegyhasználat elmulasztásához fűződő speciális, kizárólag a védjegyet érintő rendelkezéseket, figyelemmel a tőlük elválaszthatatlan eljárásjogi rendelkezéseket is.

Ezek azonban annyira speciális, kizárólag a védjegyet érintő rendelkezések, szabályozások, amelyek a Polgári Törvénykönyv keretében idegen test megjelenését jelentenék, azonban az ezen rendelkezések útján meghatározott jogosultságot a szellemi tulajdon körében a Ptk. részévé kell tenni, mert önmagában a védjegy törvény ágyazza be ezeket az intézményeket a Ptk. vérkeringésébe.

A törvényben szabályozott anyagi jogi és eljárásjogi rendelkezések oly mértékben egymástól függő, egymáshoz kapcsolódó, egymást feltételező szabályok, hogy az anyagi jogi és eljárásjogi rendelkezések olyan speciális egységet jelentik, hogy e rendelkezéseknek a Ptk.-ban történő inkorporálása nem lehetséges, mert az anyagi jogi rendelkezésektől az eljárásjogi rendelkezések nem különíthetők el.

A védjegyoltalom is abszolút szerkezetű, negatív tartalmú jog, mivel a törvény meghatározása szerint a kizárólagos használati joga folytán a védjegyjogosult bárkivel szemben felléphet, aki azt engedélye nélkül gazdasági tevékenysége körében használja, meghatározva egyúttal, hogy mi minősül használatnak. (Vt. 12. §) Aki a törvény e meghatározott rendelkezéseinek megsértésével a védjegyet jogosulatlanul használja védjegybitorlást követ el.

A védjegy törvény III. fejezete „A védjegyoltalom a vagyoni forgalomban” cím alatt foglalkozik a jogutódlás, megterhelés, a közös védjegyoltalmi igény és a közös védjegyoltalom kérdésével és e fejezetben meghatározza, hogy a védjegyhez kapcsolódó és a védjegyoltalomból eredő jogok átszállására, átruházására, megterhelésére, valamint a közös védjegyoltalmi igényre és a közös védjegyoltalomra a törvényben nem szabályozott kérdésekben a Ptk. rendelkezései az irányadók. (Vt. 22. §)

A polgári joggal való szoros kapcsolatra utal a törvény hatálybalépése óta meghozott bírói döntés, amikor megállapítja, hogy bár a védjegy törvény szerint a bitorlásból eredő igények érvényesítésére a védjegyjogosult és a védjegylajstromba bejegyzett használó a jogosult (Vt. 29. §), azonban az ítélet megállapítása szerint e rendelkezések nem kogens jellegű törvényi rendelkezések, és a Vt. 22. §-a alapján a védjegyjogosult a védjegybitorlásból eredő igényt a Ptk. 328. § (1) bekezdése alapján mint védjegyoltalomból

eredő jogot engedményezés útján átruházhatja. A védjegybitorlás esetében érvényesíthető polgári jogi igények a védjegyjogosult javára olyan követelést biztosítanak, amelyek engedményezéssel átruházhatók, és így azokat Vt. 29. §-ban meghatározott jogosultakon túlmenően az engedményes is érvényesítheti. (Legfelsőbb Bíróság Pf. IV. 23. 748/1998., nem közzétett eset.)

A védjegy törvény IV. fejezete tartalmazza a használati szerződésre vonatkozó rendelkezéseket, melytől a felek egyező akarattal eltérhetnek, ha jogszabály az eltérést nem tiltja, és meghatározása szerint a nem szabályozott kérdésekben a Ptk. rendelkezései az irányadók.

A védjegy licencszerződés nevesített szerződéstípus, amely szerepelhetne a kötelmi jog különös részében is, azonban a védjegyhez fűződő jogosultságok szabályozásával való egységességre tekintettel célszerű, ha ez a rendezés a védjegy törvény keretében történik. E vonatkozásban a speciális szabályozás indokát adja, hogy mind a védjegyoltalom átruházására való szerződés, mind pedig a használati szerződés semmis, ha a fogyasztók megtevesztését eredményezné.

Az 1997. évi XI. tv. a védjegyoltalom túlmenően szabályozza külön részben - anyagi és eljárásjogi rendelkezéseket egyaránt felölve - a földrajzi jelzéseket és eredet-megjelöléseket, amelyek a kereskedelmi forgalomban földrajzi árujelzőként oltalomban részesülhetnek.

E jogosultságok a védjegyjogosultság jellegének megfelelő kizárólagos abszolút szerkezetű negatív tartalmú jogok és e árujelzőkhöz jellegükönél fogva ugyancsak nem kapcsolódnak a szellemi alkotásokon keresztül a személyiségi joghoz.

3.3. A szerzői jog

A szerzői jognak a Ptk. tervezett kodifikációjával összefüggő vonatkozásait kicövekei a szerzői jogról szóló 1999. évi LXVI. tv. és annak miniszteri indoklásában kifejtett, e kérdést is érintő álláspontja.

Nyilvánvaló, hogy adott esetben nem indulhatunk ki más nézőpontból, mint jogszabályalkotásunknak a nemzetközi egyezményekben foglalt kötelezettségvállalással egybehangzó, a kérdés teljes szabályozását felölve, nagyformátumú produktumból.

A törvény általános indoklása szerint: a szerzői jog a széles értelemben vett polgári jogba tartozik. A szerzői jogi szabályozás vagyoni és személyi viszonyokat rendez. Sajátosságai, számos kizárólagos funkciója következtében mindazonáltal az idők során fennálló elkülönülő jogterülettel alakult mind a nemzetközi, mind a hazai jogrendszerünkben. A szerzői jogi védelem abszolút szerkezetű, negatív tartalmú kötelezettségeket állító viszony, amely jellegében hasonló a tulajdoni viszonyhoz. Tárgya azonban szellemi alkotás, ami a szerző személyiségéhez kötődő jogosultságok elismerését és oltalmát is jelenti.

A szerző személyiségi, nem vagyoni jogaival a tanulmány első felében foglalkoztam.

A törvény elvileg a személyhez fűződő és vagyoni jogok egységéből kiindulva alapszabályozásként rögzíti, hogy a vagyoni jogok nem ruházhatók át. Ezen általános szabály alól azonban kivételt tesz azzal, hogy a vagyoni jogok törvényben meghatározott esetekben és feltételekkel átruházhatók és átszállhatnak. Így e kivétel alapján elválhatnak a vagyoni jogok a munkaviszonyból folyó köteletség teljesítéseként alkotott mű, a szoftver, az adattár és a reklámozás céljára megrendelt mű esetében, valamint a megfilmesítés szerződés alapján, és a vagyoni jogokra is kiterjedő jogutódlás következik be az ún. együttesen létrehozott műveknél.

A törvény miniszteri indoklása foglalkozik a felhasználási szerződések és a Ptk. kapcsolatával. A felhasználási szerződéseknek a Ptk.-ban önálló szerződéses típusként való nevesítésére jelenleg sem szükség, sem lehetőség nincs. A Ptk. azonban természetesen a felhasználási szerződések háttérszabálya marad, és a szerzői jogi törvényben nem szabályozott kérdésekben a Ptk. rendelkezései az irányadók. Például a Ptk. 205. §-a értelmében a szerződés létrejöttéhez a feleknek a lényeges vagy bármelyikük

által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodása szükséges. Ha a felhasználási szerződés általános szerződési feltételek alapján jön létre, a Ptk.-nak az ilyen, általános feltételekre vonatkozó rendelkezései az irányadók.

A szerzői jogi törvény sajátossága, hogy azokra az esetekre, amikor háttérszabályként a Ptk.-t kell alkalmazni, az erre vonatkozó sajátos eltérésre önmaga tartalmaz rendelkezéseket.

Így a szerződések értelmezésére vonatkozó általános Ptk. szabályt kiegészíti azzal, hogy a szerző számára kedvezőbb értelmezést kell elfogadni, ha a felhasználási szerződés tartalmi elemei nem állapíthatók meg egyértelműen.

Az Szjt. 48. §-a a Ptk.-nak a szerződés bírói módosítására vonatkozó rendelkezését egészíti ki a felhasználási szerződésekkel kapcsolatban azzal, hogy a bíróság a polgári jog általános szabályai szerint akkor is módosíthatja a szerződést, ha a szerzőnek a felhasználás eredményéből való arányos részesedéséhez fűződő lényeges, jogos érdekét azért sérti, mert a mű felhasználása iránti igénynek a szerződéskötést követően bekövetkezett jelentős növekedése miatt feltűnően megnő a felek szolgáltatásai közötti értékkülönbség.

A szerzői jogról szóló törvényt a többi szellemi alkotásról szóló törvénytől megkülönbözteti az a szerzői jogból fakadó sajátosság, hogy nincs külön eljárásjogi része, mivel a szerzői jogi oltalom az alkotás létrejöttével együtt *ex lege*, nem pedig hatósági eljárás útján hozott határozattal keletkezik. A szerzői jogi oltalom ugyanakkor a művet a maga eredeti létrejött formájában védi, védve annak integritását. Az oltalom nem a hatósági eljárás során, a szellemi alkotáshoz fűződően megadott oltalmi körhöz kapcsolódik.

A többi jogosultságnál utaltam az anyagi és eljárásjogi szabályozás szoros összefüggésére, amely már önmagában is kizárná e jogosultságoknak önálló szabályozás helyett a Polgári Törvénykönyvbe való integrálását. A szerzői jog, ahol a fenti szempont nem érvényesül, azonban - beleértve a szomszédos jogokat és azoknak sokrétűségét - valóban a polgári jogon belül önálló szabályozást igénylő területté alakult, aminek szükségessége a technika (digitális, elektronikus technika, multimédia, szoftverek) fejlődésével csak fokozódni fog.

3.4. A nyilvánosságra nem hozott adatok védelme

Sokoldalú kodifikációs megközelítést igényel a jognak az a szegmense, ami jelenleg részben a know-how védelem, részben a titokvédelem jogcímen kerül szabályozásra.

A Ptk. 81. §-a alapján személyhez fűződő jogot sért, aki a leltitkot megsérti, továbbá a magántitok, üzemi vagy üzleti titok birtokába jut és azt jogosulatlanul nyilvánosságra hozza, vagy azazal egyéb módon visszaél.

A visszaélés körébe tartozik a jogosulatlan felhasználás vagy illetéktelen személy részére történő hozzáférhetővé tétel.

Az üzleti, üzemi titkot, amely jelentős értékkel bíró vagyont jelenthet, a jelenlegi Polgári Törvénykönyv a vagyoni jellegétől teljesen elkülönítetten, csak a személyiségi jog szférájában szabályozza.

A szellemi alkotásokhoz fűződő védelem körében jelöli meg a know-how-t a Ptk. 86. § (4) bekezdése, mely szerint a személyeket védelem illeti meg a vagyoni értékű gazdasági, műszaki, szervezési ismereteik és tapasztalataik tekintetében. A védelem a megkezdett vagy tervbe vett hasznosítás esetén a közkinccsé válásig áll fenn. [Ptké. II. 4. § (1) bek.]

A Ptk. 86. § (4) bekezdésében foglalt törvényi meghatározással jelöli meg az adott rendelet alkalmazásában a know-how-t a technológia átadási megállapodások egyes csoportjának a versenykorlátozási tilalom alóli mentesítéséről szóló 86/1999. (VT. 11.) Korm. sz. rendelet 4. §-a.

Az üzleti titok törvényi meghatározását adja a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. tv. (továbbiakban: Tptv.) 4. § (3) bekezdése, mely szerint üzleti titok a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó minden olyan tény, információ, megoldás, vagy adat, melynek titokban maradásához a jogosultnak méltányolható érdeke fűződik, és

amelynek titokban tartása érdekében a jogosult a szükséges intézkedéseket megtette.

A Tptv. 4. § (4) bekezdése értelmében tilos az üzleti titkot tisztességtelen módon megszerezni, azt felhasználni, valamint jogosulatlanul mással közölni, vagy nyilvánosságra hozni.

ATRIPS-Egyezmény 39. cikke a „Szellemi tulajdon” fejezetében így rendelkezik - a PUE 2. Cikkében foglaltakra utalással -, hogy a természetes vagy jogi személyeknek lehetőséget kell adni, hogy a jogosan ellenőrzésük alá tartozó információk a tisztesség kereskedelmi gyakorlattal ellentétes módon (szerződésszegés, bizalmas közlés megsértése és szerződésszegésre való rábírás, nyilvánosságra nem hozott adatok olyan harmadik felek általi megszerzése, akik tudták, vagy zömmel saját hanyagságuk folytán elmulasztották megtudni, hogy a megszerzés magában foglalja az ilyen gyakorlatot is) hozzájárulásuk nélkül mások által való megszerzését vagy felhasználását és nyilvánosságra hozatalát megakadályozzák mindaddig, amíg az ilyen információ

- titkos abban az értelemben, hogy mint egységes egész vagy elemei bármely megjelenése és összeállítása általánosan nem ismert, vagy könnyen nem ismerhető meg az olyan körökben mozgó személyek számára, akik rendes körülmények között az említett információval foglalkoznak;

- kereskedelmi értékkel rendelkezik, mivel titkos; és

- titokban tartása érdekében az adatok felett ellenőrzés gyakorlására feljogosított személy a körülményekhez képest ésszerű lépést tett.

E titok kérdését azért bocsátottam előre, mert a Ptk. 86. § (4) bekezdésben foglalt know-how meghatározásnak nem fogalmi eleme a titok.

Az Európai Bizottság 1996. január 31-i 240/96. EK. sz. rendelete a technológiai transzfer csoportmentesítésével kapcsolatban a know-how fogalmi elemét úgy határozza meg, hogy azt olyan műszaki információk együttesének jelöli meg, amely titkos, lényeges és bármiféle megfelelő formában azonosított.⁵

Egybevetve a TRIPS és az EU meghatározásokat következik, hogy a titkosság adja a lényeges és azonosítható ismereteknek a kereskedelmi értéket, amelynek révén az ilyen ismeretek birtokosa oltalomra tarthat igényt.

A jelenlegi törvényi szabályozásunk ennél sokkal szélesebb körben vonja meg a know-how védelmét. Voltaképpen minden műszaki, gazdasági és szervezeti ismeretre és tapasztalatra vonatkozik, ami még nem vált közkinccsé. A törvénynek az a meghatározása, hogy a megkezdett vagy tervbe vett hasznosítással kezdődik az oltalom, álláspontom szerint a védelemre való jogosultság bizonyíthatóságát, azonosíthatóságát kívánja kifejezésre juttatni.

Az azonosíthatóság követelményét, fogalmát az EU rendelet részletesebben fejti ki.

E szerint az azonosíthatóság azt jelenti, hogy a know-how oly módon van leírva vagy feljegyezve, ami lehetővé teszi annak igazolását, hogy eleget tesz a titkosság és lényegesség követelményének, és lehetővé teszi annak biztosítását, hogy a licenc átvevőjét saját technológiájának a hasznosításában ne korlátozzák méltánytalanul. Azonosított lehet a licencia megállapodásban vagy külön okmányban kifejtett, vagy bármilyen más megfelelő formában feljegyzett know-how legkésőbb akkor, amikor átruházzák vagy röviddel azt követően feltéve, ha ez az elkülönült okmány vagy más feljegyzés szükség esetén hozzáférhetővé tehető.

A jelenlegi know-how meghatározás védelem alá helyez minden hasznosítható ismeretet, ami még nem vált közkinccsé.

A szabályozás tehát lényegileg abból a know-how koncepcióból indul ki, hogy bármilyen ismeret, tapasztalat - tekintet nélkül annak jellegére - értékesíthető, hasznosítható, mivel bármely ismeretet, tapasztalatot harmadik személy, ahi nincs ennek az ismeretnek a birtokában hajlandó megvenni, mert gazdaságilag kedvezőbb részére az ellenérték fizetésével történő megszerzés, mint a saját erőből történő kikísérletezés, kifejlesztés.

A know-how-t tehát akkor foghatjuk fel a legágabb értelemben, ha arról mint értékesíthető árurol beszélünk. A know-how

fogalom meghatározása során azonban e széles értelemben vett fogalomtól meg kell különböztetnünk, hogy fennállnak-e a know-how oltalmának is az előfeltételei.

Más tehát az értékesíthetőség és az oltalomképesség.

Amennyiben a szellemi tulajdon körében jelöljük ki a know-how jogrendszeri helyét - és ennek a területén belül a titkos, nyilvánosságra nem hozott adatok védelmével összefüggésben -, a know-how meghatározásnál megfontolandó, hogy nem szükséges-e a jelenlegi törvényi know-how fogalmat szűkíteni.

E fogalmi szűkítés nem akadályozná meg, hogy bárki a birtokában lévő bármilyen ismeretet, tapasztalatot, tudást - még akár az esetben is, ha az közkinccset képez - értékesítsen harmadik személynek, aki azzal nem rendelkezik. Ezért érvényesnek tekinthető a közkinccset képező ismereteknek a szerződéses átadása is, mivel nincs mindenki valamennyi közkinccs ismeretében és bárki választhatja a közkinccset képező ismerethez való hozzáférést az azt a módját, hogy azt harmadik személytől megszerzi.

Az így szerződésileg átadott ismeretet a megszerző személyen kívül bárki jogszerűen felhasználhatja.

A jogellenes behatások elől oltalomra érdemes szellemi tulajdonnak csak azokat az ismereteket tekinthetjük, amelyek nem az általánosan elsajátított, vagy elsajátítható ismereteknek kézenfekvő megvalósult következményei, hanem amelyek olyan módon kerültek saját kifejlesztésre, hogy harmadik személyek részére ne váljanak nyilvánvalóan felismerhetővé, hozzáférhetővé. Az EU fent hivatkozott rendelete a titok fogalmát az alábbiak szerint határozza meg:

A titok azt jelenti, hogy a know-how csomag együttesen vagy összetevőinek pontos rendszerét és összeállítását tekintve általánosan nem ismert vagy nem könnyen hozzáférhető, ebben rejlik az értéke, és a titkosság nem korlátozódik arra a szűk értelmezésre, hogy a know-how minden egyes összetevőjének a know-how jogosult üzletén kívül teljesen ismeretlennek vagy beszerezhetetlennek kell lennie.

A jogi irodalomban vitás, hogy lehet-e a know-how tulajdonáról beszélni. A francia jogi irodalomban van olyan tekintélyes álláspont (*Mathely*), amely szerint lehet a know-how tulajdonáról beszélni; mások szerint viszont a tulajdonról csak a szabadalmi oltalom esetén lehet beszélni, a know-how védelem csak tulajdonba vétel nélküli birtoklásra vonatkozik, amelyet a birtokvédelmi szabályok alapján lehet védeni.

Bobrowszky Jenő a know-how lényegadó jellemzőjét az alábbiakban foglalja össze:

- információ, ismeret, tapasztalat, amely
- a gyakorlatban alkalmazható (műszaki, szervezési, gazdasági, üzleti jellegű),
- lényeges (értékes, hasznos),
- titkos vagy egyéb okból korlátozottan hozzáférhető.

Figyelemmel arra, hogy a know-how oltalmát az üzleti titokvédelem körébe vonja, ennek lényeges jellemzőit az alábbiak szerint határozza meg:

- relatív kizárólagos jellegű hasznosítási jog, amely csak az ismeretek más által való jogtalan elsajátítása, felhasználása, nyilvánosságra hozatala ellen ad fellépési lehetőséget, tehát de facto birtokhelyzetet véd, állami aktus (regisztráció) nélkül (*Bobrowszky: Iparjogvédelem és csúcstechnika; Országos Találmányi Hivatal kiadványa 1995. 132. o.*).

Rámutat továbbá, hogy a know-how védelem esetén lényegileg a szellemi javak birtokvédelmének egyik megnyilvánulásáról van szó. Ez az oltalom a szabadalom által nyújtott oltalommal szemben azért relatív jellegű, mert a szabadalom az oltalmi időtartama alatt védi a szabadalmast attól, aiti a megoldást, ismeretet tőle függetlenül feltalálta, kifejlesztette, vagy aki azt reverse engineering útján visszafejtette.

E relatív birtokvédelem azonban nem jelent szükség szerint értékkülönbséget a szabadalmazott megoldás és a titkos ismeretanyag között.

Előfordul, hogy a feltaláló éppen azért nem kér szabadalmat találmányára, mert nagyobb védettséget remél a találmány titkos kezelésétől, mint amikor a szabadalmi oltalomban bízva a szabadalmi oltalom fejében az ismeretanyagot közzéteszi.

A szabadalmazott találmányokhoz is számtalan olyan ismeretanyag kötődhet, melyek a szabadalmi igénypontokból és a szabadalmi okiratból nem tűnnek ki, azonban elősegítik a találmány leggazdaságosabb és legcélszerűbb megoldását anélkül, hogy a találmány szabadalmazhatóságának szükségszerű előfeltételei lennének. Ezért a feltaláló ezeket inkább titokban tartja és a szabadalom hasznosítási szerződések keretében adja át megfelelő biztosítékok kikötésével a licenciavevőnek.

A fentiekből a kodifikáció szempontjából következők:

A Ptk. 86. § (4) bekezdésben foglalt meghatározás helyett a szellemi tulajdonjogok körébe vonandó oltalomképes műszaki ismeretek esetében feltétlenül szükséges, hogy az oltalomképes előfeltétele és a meghatározás része legyen a titkosság is.

Figyelemmel arra, hogy ezek az oltalomképes műszaki, gazdasági ismeretek a gazdasági forgalomnak a részei, megfontolandó, hogy a Ptk. a szabadalom hasznosítási szerződések analógiájára ne szabályozza-e a különös részben a know-how hasznosítási szerződéseket mint új nevesített szerződéstípust.

Figyelemmel arra, hogy a know-how fogalmi körét az eddigi meghatározáshoz képest szűkítjük, felülvizsgálandó a Ptk. 87. § (4) bekezdése, amely a know-how jogosultakat csak annak követésére jogosítja, hogy az elsajátító vagy felhasználó részletesse őket az elért eredményben.

Összhangban a szerzői jogi-, szabadalmi- és védjegybitorlás szankcióival, adott esetben is indokolt, hogy a know-how jogosultja az általános polgári kártérítési szabályokon felül a jogsértőnél keletkezett gazdagodásra is igényt tarthasson.

V. Összefoglalás

A fent kifejtettek alapján a jelenlegi elkülönült szabályozás fenn tartását javaslom.

A Polgári Törvénykönyv e speciális törvények háttérszabálya, amely irányadó a speciális törvényekben nem szabályozott kérdésekben.

Figyelemmel arra, hogy

- mind a külön törvényi rendelkezések, mind pedig az ezek alapján kialakult bírói gyakorlat ezen oltalmazott jogok vagyoni vonatkozásait rendezi, és e jogosultságok általában abszolút szerkezetű, negatív tartalmú jogok, és e jellegükre épül a vagyoni forgalomban való részvételük, továbbá
  - a nemzetközi egyezmények az oltalmi jogokat a szellemi tulajdon fogalmaként jelölik meg,
- indokolt a Ptk. tulajdoni fejezetében önálló címként a szellemi tulajdon fogalma alatt megjelölni e jogokat.

Tartalmilag az lenne indokolt, ha Polgári Törvénykönyv „szellemi tulajdonjog” fejezetben nevesítetten felsorolná e jogosultságokat, az egyes jogosultságok vonatkozásában csupán jelzés értékű, az alapvető tartalmat megadó meghatározással, szerkezetileg olyan módon, miként a Ptk. 12. §-a meghatározza a jogi személyiségű gazdasági társaságokat, illetve a Ptk. 338/A-C. §-ai az értékpapírokról szólnak.

Az új Polgári Törvény utalna arra, hogy amennyiben az egyes jogintézményeket szabályozó törvények eltérő rendelkezést nem tartalmaznak, úgy a Ptk. rendelkezései az irányadók. Bár a speciális törvények általában megjelölik, hogy az általuk nem szabályozott kérdésekben a Ptk. az irányadó, mégis a teljes logikai zártság érdekében szükséges, hogy a Ptk. ezekről a „Szellemi tulajdon” fejezetben rendelkezzen.

A törvény a személyiségi jogok fejezetében a teljesség érdekében pedig tartalmazza, hogy a szellemi tulajdon alkotásához fűződő személyi jogok a törvény védelme alatt állnak.

Dr. Bacher Vilmos

¹ Az 1998. évi IX. tv.-ben kihirdetett „Az Általános Vám és Kereskedelmi Egyezmény” (GATT) keretében 1. C) Mellékletében foglalt „Megállapodás a Szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól” (továbbiakban: TRIPS-Egyezmény) a szellemi tulajdon elnevezést használja és preambuluma e) pontjában deklarája annak elismerését, hogy „a szellemi tulajdonjog magánjog”.

² Lásd TRIPS-Egyezmény.

³ Nemzetközileg elismert standard mű: *N. R. Cornish: Intellectual Property* (Sweet & Maxwell, London, third edition, 1996).

⁴ A Ptk. 412. § (3) bekezdése értelmében a kutatási szerződés esetében a felek kiköthetik, hogy a jogi ortalomban részesített szellemi alkotások tekintetében a rendelkezés joga a megrendelőt illeti. Ebből tehát következik, hogy ez esetben, ha szabadalmazható találmányi megoldás jön létre, a szabadalom bejelentésére a megrendelő jogosult.

⁵ Az irányadó magyar szöveg, „Az Európai Közösségek Jogszabályainak Gyűjteménye” c. kiadványból (Unió Kiadó, 2. kötet).

Hírek

Beszámoló

a Polgári Törvénykönyv „Személyek” címé részével foglalkozó Munkabizottságának 2000. június 15. napján tartott üléséről

Az ülés napirendjén *dr. Kozma György* „Az egyesületek jogi szabályozása de lege ferenda” című tanulmányának, illetve *dr. Wellmann György* „A Ptk. „Személyek” része és a Gt. kapcsolódási pontjairól” szóló munkaanyagának vitája szerepelt.

A tanulmányok tárgyalását megelőzően *dr. Petrik Ferenc* a munkabizottság vezetője adott tájékoztatást a kodifikáció jelenlegi helyzetéről, kiemelve a Kodifikációs Főbizottság azon döntését, hogy az új Ptk. relatív önállósággal rendelkező könyvekből épül majd fel. A „Személyek” részben a jogi személyek általános szabályai kapnak helyet, így az egyes jogi személyekről szóló rész csak a különös előírásokat tartalmazza. Azt a véleményét fejtette ki, hogy amennyiben a társasági jog is a Ptk. külön könyveként nyer szabályozást, úgy az egyesületi szabályozásnak - mint az emberi társulások arche típusának - is külön könyvet kell szentelni.

Dr. Kozma György az egyesületekről írt tanulmányát azzal bocsátotta vitára, hogy annak megírásakor még lényeges koncepcionális kérdések vártak eldöntésre, amelyek nem tették lehetővé, hogy szövegszerű javaslatot tegyen. Hangsúlyozta, hogy az egyesületi szabályok Ptk.-beli kodifikációja feltételezi az egyesülési jogról szóló törvény alapvető átdolgozását.

A tanulmány a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 11. cikkét idézve megállapítja, hogy az egyesülés szabadságjoga az állampolgárok számára állami beavatkozás nélkül biztosítja annak lehetőségét, hogy különböző célok elérése érdekében szervezeteket hozzanak létre, illetve már létrejött önkéntes csoportokhoz csatlakozzanak. Az egyesülési jog történetét vizsgálva kiemelte, hogy hosszú és bonyolult történelmi folyamat eredményeként a római jog már tartalmazta azokat az elemeket, amelyek a modern jogrendszerekben az egyesület szabályozását jellemzik. Így célja nem ellenkezhett a fennálló törvényekkel, ügyintéző és képviselő szervekkel rendelkező, alapszabályban meghatározott szabályok szerint működött, vagyona függetlenül a tagok vagyonától. Rámutatott arra, hogy míg az egyesülési alapjog a XVIII. század végén és a XIX. század elején az egyén, a polgár számára fenntartott jog volt, napjainkban a jogrendszerek többségében - így a magyar jogban is - a jogi személyek is élvezhetik az egyesülési szabadságot. Az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény (a továbbiakban: Etv.) alapvető szabályozási problémájának azt látja, hogy az Etv. gyűjtőkategóriaként a társadalmi szervezetet jelölte meg, míg a polgári jog az egyesületet tekinti hagyományosan magánjogi jogalanyként. A társadalmi szervezet és az egyesület mesterséges szétválasztásának szabályozási ellentmondásait a mai napig nem sikerült eredményesen feloldani. Álláspontja szerint az összefoglaló elnevezéssel társadalmi szervezetenként szabályozott szervezetek döntő súlyban egyesületként jönnek létre és működnek, így társadalmi szervezetenként való megnevezésük szakmai érvekkel nem támasztható alá. Kétségtelenül léteznek olyan állampolgári szervezetek, amelyek nem vonhatók ebbe a körbe, eltérő sajátosságaik és céljaik miatt, azonban ezeket a rájuk jellemző elnevezéssel és mű-

ködési szabályokkal kell a jogrendszerbe beépíteni (pl. pártok, szakszervezetek). Ezek az eltérő jellegzetességek azonban nem a magánjogi szférában a polgári jogi kapcsolatokban jelentkeznek, hanem közjogi, alkotmányossági közegbe ágyazva. A közjogi szabályok pedig a jogi személyek különös típusait szabályozó külön jogszabályokban nevesítve indokolt elhelyezni. Az egyesületek létrejöttének szabályait, illetve az ahhoz kapcsolódó bírói gyakorlatot áttekintve felvetette, hogy nem indokolt az egyesület jogi személyiséget elnyerő szervezeti egységét kivonni a bírósági nyilvántartásba vételi kötelezettség alól. Ezeknek az önálló szervezeteknek is bírósági nyilvántartásba vételhez kellene kötni a jogi személyiség elnyerését. A tanulmány az egyesület törvényes céljára vonatkozó bírói gyakorlat összegzését követően megállapítja, hogy az egyesületnek, mint a jogi személyek egyik fajtájának nincs olyan speciális jellegzetessége, amely céljának Ptk.-beli külön szabályozását igényelné. Az egyesületet szabályozó külön jogszabályban azokat a törvényes korlátokat kell meghatározni, amelyek egyben az egyesülési jog gyakorlásának alkotmányos kereteit is kijelöli. Ezek azonban nem polgári jogi szabályok, hanem alkotmányossági közjogi kérdések, így Ptk.-beli szabályozást nem igényelnek. Az egyesület alapszabálya tartalmi elemei vonatkozásában megállapította, hogy azok mind-egyikéhez olyan jogértelmezéseket munkált ld a bírói gyakorlat, amelynek ismerete nélkül a nyilvántartásba vétel, a jogi személyiség elnyerése akadályokba ütközhet. Részletesen elemezte a névkizárólagosság, a névvalódiság és névszabotosság elvét, az egyesület szervezetére, illetve vagyonára vonatkozó alapvető bírói döntéseket, majd összegezve megállapította, hogy e körben az egyesületekre vonatkozó speciális - a jogi személyekre vonatkozó általános szabályoktól eltérő - szabály felállítása szükségtelen.

Az egyesület megszűnésével kapcsolatban az alábbi jogalkalmazási kérdéseket fogalmazta meg:

- nem egyértelmű, hogy az egyesület önkéntes megszűnése a legfelsőbb szerv határozatával, vagy a bíróság nyilvántartásból való törlésével történik-e;
- végbe mehet-e az egyesület megszűnése jogutódlás mellett;
- az egyesület megszűnése esetén milyen felszámolási eljárást kell lefolytatni;
- hogyan szűnhet meg az egyesület akkor, ha az egyesület tagjai érdektelenség vagy más ok miatt beszüntetik az egyesület működtetését anélkül, hogy a legfelsőbb szerv az egyesület felszámolásáról határozná.

A tanulmányban kifejtett álláspont szerint a bírói gyakorlat önkéntes megszűnés esetében a megszűnést a legfelsőbb szerv határozatához köti és azt a nyilvántartásban csak regisztrálja. A jogutódlás mellett történő megszűnés eseteit a bírói gyakorlat a más egyesülettel történő egyesülés, átalakulás, szétválás formájában elfogadja. A felszámolást nem a Cstv. szabályai szerint kell lefolytatni, ezért a nyilvántartást vezető bíróságnak ebben az eljárásban a felszámolás befejezését nem kell bevárni, a vagyoni

kérdések rendezése nem tartozik e bíróság hatáskörébe. A hatályos magyar szabályozás szerint, ha az egyesület nem működik, a képviselő bejelentése alapján a nyilvántartásból törölni nem lehet. Az egyesület megszűnésének megállapítása iránt az ügyésznek kell pert indítania. Összességében a tanulmány azt az álláspontot foglalja el, hogy az egyesület megszűnésének Ptk.-beli szabályai részben hiányosak, részben feleslegesek, mert az Ltv. egyes szabályait ismétlik meg. Ez a szabályozás a gyakorlatban vagyoni visszaélésekre nyújt lehetőséget és bizonytalanságot kelt a gazdasági folyamatokban is.

Miután a Munkabizottság a tanulmányt megvitatta, annak alapján az alábbi állásfoglalásokat fogadta el:

1. A Ptk. jogi személyekre vonatkozó szabályaiban minden jogi személyre kiterjedő hatállyal meg kell állapítani a megalakulásra, képviseletre, jogképességre, megszűnésre stb. vonatkozó általános rendelkezéseket oly módon, hogy lehetővé kell tenni a jogi személyek egyes fajtáira vonatkozó eltérő szabályok külön jogszabályban történő szabályozását. A jelenlegi szabályozásban fellelhető indokolatlan eltéréseket meg kell szüntetni és meghatározott rendező elvek szerint - ahol lehetséges és jogdogmatikailag alátámasztható - minden jogi személyre érvényes, azonos szabályokat kell megalkotni. Az egyesület vonatkozásában ennek megfelelően vizsgálni kell, hogy a nyilvántartásba vétel, képviselet, megszűnés stb. tekintetében mennyiben indokolt az eltérő szabályok fenntartása. Megítélésünk szerint ezek a kérdések az új Ptk.-ban minden jogi személy esetében azonos módon szabályozhatók.

2. A Ptk.-ban nem indokolt az egyes jogi személyek nevesített felsorolása és rájuk külön szabályok megalkotása; az általános rendelkezések kibővítése mellett a jogi személyek egyes fajtáira a speciális rendelkezéseket külön jogszabályokban kell megalkotni.

3. A gyűjtőkategóriaként megalkotott társadalmi szervezet fenntartását nem tartjuk szükségesnek. Az egyesülési jog gyakorlásának általános szervezeti formájaként hagyományosan kialakult egyesületet javasoljuk szabályozni azzal, hogy a személyegyesülések speciális fajtáira (pl. párt, szakszervezet) külön törvényeket kell alkotni.

4. Az egyesületnek, mint a jogi személyek egyik fajtájának megítélésünk szerint nincs olyan speciális sajátossága, amely a Ptk. jogi személyekre vonatkozó általános szabályai közé - az egyesületre vonatkozó - külön rendelkezés felvételét tenné szükségessé. Az egyesületre vonatkozóan az új Ptk. rendelkezéseivel összehangolt külön törvény megalkotása indokolt, amelyben a bírói gyakorlat alapján feltárt hiányosságok is kiküszöbölhetők.

5. Meg kell vizsgálni, hogy a gazdasági visszaélések megelőzése érdekében mennyiben terjeszthetők ki a felszámolási eljárás szabályai az egyesület megszüntetésének olyan eseteire, amikor fizetési képtelenség miatt az egyesület tevékenységét mint jogi személy nem tudja tovább folytatni. Egyéb megszűnési módokban szükséges a végelszámolás szabályainak az alkalmazását is előírni azzal, hogy az egyesület megszüntetését eredményező jogi aktust külön törvényben egyértelműen meg kell határozni.

6. Ha a jogi személyiség elnyerésének törvényes feltételeit sem a bíróság, sem más állami szerv nem vizsgálja, kétséges válhat, hogy az egyesület szervezeti egysége megfelel-e azoknak a kritériumoknak, amelyeket a törvény a jogi személyiség elnyeréséhez támaszt. Ezért nem indokolt az egyesület jogi személyiséget elnyerő szervezeti egységét kivonni a bírósági nyilvántartásba vételi kötelezettség alól, ezen önálló szervezetek jogi személyisége elnyeréséhez bírósági nyilvántartásba vételi kötelezettséget kell előírni. A gazdasági forgalom biztonságának érdekében indokolt lehet az „anyaegyesület” kezeli felelősségének előírása.

Dr. Wellmann György hangsúlyozta, hogy nem tanulmányt, hanem munkaanyagot készített, amelynek célja nem a Ptk. és a Gt. összefüggéseit tematikusan feldolgozó dolgozat készítése volt, hanem csupán problémafelvetés.

A munkaanyag utal arra, hogy a Ptk. és a Gt. ütközési pontjainak egy része nem tartozik a „Személyek” Munkabizottság

kompetenciájába, hanem főként a kötelmi jogot érintik (pl. érvénytelenség, elővásárlási jog), amelyet a munkaanyag nem érinthet. A személyek témakörhöz kapcsolódik azonban a Ptk. egységesítésre szoruló szóhasználat a jogalanyok megnevezését illetően (ember, magánszemély, természetes személy). Lényeges hiányossága a jelenlegi Ptk.-nak, hogy nem tartalmazza a jogi személyiség nélküli szervezeti jogalanyokat, amely szigorú jogértelmezéssel azt eredményezhetné, hogy például a személyhez fűződő jogok védelme rájuk nem terjedne ki. Ilyen szervezetek a közkereseti társaság és a betéti társaság, a társasház, illetve a bírói gyakorlat szerint az 1996. évi LV. törvény alapján bizonyos jogokat élvező földtulajdonosi közösségek. A szerző javaslata szerint az ember és a jogi személyek mellett a jogalanyok harmadik csoportjaként nevesíteni kellene a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeti jogalanyok kategóriáját. Álláspontja szerint a jogi személyekre vonatkozó általános szabályok előtt meg kellene kísérelni definiálni a jogi személy fogalmát, amely jogi személy főbb ismérveit magában foglaló összefoglaló fogalom meghatározással történhet. A jogi személyekre vonatkozó általános szabályokat a létesítés, képviselet, megszűnés stb. szabályaival bővíteni kell, míg az egyes jogi személyfajták definíció szintű vagy részletesebb szabályozását el lehetne hagyni, hiszen a jogi személyfajták katalógusa amúgy sem lehet teljes, és gyakran változik. Akár a jogszabályszöveg szintjén is megjeleníthető kérdésként veti fel, hogy vállalhat-e a jogi személy tagja korlátlan felelősséget a jogi személy tartozásaiért, vagy ilyen tagi felelősségvállalás csak jogszabályi rendelkezés alapján alakulhat. Utal a Legfelsőbb Bíróság eseti döntésére, amely úgy foglalt állást ebben a kérdésben, hogy a jogi személy tagjainak a jogi személyért való általános felelőssége csak jogszabályon alapulhat. A tagoknak csak arra van módjuk, hogy egyes ügyleteknél eseti jelleggel vállaljanak valamilyen formában (pl. kezesség) helytállást a jogi személy kötelezettségeiért. Megemlítette, hogy a jogi személy abszolút jogképessége mellett jelenleg vitás lehet, hogy a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeti jogalanyok (pl. egy Kkt., Bt.) jogalanyisága is abszolút-e, tehát esetükben érvényesül-e az ultra vires tilalom. Az előtársaság jogalanyiságával kapcsolatban hangsúlyozta, hogy az önálló jogképességgel nem rendelkező, hanem a cégbejegyzésnél gazdasági társaság jogképessége terjed ki az előtársasági időszakra is.

A tanulmányíró álláspontja szerint a Gt. és a Ptk. személyek része közötti legfontosabb érintkezési pont a képviselet kérdése. E témakörön belül több szabályozást igénylő kérdés is felvetődött. Az egyik ilyen, hogy a képviseletnek milyen fajtái vannak, és azok között melyek az elhatároló ismérvek. Törvényes képviselő-e a jogi személy képviselője? A Gt. IV. fejezetének címének a gazdasági társaság törvényes képviselete kifejezést használja, tehát a vezető tisztségviselőket törvényes képviselőknek tekinti, ugyanakkor a Ptk. törvényes képviselő alatt csak a nem cselekvőképese mellé állított képviselőket, vagyis a szülőt, a gyámot és a gondnokot érti. A Ptk. 350. § (3) bekezdése szerint a törvényes képviselő károkozásáért a képviselt személy nem felelős, ez a rendelkezés azonban nyilvánvalóan nem vonatkozhat a jogi személy képviselőjére, hiszen az ő károkozó magatartásáért kifelé harmadik személyek felé épp hogy személyében nem ő, hanem a Ptk. 219. §-ának (2) bekezdéséből is következően az általa képviselt jogi személy lesz felelős. Az elemzés eredményeként megállapítja, hogy a Ptk. szintjén egyértelművé kellene tenni, melyek a képviselet fajtái (törvényes, szervezeti, jogügyleti) és hogy a jogi személy képviselői a felosztáson felül szervezeti és nem törvényes képviselőknek minősülnek. A Gt. tehát tévesen nevezi őket törvényes képviselőnek. Kiemeli, hogy a Gt. 39. §-ának (4) bekezdése csak külön feljogosítás alapján biztosít képviseleti jogot az ügyek meghatározott csoportjaira nézve a gazdasági társaság munkavállalóinak, ugyanakkor a Ptk. 30. § (2) bekezdése ex lege ad képviseleti jogot a szervezeti egység vezetőjének. A Ptk. alapján lehetőség van meghatalmazáson alapuló képviseletre. A Gt. 22. § (3) bekezdés második mondata szerint ellen-

ben a vezető tisztségviselői feladat csak személyesen látható el, képviseletnek nincs helye.

Aggályos a jogi személy képviseleti jogának terjedelme, illetve hogy a képviseleti jogkör kifelé hatályosan korlátozható-e. A Ptk. 225. § (1) bekezdése a képviseleti jog túllépését álképviseletnek tekinti, ami semmisséget eredményez, a kárfelelősség az álképviselőt terheli, a Gt. 39. § (1) bekezdés utolsó mondata szerint pedig a képviseleti jog korlátozása harmadik személyekkel szemben nem hatályos, tehát a képviselő eljárásáért a képviselt jogi személy felel. Ki kellene tehát mondani a Ptk.-ban, hogy a jogi személy képviselőjének képviseleti joga kifelé hatályosan nem korlátozható, amely eltérést jelentene a Ptk. 225. §-ának főszabályától, mert így a jogi személy képviselője hatáskörtúllépés miatt sosem minősülne álképviselőnek.

Nem tisztázott a képviseleti jog, a cégjegyzési jog és az aláírási jogosultság fogalmainak egymáshoz való viszonya sem. A cégjegyzési jog fogalmát a Ptk.-ban is meg kellene jeleníteni, és rendezni kellene az olyan kérdéseket, mint pl., hogy minden jogi személy nevében tett írásbeli aláírás cégjegyzésnek minősül-e vagy csak a szervezeti képviselők aláírása tekintendő annak, az eseti meghatalmazottak aláírása viszont nem.

A munkaanyag fontos gyakorlati kérdésként említi, hogy mely időponttól hatályos a képviselő személyében bekövetkező változás harmadik személyek irányában. Utal a megtörvény 30. § (2) bekezdésére, amely szerint a vezető tisztségviselők személyében bekövetkező változás a cégjegyzékbe történő bejegyzéssel, de a változás időpontjára visszamenőlegesen válik hatályossá. A Ptk. 29. § (4) bekezdése viszont úgy rendelkezik, hogy a bejegyzett körülmények megváltoztatása harmadik személyek irányában csak akkor hatályos, ha a változást a nyilvántartásba bevezették. A bírói gyakorlat ezt a szabályt kizárólag a jóhiszemű személyek javára alkalmazza. A szerző álláspontja szerint a Ptk. említett 29. § (4) bekezdése szerinti rendelkezést ki kellene terjeszteni a jogi személyiség nélküli szervezeti jogalanyokra is, illetve utalni kellene arra, hogy az csak jóhiszemű harmadik személyek javára alkalmazható.

A jogutód nélküli megszűnéssel kapcsolatosan a hatályos szabályozás alapján kérdéses, hogy a megszűnés milyen jogi aktuál és mely időpontban következik be. A Gt. 53. § (2) bekezdése szerint a gazdasági társaság a cégjegyzékből való törléssel szűnik meg, a bírói gyakorlat pedig a törlés időpontjának a törlést elrendelő végzés jogerőre emelkedésének időpontját tekinti. Ezt a szabályt a Ptk.-ban törvényi szinten is indokolt lenne kimondani.

A Szerző az egyik legizgalmasabb kérdésnek tekinti azt, hogy érvényesíthetnek-e a volt tagok bármiféle a jogutód nélkül megszünt gazdasági társaságot megillető igényt. Tekinthezők-e a

megszűnés kori tagok az ilyen utóbb felmerülő követelések jogosultjainak és ilyen értelemben a jogi személy jogutódjainak. A Legfelsőbb Bíróság egy végelszámolással megszünt betéti társaság tagjai által érvényesített biztosítási szerződésből eredő követeléssel kapcsolatos perben kimondta, hogy a felperesek, mint a betéti társaság egykori tagjai érvényesíthetik a megszünt betéti társaságot megillető jogokat, így a még a társaság által peresített követelés anyagi jogosultjaként beléphetnek a perbe, és a maguk javára érvényesíthették a követelést. Egy másik eseti döntésben viszont úgy foglalt állást, hogy a felszámolás folytán hitelező igények kielégítése nélkül megszünt betéti társaság hitelezőnek nem minősülő tagja nem jogutódja a társaságnak, és így nem jogosult érvényesíteni a megszünt társaságot megillető követelést. A betéti társaság követeléseit csak a felszámoló érvényesíthette volna, a felszámolási eljárás ideje alatt, annak befejeződését és a társaság megszűnését követően azonban erre már nincs mód. A tanulmányíró álláspontja szerint a két döntés közötti ellentmondás csak látszólagos, más a helyzet ugyanis akkor, amikor a társaság végelszámolással szűnt meg úgy, hogy a tagok felosztották a vagyont, egy követelés azonban valamilyen okból csak később merült fel. Az ilyen társaságot megillető követelést a tagok jogszerűen érvényesíthetik, hiszen az akkor is őket illette volna, ha még a végelszámolás alatt befolyik a társasághoz. Az ilyen tagi jogérvényesítés jogszabályi alapját tehát meg kellene teremteni. Más a helyzet azonban akkor, amikor a társaság hitelezői igények kielégítése nélkül felszámolási eljárást követően szűnt meg, ilyenkor ugyanis a követelés a hitelezőket illette volna. Ha tehát a tagnak utóbb a bíróság bármit megítélne, az a ki nem elégitelt hitelezők érdekeit sértené. Erre az esetre vonatkozóan tehát a Ptk.-ban differenciált szabályozásra volna szükség.

A munkabizottsági tagok hozzászólásait követően a Munkabizottság az alábbi állásfoglalásokat fogadta el:

1. Az új Ptk. „Személyek” részét az egyes jogi személyek általánosítható (pl. létesítési, képviseleti megszűnési stb.) szabályai-val ki kell bővíteni.

2. A Ptk.-ban meg kell határozni a jogi személy főbb ismérveit magába foglaló jogi személy fogalmát.

3. Az előtársaságra vonatkozó szabályokat elő-jogi személy néven minden jogi személyre általánosítani kell.

4. Egységesíteni kell a jogi személyek törvényes, szervezeti és meghatalmazotti képviseletére vonatkozó szabályokat.

5. A Munkabizottság keressen megoldást a jogi személyek megszűnésének egységes szabályozására, és a megszűnést követően felmerült, a jogi személyt megillető vagyonnal kapcsolatos igényérvényesítésre.

Dr. Darák Péter

Emlékeztető

a Polgári Törvénykönyv reformja kapcsán létrehozott „Kártérítési és biztosítási jogi munkacsoport” 2000. június 27-én megtartott üléséről

A Kártérítési és biztosítási jogi munkacsoport 2000. június 27-én a Legfelsőbb Bíróságon tartotta soron következő ülését. A munkabizottság ülésén megjelent Dr. Horeczky Károly a LEB Polgári Kollégiumának vezetője, Dr. Molnár Ambrus LEB tanácselnök, Dr. Újváriné dr. Antal Edit egyetemi adjunktus, Dr. Nochtá Tibor egyetemi adjunktus, Dr. Závodnyik József Állami Biztosítási Felügyelet jogtanácsos és Dr. Lábady Tamás kandidátus, megyei bírósági tanácselnök, a munkabizottság vezetője. Az ülésen egyéb elfoglaltsága miatt nem tudott megjelenni, Dr. Zlinszky János egyetemi tanár, Dr. Kecskés László egyetemi tanár és Dr. Kiss Ferenc Kálmán vezető jogtanácsos.

Az ülés napirendjén - Dr. Lábady Tamásnak a készülő új Polgári Törvénykönyv koncepcionális kérdéseit érintő bevezető

gondolatait követően - az Igazságügyi Minisztérium megbízása alapján megírt két tanulmány megvitatása szerepelt. Dr. Zlinszky János egyetemi tanár a polgári jog szankciórendszere címmel, míg Újváriné Antal Edit „A biztosítási szerződés létrejötte, hatályosulása, lebonyolódása és megszűnése az új Ptk.-ban” címmel készített igen színvonalas tanulmányt.

1. Zlinszky János professzor tanulmányával kapcsolatban Dr. Horeczky Károly a polgári jogi felelősség egyes elméleti problémáit érintette. Így a szerző egyes elméleti tézisei, álláspontja szerint egyfelől vitathatóak, másrésztől azok további pontosítására és részletesebb kifejtésére van szükség. Az az elméleti megközelítés, hogy a kártérítésbe a haszon, valamint a nyereségelvonás módszere „beemelésre” kerüljön, amellet, hogy érdekes és újsze-

rű gondolat, ennek vannak problémái is. Nevezetesen bizonyítási nehézségek jelentkezhetnek, illetőleg a kártérítést a haszon kategóriájával nem lehetséges felváltani, vélte *Horeczky Károly*. A tanulmánynak az objektív felelősség kiterjesztésére vonatkozó elképzeléseivel szerinte ugyanakkor feltétlenül egyet lehet érteni, azonban ennek további kimunkálása indokolt. A magánjog egész szankciórendszerében vannak továbbfejlesztendő elemek, így pl. a magánjogi bírság, valamint az állam javára marasztalás intézménye feltétlenül ide sorolandó.

Zavodnyik József hozzászólásában utalt arra, hogy a kötelező felelősségbiztosítás kapcsán a tanulmány felelősségi jogi részeit mindenképpen át kellene még gondolni.

Nochta Tibor megítélése szerint a tanulmányban megjelenő gondolatok idézik a jog gazdasági elemzésén nyugvó elmélet egyes tételeit is, ezért a kártérítési felelősség e modern elméleti irányzataival is összevethető a szerző értékes megállapításai a prevenció és kárkompenzáció tekintetében.

Lábady Tamás véleménye szerint a tanulmány igen értékes és ötletgazdag munka, mindenképpen felvetődik olvasása során is az az elméleti alapkérdés, hogy vajon mi a magánjog általános kárfelelősségi szabályának az alapja. *Lábady* szerint a magánjogi kárfelelősség a bizonyítás sikerén v. sikertelenségén nyugszik. Idézve és adaptálva a grosschmidi gondolatot a „kártérítési per bajnoka az aki sikeresen bizonyít”. *Lábady* felfogásában az objektív kárfelelősség a károkozás tényén alapul, és nem a felróhatóságon, ahogyan azt a tankönyvek tárgyalják. *Lábady* Tamás a tanulmány kiegészítését javasolja az elhangzott értékelések tükrében a szerzőnek. A bizottsági tagok előadott véleményei alapján felkéri a szerzőt, hogy a magánjogi szankciórendszer továbbfejlesztésére vonatkozóan tegyen konkrét javaslatokat, részletezze a prevenció kérdéseit a biztosítási jogra is figyelemmel, valamint a jog gazdasági elemzésén nyugvó hasz-

nossági és prevenció elmélettel kapcsolatos összefüggésekre is térjen ki.

2. Az ülés második részében *Újváriné Antal* Edit ismertette a biztosítási szerződésről szóló tanulmányának fontosabb téziseit.

A bizottság egyöntetű véleménye szerint a tanulmány rendkívül színvonalas és a biztosítási jogviszonyok valamennyi lényeges elemét érintő munka. Külön dicséretes, hogy figyelembe vette a szerző az Európai Unió biztosítási irányelveit és rendeleteit is, illetőleg számos hasznosítható összehasonlítást is tett.

Horeczky Károly külön kiemelte, hogy a szerző nagyon világosan látta meg a jelenlegi Ptk. dogmatikai elnagyoltságát és az abból adódó nehézségeket.

Véleménye szerint a biztosítási szerződésre vonatkozó módosításoknak azt kell mindenek előtt szem előtt tartani, hogy vajon milyen rendelkezések kerüljenek a szerződésekre vonatkozó általános szabályok közé. Javasolja, hogy a munkabizottság a következő ülésen részletesen is vitassa meg a tanulmány egyes részeit, a szerző javaslatait.

Lábady Tamás rövid hozzászólásában arra a kodifikációs nehézségre tért ki, hogy vajon milyen arányban kerüljenek a biztosítási szerződésekre vonatkozó rendelkezések a biztosítási szerződésre vonatkozó részbe, és mi kerüljön az általános rendelkezések közé.

Zavodnyik József azt hangsúlyozta, hogy a szerző műve azért is értékes, mert számolt a fogyasztóvédelmi követelményekkel, illetőleg e szerződések közjogi dimenzióival is.

Ezt követően a bizottság egyhangúlag elfogadta *Újváriné Antal* Edit dolgozatát és arról döntött, hogy annak részletes vitáját a 2000. szeptember 12-én tartandó ülésén tartja meg.

Nochta Tibor
a munkabizottság titkára

Az Öröklési jogi Munkacsoport 2000. június 19-i es július 3-i üléséről

(folytatás)

b) Míg az öröklési szerződés hatályos szabályainak módosítására, kiegészítésére irányuló felmerült javaslatok tekintetében a munkacsoport tagjai körében nagyban-egészben egyetértés alakult ki, dr. Besenyei Lajos és dr. Gaál Sándor „Az élettárs öröklési jogának kérdése az új Ptk.-ban” című tanulmánya¹ már sokkal hevesebb vitát váltott ki, a munkacsoport tagjai már sokkal kevésbé osztották az indító tanulmányban tett javaslatokat.

A tanulmány kiinduló tétele, hogy a mai társadalmi szemlélet mellett az élettársi kapcsolat olyan családi kapcsolatiként értékelendő, amely mint párkapcsolat a házassági kapcsolat alternatívájának tekintendő, és a különmű párok voltaképpen választásuk szerint élhetnek házassági vagy élettársi kapcsolatban. Álláspontjukat statisztikai adatokkal, széleskörű külföldi joganyaggal és ugyancsak széles körű hazai jogszabályanyag összeállításával is alátámasztják a szerzők, amelyek a házastársak mellett az élettársakat is olyanokként kezelik, akiket egyes jogosultságukat illetően a házastársakéhoz hasonló elbírálás illet, vagy fordítva, ahol az élettársi közösségben élés is az egyedülállót megillető kedvezmények megvonását eredményezi.

A tanulmány szerzői e kiinduló koncepció figyelembevételével az élettársi törvényes öröklésének elismerésére tesznek javaslatot, mégis azzal a korlátozással, hogy ennek csak hosszabb - 10-15 éves - élettársi kapcsolat esetén legyen helye, és csak akkor, ha az élettársi kapcsolat az örökhagyó halálakor fennállt.

A vitára bocsátott javaslat szerint az élettársat - ezeknek a feltételeknek a megléte esetén - a házastárséhoz hasonlóan illesse meg a törvényes öröklés rendjén öröklési jog, vagyis leszármazó

örökösök mellett a teljes hagyatéki vagyon hasznélvezete, a felmenő és oldalági örökösöket pedig - az ági vagyon kivételével - teljes egészében előzzék az öröklésben. Az élettársi közösség 10-15 évi fennállása, pedig és *ugyanígy* az a körülmény, hogy az élettársak az örökhagyó halála időpontjában nem éltek együtt, csak az élettárs kiesési okaként volnának figyelembeveendő.

A munkacsoport tagjai az élettársi törvényes öröklésre javasolt álláspontot nem osztották. Még azokkal a szerzők által esetlegesen felvetett korlátozásokkal sem, amelyek lehetőségét a szerzők mintegy kompromisszumnak szánva a tanulmányukban felvetettek, anélkül mégis, hogy maguk helyeselték volna.

A gyakorló jogászok részéről az élettársi törvényes öröklési jogának elismerésétől való idegenkedésén túl, felmerültek a hosszabb élettársi kapcsolat fennállásának vagy fenn nem állásának, a kapcsolat időnkénti megszakadása majd újbóli helyreállítása miatti időtartamok kiszámíthatóságának nehézségei is.

Felmerült mégis az a gondolat, hogy esetleg más elbírálás alá eshetne a kérdés, ha több nyugati ország jogához hasonlóan, Magyarországon is létezne az élettársi kapcsolatnak regisztrált formája is (egy-egy nyugati országokban közjegyzőnél, másutt bíróságoknál történhet ez a regisztrálás, de azokban sem ez az élettársi kapcsolat egyetlen formája).

Egyetértés alakult ki mégis a munkacsoport tagjai körében abban, hogy az élettársal közösen lakott lakás és a közösen használt berendezési és felszerelési tárgyak tekintetében kerüljön elismerésre az élettárs öröklési joga. A tanulmány szerzői ezt a megoldást csak mintegy „minimálprogramként” látták elfogadhatónak,

de szívesebben képviselték eredeti, a túlélő élettárs részére a törvényes öröklés rendjén sokkal szélesebb öröklési jogot biztosítani kívánó álláspontjukat.

c) A túlélő házastárs törvényes öröklésének kérdései két irányban vetnek fel megválaszolandó kérdéseket. Egyfelől a túlélő házastárs leszármazók melletti öröklését illetően, másfelől a felmenő és oldalági örökösök melletti öröklését illetően.

A házastárs leszármazó örökösök melletti öröklésének fő kérdése a házastárs haszonélvezet-öröklésének megtartása vagy elvetése, állagörökléssel való felcserélése. A házastárs haszonélvezet-öröklésének megtartása mellett elsődlegesen az szól, hogy ez a házastárs öröklésének nemcsak a magyar jogi szabályozásban, de a lakosság széles körű köztudatában is erősen élő, igényelt formája - mint olyan is, amely az özvegy számára a korábbi környezete megtarthatását a leginkább képes biztosítani. A házastárs haszonélvezet-öröklésének meghatározott hagyatéki hányad tulajdon-örökléssel való felváltása mellett pedig ha nem is kizárólag, de elsősorban a hagyaték tárgyaiban bekövetkezett lényeges változások szólnak, amelyek egy része tekintetében az állagörökösök számára haszonélvezettől mentes tulajdonjog biztosítása a gazdasági életben való részvételüket is jobban segítené.¹ A házastárs haszonélvezet öröklésének állagörökléssel való felváltása mellett sem lehetne azonban eltekinteni a számára az általa lakott lakás és az általa használt berendezési és felszerelési tárgyakon biztosítandó haszonélvezeti jogtól.

A kialakult vita során a munkacsoport tagjai a házastárs haszonélvezet-öröklésének megtartását tartották kívánatosnak - mégis azzal, hogy különösen olyan hagyatéki vagyontárgyak tekintetében, mint például a készpénz, takarékbetétkönyv, értékpapírok, hasznosítható jogok, ideértve a szerzői jogot is, nagyobb súlyt kellene kapnia a haszonélvezeti jog megváltásának.

A haszonélvezeti jog megváltása számos további kérdést vetett fel. Így vitatott volt a Ptk. 615. § (3) bekezdésének a haszonélvezet megváltására irányuló jog gyakorlását rendező szabályának a Legfelsőbb Bíróság 84. sz. PK állásfoglalásában, különösen annak indokolásában kifejtett, és ennek nyomán a bírói gyakorlatban kialakult megszorító értelmezése, pontosabban e megszorító értelmezés jövőbeli kiküszöbölése; észrevételek merültek fel a haszonélvezet megváltásának mértékével kapcsolatban, vitatott volt a házastársi haszonélvezet megváltásához való jog határidőhöz kötött volta, felmerült a kérdés, *hogyan* indokolt-e az *özvegy* által lakott lakásra nézve a haszonélvezeti jog megváltásának kizárása arra az esetre, ha az *özvegy* utóbb más lakásba költözik, és felmerült a haszonélvezeti jog megváltása és korlátozása közötti összhang hiányának kérdése is.

A haszonélvezeti jog megváltásának mértékét illetően többek részéről is az a gondolat merült fel, *hogyan* megváltás esetén a túlélő házastársnak jutó *egy* gyermekre azzal a korlátozással érvényesüljön, hogy a túlélő házastárs örökrésze a megváltható hagyatéki vagyontól ennek 1/3-át ne haladja meg. Ez a korlátozás voltaképpen csak az egy gyermekkel együtt öröklő házastárs öröklését korlátozná.

A Ptk.-nak a haszonélvezeti jog megváltását rövid, jogvesztő határidőhöz kötő szabályával szemben a munkacsoport tagjainak jelentős többsége a megváltás határidőhöz nem kötendő

voltát tartaná kívánatosnak. Ezt a megoldást indokolják a családi viszonyok előre nem látható körülményeinek alakulásai, de emellett az is, hogy voltaképpen a haszonélvezet megváltása ad lehetőséget a haszonélvezetből folyó, nem vitásan létező, hátrányok kiküszöbölésére, *így* ezek elé sem indokolt akadályokat gördíteni.

A házastársi haszonélvezeti jog határidő nélkül való megváltatósága adna megoldást annak a ma egyetlen külföldi jogban sem ismert anomáliának a kiküszöbölésére is, amely a Ptk. 615. § (2) bekezdése értelmében ma oda vezet, hogy a túlélő házastárs, ha gyermekekkel örököl együtt, új házasságkötése esetén minden öröklési jogát elveszíti - kivéve mégis, ha akár ő, akár a leszármazó örökösök az új házasságkötéssel számolva, *vagy* anélkül „időben” kérték a haszonélvezeti jog megváltását. Kézenfekvő lehetne, hogy az özvegy új házasságra lépése esetén akár ő maga, akár az örökhagyó leszármazó örökösei kérhessék a haszonélvezeti jog megváltását.

De a határidő nélküli megváltási lehetőség adhatna módot az *özvegy* által a hagyaték megnyílása időpontjában lakott, utóbb a lakást bármely okból elhagyó házastárs korábbi lakása tekintetében is a haszonélvezeti jog megváltására.

A megváltás határidőhöz kötése mellett közbülső megoldásként merült fel a megváltás lehetőségének öt éves elévülési időhöz - akkor sem jogvesztő határidőhöz - kötése, de képviselt maradt olyan nézet is, amely a haszonélvezet megváltását változadanul rövid határidőhöz, esetleg a mai egy éves határidő helyett két éves határidőhöz kötné.

A haszonélvezet megváltása és korlátozása közötti összhang hiánya a gyakorló jogászok többségének tapasztalatai szerint eddig nem igen vetett fel problémát. Nyitott maradt a kérdés, szükséges-e ennek a kérdésnek a törvényi rendezése.

A túlélő házastárs ma Európa egyetlen jogrendszerében sem a leszármazó örökösök mögötti, második helyen álló törvényes örökös. A Ptk. 607. §-ának ezt a látszatát - a valóság szerencsére nálunk sem ez - már a törvényes öröklés rendjének e helyütt való szabályozása során meg kellene szüntetni.

A túlélő házastárs felmenő és oldalági rokonok melletti öröklésének kérdése szorosan összefügg az ági öröklés fennmaradásával, *vagy* fenn nem maradásával és fennmaradása esetén a mai, az ági örökösök irányában nyilvánvalóan méltánytalan szabályainak felülvizsgálatával. A munkacsoport tagjai körében egyetértés alakult ki atekintetben, hogy amennyiben az ági öröklés nem maradna fenn, a túlélő házastárs mellett az *örökhagyó* szülőjének törvényes öröklési jogát el kellene ismerni, mégpedig *így*, hogy az örökhagyó szülője számára nem haszonélvezettel terhelt hagyatékot kellene biztosítani.

Felmerült az a kérdés is, vajon a „közös balesetben” vagy más „közös okfolyamatban” nem egyszerre, de e baleset, ezen okfolyamat eredményeként igen rövid idővel egymást követően elhaltak utáni öröklés nem kívánna-e az ilyen módon elhaltak utáni öröklést illetően speciális öröklési jogi szabályozást. Ha nem is az egyszerre elhalás fikciójával, de ki lehetne mondani, *hogyan* az *így* elhaltakat az egymás utáni öröklés szempontjából figyelmen kívül kellene hagyni.

Dr. Weiss Emília

JEGYZETEK

¹ Dr. Besenyei Lajos és Dr. Gaál Sándor tanulmánya a Polgári jogi kodifikáció című folyóiratban közzésre kerül.

A házastárs haszonélvezet öröklése ellen szóló további érvek részletes felsorolását ld. Dr. Adorján Livia Magyar Jog, 2000. 347. o.

A Tulajdoni (dologi jogi) Munkacsoport 2000. szeptember 13.-i üléséről

Az ülésen jelen voltak: Sárközy Tamás a munkacsoport vezetője, Adorján Lívia, Komáromi Gábor, Lenkovics Barna, Miskolczi Bodnár Péter, Sándor István Fábián Ferenc, Gyöngyösi Zoltán, Pázmándi Kinga, és Sáriné Simkó Ágnes a Főbizottság titkára.

1. A munkacsoport vezetője ismertette az elmúlt egy év alapján kialakult, és a megvitatott tanulmányokon alapuló javaslatát a Ptk. Dologi Jogi „Könyvének” koncepciójáról. A munkabizottság elfogadta a dologi jog jellegéből adódó technikai megoldási irányokat, mely szerint egyrészt a dologi jogi rész - a széles körű kötelmi szabályozáshoz képest viszonylag szűkebb terjedelmű lesz, másrészt a személyi és a dologi jogi könyv - szoros tematikai és kölcsönhatásukra és összefüggéseikre (pl. közjogi jogi szemlélyek jogalanyisága) - egymástól időben nem szakadhat el.

2. A munkabizottság elfogadta a dologi jogi koncepció alapfeltevéseként, hogy az új Ptk. dologi jogi részt (könyvet) tartalmazzon. A tulajdonjog elsődlegességének elismerése mellett rögzítésre került: az idegen dologbeli jogok a tulajdonjog használati és rendelkezési részjogosítványainak viszonylagos önállóságát jelentik, azok beolvasztása a tulajdonjogba nem indokolt.

3. A magántulajdon-köztulajdon viszonyának tisztázása kapcsán a munkabizottság végül is két lehetséges megoldás felvázolását fogadta el:

a) az új szabályozásban a magántulajdon privilégiumának kimondása mellett annak sajátos formájaként szabályozza a köztulajdont;

b) a magántulajdon alapvető voltának kimondása mellett rendszertanilag külön, definiálva rögzítse a Ptk. a köztulajdont is.

A koncessziós szerződés tulajdonjogba építésének kapcsán a munkabizottság Miskolczi Bodnár Péter észrevétele alapján úgy határozott, hogy a koncessziós szerződés szabályait - a köztulajdoni fejezetben rögzített utalással - ésszerű lenne a kötelmi jogba helyezni.

4. A Ptk. szerinti tulajdonjog és az alkotmányossági követelmények körében élénk eszmecsere bontakozott ki a kisajátítás intézményének szabályozási koncepciójáról. A munkabizottság közös álláspontra jutott abban, hogy a közjog-magánjog teljes különválasztásának koncepciója itt igen nehezen kezelhető. A szabályozásban követendő megoldásként - a munkabizottság álláspontja szerint - a kisajátítást rögzíteni és pontosítani kell az új Ptk.-ban, de alapvetően az anyagi jogi-eljárásjogi elkülönítés mentén a részletszabályokat külön törvénybe kell terelni. Ez lenne a követendő megoldás az ingatlan-nyilvántartás szabályozására is.

Sárközy Tamás felvetésére a munkacsoport elfogadta, hogy a kérdés körüljárására hatás tanulmányok elkészítésére van szükség.

A koncepció ezen része rögzíti, hogy a dologi jogi szabályozási körben a végrehajtási rendelkezések köréből csak a - helyileg szabályozandó kérdések kezelésére hivatott - önkormányzati rendelet tartható meg. Ezzel kapcsolatban Miskolczi Bodnár Péter felvetésére a munkacsoport a koncepció olyan kiegészítését fogadta el, hogy e körben nevesíteni kell azon kérdések körét is, melyekben önkormányzati végrehajtási szabály kibocsátásának helye van. Természetesen ez felveti a tételes jogi szabályok „összeolvasását” is e körben.

5. A dologi jogi könyvbe kerülő részletes szabályozás körével kapcsolatban rögzítettek közül hangsúlyos támogatást kapott a munkacsoportban az elképzelés, miszerint az elidegenítési és terhelési tilalmat - a jelenlegi szabályozással ellentétben [Ptk. 114. § (2) bekezdés] - szerződésben ne csak a tulajdonjog átruházása alkalmazásával lehessen kikötni.

6. A „dologtárgyúság lazításával” kapcsolatban a munkacsoport megerősítette, hogy a dologtárgyúság jelenlegi kiterjesztése

[miszerint a Ptk. 94. § (2) bekezdése a tulajdonjog szabályainak alkalmazását rendeli a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre, a pénzre és az értékpapírra] a gyakorlat számára kevésnek mutatkozik. A gyakorlatban felvethető kérdések két alapvető irányára tekintettel szükségesnek látszik az ún. gazdasági tulajdon problémájának kezelésére a res inkorporális jellegű tulajdoni tárgyak bővítése, azaz annak kimondása hogy a dologi jog szabályait (sőt a tulajdon átruházásának szabályait) megfelelően alkalmazni kell a szellemi alkotásokra és a vagyoni értékű jogokra. A szabályozás mikéntjére két javaslat született:

a) a dolog fogalmának meghatározása mellett testi tárggyá (res corporales) definiálni a testetlen tárgyakat (res incorporales);

b) egységes dologfogalom alkalmazása mellett a res incorporales esetére a dologra vonatkozó szabályok alkalmazását rendelni.

7. Az ingatlanjog rendezése kérdésben a munkacsoport úgy foglalt állást, hogy az ingatlan-nyilvántartás átalakításában a cégnyilvántartás rendszeréhez hasonló, bíróságokhoz kapcsolt telekkönyvi rendszer helyreállítására kellene törekedni.

8. Élénk eszmecsere alakult ki a személyes és telthi szolgáltnak, valamint a zálogjognak a dologi jogban való szabályozása körül. A hasznélvezet és a használat viszonyára vonatkozóan egységes véleményként fogalmazódott meg hogy a hasznélvezet a személyes szolgálat alapesetében fogható fel, melynek alanya csak természetes személy lehet. Kérdés, hogy a használat önálló kategóriaként kezelése fennmaradjon-e, vagy azt mint korlátozott hasznélvezetet fogjuk fel.

A használat tárgyalása mentén felmerült, hogy a vagyonkezelés a mai szabályozásban kettős: az ingatlan állami kezelése - mint dologi jog - megszűnt, a vagyonkezelést azonban a Áht. dologi jogként kezeli. A vagyonkezelési szerződések (Áht.) kötelmi alapon nyertek szabályozást. Fölmerül tehát, hogy:

a) a vagyonkezelési jog idegen dologbeli jogként megjelenhet;

b) tárgyától függően megkülönböztetést igényel a tisztán kötelmi vagyonkezelés, a dologi jellegű vagyonkezelési jogtól.

A zálogjog mint idegen dologbeli jog a dologi jogba helyezendő. Természetesen, mint szerződésbiztosítéknak megmaradna a kötelmi szabályozása is, de a dologi jogba kerülésével a zálogjog hangsúlyosabb szerepet nyerhetne.

8. A dologi jog felépítésére tett javaslatot a munkacsoport elfogadta. A dologi jog általános elvei körében nyerne szabályozást a - hagyományos alapelveken (imperativitás, numerus clausus, abszolút szerkezet) felül - a tulajdont érintő alkotmányos elvek Ptk.-ban való kibontása (pl. államosítás általános tilalma, tulajdonosi jogok közérdekből való korlátozásának határai stb.), valamint a dologi jogviszonyok tárgyának meghatározása körében, a dologtárgyúság lazításaként itt kerülne sor a jogtárgy korábban említett bővítésére.

A speciális szabályoknak rendelt fejezetben az állatok jogi helyzetére a munkacsoport azt a megoldást találna elfogadhatónak, hogy az állatokra a dologi szabályok alkalmazását kellene rendelni, kimondva azt, hogy ez esetben az állatok jogi helyzetéről szóló külön jogszabályok az elsődlegesek.

A munkabizottság javaslata szerint tanulmányokat kell rendelni a vagyonkezelés, az időleges használati jogok, az állatok, illetve az emberi test, mint a dologi jog tárgyai kérdéseinek részletes megvizsgálására.

9. Lenkovics Barnának a tulajdonszerzés módjairól készített tanulmányának megtárgyalása kapcsán élénk vita alakult ki a ráépítés szabályainak átalakítására tett javaslat körül. A ráépítés szabályainak alkalmazási körét a tanulmány szerzője kiterjeszteni javasolja oly módon, hogy a ráépítés szabályait kogens módon alkalmazni kelljen a rosszhiszemű ráépítésen kívül azokban az

esetekben is, mikor a felek a ráépítés kérdésében nem a ráépítés előtt állapodtak meg. Adorján Livia a tanulmányban hivatkozott Legfelsőbb Bírósági joggyakorlat eltérő értelmezésére hivatkozva javasolta, hogy a ráépítés szabályainak kogens alkalmazása alól a felek - akár a ráépítés előtti vagy a ráépítés utáni időben született megállapodása mentesítsen.

A másik vitás pont a tulajdonostól való tulajdonszerzés szűkítésére vonatkozó javaslat körül bontakozott ki. A tanulmány javaslata szerint a lopott dolog megszerzésének szigorúbb akadályt kell támasztani a jelenleg hatályos szabályokban foglaltaknál, azaz lopott (bűncselekmény útján szerzett) ingó dolog kereskedelmi forgalomban, jóhiszeműen se legyen megszerzhető, többszöri átruházás folyamatában sem. Ezzel kapcsolatban Adorján Livia ellentétes álláspontjában kifejtette, hogy a kereskedelmi forgalom értelmezésére széleskörű és részletező jogértelmezés áll rendelkezésre, és az imperatív szabályok kiter-

jesztése indokolatlan, a jóhiszeműen a kereskedelmi forgalomban való tulajdonszerzés kockázatát igen nagymértékben növeli. A munkacsoport a vita eredményének megfelelően két ajánlást alakított ki. A szerző által képviselt álláspont alapján a kereskedelmi forgalomban szerzészélemláncolatban jóhiszeműen szerzett, bűncselekményből származó dolgokra az imperatív szerzési korlát alkalmazandó, a másik álláspont szerint erre az esetre a jóhiszemű harmadik személy a jelenlegi jogvédelmet nyerné, azaz az érdekkonfliktus polgári tétéles jogi kezelésében a jóhiszemű szerző kockázatát nem növelné a jelenleginél nagyobbra.

A munkacsoport rögzítette továbbá, hogy a célalapok és állami juttatások kérdése tisztázást igényel, szükséges lenne ennek szerepeltetése, tisztázása a dologi jogban is, szemben a jelenlegi gyakorlat kötelmi jellegű megoldásával.

Dr. Pázmándi Kinga